

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nihat Muhammet DAL

KİTAB-I MUKADDES VE KUR'AN-I KERİM'DE
TEMİZLİK OLGUSU

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nihat Muhammet DAL

KİTAB-I MUKADDES VE KUR'AN-I KERİM'DE
TEMİZLİK OLGUSU

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nihat Muhammet DAL'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ŞENAVCU

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Fatih AY

Tez Başlığı: Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Temizlik Olgusu

Tez Savunma Tarihi : 19/01/2022

Mezuniyet Tarihi : 24/02/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim’de Temizlik Olgusu” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Nihat Muhammet DAL

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Nihat Muhammet DAL
Öğrenci Numarası	20175263016
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Temizlik Olgusu
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1760832175
Rapor Tarihi	12.02.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %17 Alıntılar dahil: %29
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 105 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: ( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Metinde aktarımı yapılan cümlelerin önemli bir kısmının Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim ifadelerinden oluşması	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Dr.Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, METODU VE MATERYALLERİ.....	1
A. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
B. Metot ve Kullanılan Materyaller	1
II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	2
A. Temiz Kavramı.....	2
B. Temizlik Kavramı.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNLERDE TEMİZLİK

1.1. HİNDUİZM'DE TEMİZLİK	6
1.2. BUDİZM'DE TEMİZLİK	9
1.3. ŞİNTÖİZM'DE TEMİZLİK	11
1.4. RUİZM/KONFÜÇYANİZM'DE TEMİZLİK	14
1.5. SİHİZM'DE TEMİZLİK	16

İKİNCİ BÖLÜM

KİTÂB-I MUKADDES'TE TEMİZLİK

2.1. KİTÂB-I MUKADDES'TE TEMİZLİK ANLAMINI İFADE EDEN KELİMELER	18
2.1.1. Temiz ve Temizlik Kavramları	18
2.1.2. Arınma Kavramı.....	20
2.2. KİTÂB-I MUKADDES'TE KİRLİ ANLAMINI İFADE EDEN KELİMELER	21
2.2.1. Kirli kavramı	21
2.2.2. Pis Kavramı	22
2.3. MANEVİ TEMİZLİK	22
2.3.1. Bedenî Unsurlar Dahilinde Manevi Temizlik	23

2.3.1.1. Kalp Temizliği	23
2.3.1.2. Akıl Temizliği.....	24
2.3.1.3. Ruh Temizliği	25
2.3.1.4. Lisan Temizliği	26
2.3.1.5. Cenaze Temizliği	26
2.3.2. İnsan Fiillerinde Manevi Temizlik.....	27
2.3.2.1. İnanç Temizliği.....	27
2.3.2.2. Niyet Temizliği.....	28
2.3.2.3. İnsani İlişkilerinde Temizlik.....	29
2.3.2.4. Kazançta Temizlik	31
2.3.2.5. Ahlâki Temizlik	32
2.3.3. Manevi Temizlenme Yolları	35
2.3.3.1. Günah İtirafı.....	35
2.3.3.2. Vaftiz	38
2.3.3.3. Evharistiya	40
2.4. MADDİ TEMİZLİK.....	42
2.4.1. Maddi Temizliğin Unsurları.....	42
2.4.1.1. Beden ve Kıyafet Temizliği.....	42
2.4.1.2. Yiyecek ve İçecek Temizliği	44
2.4.1.3. İbadet Temizliği.....	46
2.4.1.4. Mâbed Temizliği.....	47
2.4.1.5. Çevre Temizliği	49
2.4.2. Maddi Temizlenme Yolları	50
2.4.2.1. Su ile Temizlik.....	50
2.4.2.2. Toprak ile Temizlik	53
2.4.2.3. Ateş ile Temizlik.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE TEMİZLİK

3.1. KUR'ÂN-I KERİM'DE TEMİZLİK ANLAMINI İFADE EDEN KELİMELER	57
3.1.1. Temizlik Kavramı	57
3.1.2. Tahâret Kavramı.....	58
3.1.3. Tayyib Kavramı	59

3.2. KUR'ÂN-I KERİM'DE KİRLİ ANLAMINI İFADE EDEN KELİMELEER	61
3.2.1. Rics Kavramı.....	61
3.2.2. Necaset Kavramı	61
3.2.3. Hâbis Kavramı	62
3.3. MANEVİ TEMİZLİK	63
3.3.1. İnsan Bedeninin Manevi Temizliği.....	63
3.3.1.1. Kalp Temizliği	63
3.3.1.2. Akıl Temizliği.....	65
3.3.1.3. Lisan Temizliği.....	66
3.3.1.4. Ruh Temizliği	67
3.3.1.5. Cenaze Temizliği	68
3.3.2. İnsan Fiillerinde Temizlik	69
3.3.2.1. İnanç Temizliği.....	69
3.3.2.2. İnsan İlişkilerinde Temizlik	69
3.3.2.3. Kazançta Temizlik	70
3.3.2.4. Ahlâki Temizlik	71
3.3.3. Manevi Temizliği Sağlama Yolları.....	73
3.3.3.1. Tevbe	73
3.3.3.2. Zekât	74
3.3.3.3. Sadaka.....	75
3.4. MADDİ TEMİZLİK.....	75
3.4.1. Maddi Temizliğin Unsurları.....	75
3.4.1.1. Beden ve Kıyafet Temizliği.....	75
3.4.1.2. Yiyecek İçecek Temizliği.....	76
3.4.1.3. Çevre Temizliği	78
3.4.1.4. Mâbet Temizliği.....	80
3.4.1.5. İbadet Temizliği.....	81
3.4.2. Maddi Temizliği Sağlama Yolları.....	82
3.4.2.1. Su ile Temizlik.....	82
3.4.2.2. Toprak ile Temizlik	84
3.4.2.3. Silerek Temizlik.....	84
3.4.2.4. Ateş ile Yakarak Temizlik	85

KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	88
ÖZGEÇMİŞ.....	96

KISALTMALAR LİSTESİ

c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Bkz.	: Bakınız
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfa Sırası
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme Eden
thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

ÖZET

Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de temizlik olgusunu ele aldığımız bu çalışmada temizlik konusunun önemini ortaya koyup, temizlik olgusuna bakış açısını araştırıp; Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'in temizlik olgusuna hangi anlamları yüklediği ve bu iki ana kaynağın yüklediği anlam çerçevesinde temizlik olgusuna nasıl yaklaştıklarını irdelemeye çalıştık. Bu bağlamda yapmış olduğumuz çalışmamızda temiz, temizlik, kötülüklerden ve musibetlerden, günahlardan temizlenmek için maddi ve manevi temizlik kavramlarının hangi anlamlar ifade ettiğini ve bu kavramların çeşitlerinin neler olduğunu ele alıp inceledik. Temizlik kavramı bütün dinlerde bulunan ortak bir kavram olup bu kavram çoğunlukla da dinlerde arınma kavramı bağlamında yer almaktadır. Biz de bu çalışmamızda Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'e göre maddi ve manevi kirlenmenin sebep olduğu olguları ve bu kirlenmeye karşı nasıl temizlenilmesi gerektiğini tahlil edip temizliğin kaynağının ne olduğunu ve temizlikte nelerin kullanıldığını inceledik.

Sonuç olarak temizlik olgusu, dinlerde kendine yer edinen önemli bir olgudur. Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de ortak bir kavram olan temizlik olgusu hem soyut hem de somut bir ifade olarak yer almakla birlikte temizlik konusunda farklı inançlara da araştırmamızda rastlanmıştır. Bu farklılığın kaynağına indiğimizde iki ayrı kutsal kitaba inanan insanların bulundukları coğrafyaların ve toplumsal yapılarının farklı olmasıyla açıklanabilir.

Anahtar Kelimeler: Kitab-ı Mukaddes, Kur'an-ı Kerim, Yahudilik, Hristiyanlık, İslam, Temiz, Temizlik

SUMMARY

THE PHENOMENON OF CLEANLINESS IN THE HOLY BIBLE AND QUR'AN

In this study, in which we deal with the concept of cleanliness in the Holy Bible and the Qur'an, by revealing the importance of the subject of cleanliness, by researching the point of view on the phenomenon of cleanliness; We tried to scrutinize what meanings the Holy Bible and the Qur'an attribute to the phenomenon of cleanliness and how they approach the phenomenon of cleanliness within the framework of the meaning attributed by these two main sources. In this context, in our study we have done, we have examined the meanings of the concepts of clean, cleanliness, material and spiritual cleanliness in order to be cleansed from evils and calamities, and what the types of these concepts are. The concept of cleanliness is a common concept found in all religions, and this concept is mostly included in the context of the concept of purification in religions. In this study, we analyzed the facts caused by material and spiritual pollution according to the Bible and the Qur'an, and how to clean against this pollution, and examined what the source of cleaning is and what is used in cleaning.

As a result, the phenomenon of cleanliness is an important phenomenon that has a place in religions. Although the concept of cleanliness, which is a common concept in the Bible and the Qur'an, takes place both as an abstract and concrete expression, different beliefs about cleanliness have also been encountered in our research. When we go to the source of this difference, it can be explained by the fact that the geographies and social structures of the people who believe in two different holy books are different.

Keywords: Holy Bible, Qur'an, Judaism, Christianity, Islam, Clean, Cleanliness

ÖNSÖZ

“Kitâb-ı Mukaddes ve Kur’ân-ı Kerim’de Temizlik Olgusu” başlıklı çalışmamız giriş kısmı dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, metodu ve materyallerinin neler olduğuna değinilmiş, ayrıca temizlik olgusunun kavramsal olarak ne anlama geldiğinden bahsedilmiştir.

Birinci bölümde Dinlerde Temizlik başlığı adı altında Hinduizm’de, Budizm’de, Şintoizm’de, Konfüçyanizm’de ve Sihizm’de temizlik kavramının bu dinler açısından önemi ve ne anlam ifade ettiği ayrı ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

İkinci ve Üçüncü Bölümlerde Kitâb-ı Mukaddes ve Kur’ân-ı Kerim’de temizlik kavramının ne anlamlar ifade ettiği ve bu ifade ettiği anlamlar içerisinde temiz kavramının zıttı olan kirli kavramının ne demek olduğu, maddi ve manevi temizlik bağlamında karşılaştırmalı olarak tahlil edilmiştir. Araştırmamız sonucunda, Kur’ân-ı Kerim’e inanan Müslümanlar, Eski Ahit’e (Tanah’a) inanan Yahudiler ve hem Eski Ahit’e hem de Yeni Ahit’e inanan Hıristiyanların hem maddi hem manevi açıdan temiz olamaya oldukça önem verdikleri görülmüştür. Ayrıca bu inançlarda temizlik denilince, sadece manevi olarak günahlardan arınmak olarak da algılanmamış, ayrıca güzel söz söylemek, güzel ve temiz giyinmek ve ahlaki olarak iyi olmak gibi birçok anlamları içerisinde barındırdığı tespit edilmiştir.

Tez çalışmasının hazırlanmasında Akdeniz Üniversitesi Merkez ve İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde, Ankara’da bulunan Milli Kütüphanede, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde ve İSAM Kütüphanesinde bulunan eserlerden istifade edilmiştir.

Tez yazım sürecinin başlamasından bitimine kadarki süreçte her daim desteğini esirgemeyen ve tecrübesiyle sürece yön veren saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT’a teşekkür ederim. Hem maddi hem manevi olarak tez yazım sürecinin öncesinde ve sonrasında her türlü desteği sağlayan sevgili aileme de teşekkür ederim.

Nihat Muhammet DAL
ANTALYA 2022

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, METODU VE MATERYALLERİ

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Temiz ve arınmış olmak, geçmişten günümüze kadar insanlığın yaşamış olduğu süreçte herhangi bir dine inanan insanların işlemiş oldukları günahlardan ve kötülüklerden dolayı erişmek istedikleri bir durumdur. İnsan hangi dine mensup olursa olsun, her dine arınmış olmak için yapılan birçok ritüele rastlanmaktadır. Hatta kötülüklerden arınmak, temiz olmak kurtuluşa ermenin bir başka yoludur. Hem maddi hem de manevi boyutu olan temizlik olgusu her dini inanış için farklı şekillerde gerçekleştirilmeye, anlamlandırılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada bütün dinler için oldukça önemli yeri olan temizlik olgusu, ilahi kaynaklı olarak değerlendirilen dinlerin kutsal kitapları çerçevesinden ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Hristiyanların Eski Ahit, Yahudilerin ise Tanah adını verdiği kutsal kitapta, Hristiyanların Kitâb-ı Mukaddes külliyyatını oluşturan bir diğer bölüm olan Yeni Ahit'te ve Müslümanların kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'de temizlik konusu etraflıca irdelenmiştir.

Çalışmanın amacı, ilâhi kaynaklı dinlerin kutsal kitaplarının temizlik olgusuna yaklaşımlarını ortaya koyarak söz konusu kutsal kitaplardan hareketle üç din arasında temizlik konusundaki benzerlik ve farklılıkların neler olduğuna dair genel bir çerçeve oluşturmaktır. Bunun yanında temizliğin Yahudi, Hristiyan ve Müslüman algılanışlarındaki mevcut benzerlik ve farklılıkların sebeplerine dair bir bakış açısı ortaya koymaktır. Ayrıca, dinlerin temiz ve temizlik kavramlarına ne derece önem verdiklerini açıklamak; zikredilen kavramların farklı boyut ve biçimlerini belirtmek ve ilahi kaynaklı dinlere mensup kişiler için temiz ve arınmış olmanın ne derece önemli olduğunu vurgulamak da çalışmanın amaçları arasındadır.

B. Metot ve Kullanılan Materyaller

Çalışmada temizlik olgusu öncelikle “temiz ve temizlik nedir?”, “kir ve kirlilik nedir?” gibi sorular çerçevesinde incelenmiş, ardından maddi ve manevi temizlik çeşitlerinin Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim açısından ne anlam ifade ettiği üzerinde ayrıntılı durulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmada “temizlik” konusuyla ilgili kaleme alınmış yerli ve yabancı kaynaklar araştırılmış ve onlardan mümkün olduğunca istifade edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ana kaynaklarını ise sırasıyla Yahudiliğin, Hristiyanlığın ve İslâm'ın kutsal kitapları olan Eski Ahit (Tanah), Yeni Ahit ve Kur'an-ı Kerim ile bu kitapların açıklama ve yorumlarının yer aldığı eserler oluşturmuştur. Ayrıca sözlükler, ansiklopediler konuyla ilgili

dinlerin kendi müntesipleri tarafından yazılan eserler, bilim insanları tarafından yapılan bilimsel çalışmalar, yazılı ve elektronik kitap, makale vb. eserler, ilgili internet siteleri araştırmada kullanılan diğer materyallerdir.

Çalışmada metot olarak Dinler Tarihi biliminin temel araştırma yöntem ve tekniklerinden deskriptif yöneme ek olarak fenomenolojik ve karşılaştırmalı yöntemlerden de istifade edilmiştir. Sözü edilen metotların dışında, konu ya da başlıkların izahında yer yer yorum ve değerlendirmelere de başvurulmuştur. Dolayısıyla zikredilen metotlara ilaveten hermeneutik (yorumlayıcı) yöntemden de istifade edilmiştir.

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Temiz Kavramı

“Temiz” sözcüğü, Arapça “temyîz” kelimesinden gelmektedir. Asırlar içinde önce beden, sonra da ruh ve ahlak saflığını; ayıp ve kusurlardan, eksik ve zaafılardan arınmış olmayı anlatır bir yönde gelişen kelimenin, zamanımıza doğru anlam değeri zenginleşmiştir. “Temiz” kavramı Türkçede “arı, arıca, arılık, ak, duru, hâis, has, musaffâ, pak, pâkize, saf, safilik, sağ, öz, tâhir, tathir, takdis, tayyib, temyiz, tesbih, mukaddes, subhân, zekât, nezih, necîb, asil ...” gibi isimlerle; “arın-, arıt-, arındır-, durul-, durula-, sâfi kıl-, saflaştır-, pakla-, temizle-, yu-, yun- ...” gibi fiillerle kendine geniş bir anlam zenginliği oluşturmuştur.¹

M. Mehdi Ergüzel’in tespitine göre Türkçe sözlüklerde “Temiz” kavramı etrafında kullanılan kelimeler genel itibariyle şunlardır:

Ak (mecaz): Temiz, namuslu. “Alnı açık, yüzü ak” deyimi buna örnektir.

Arı: Temiz, münezzeh, yabancı şeylerden arınmış, katışıksız, saf, halis

Arılanma: Ayıp ve kusur bulunmadığını bildirme

Arılaşma: Saflaşma, özleşme

Arılaştırma: Özleştirme, tasfiye

Arılık: Temizlik, katışıksızlık, günahsızlık

Arındırma: Arınış

Arınma: Temizlenme felsefesi, ruhun tutkulardan temizlenmesi

Arıtıcı: Arıtma özelliği olan

Arıtım: (Sıvılar için) Arıtma işi, saflaştırma

Arıtma evi: Tasfiyehane (rafina)

Arıtılmış: Musaffâ, müberrâ, Mustafa

Duru: Bulanıklığı olmayan, temiz, berrak, ten için pürüzsüz

Duruluk: atışıksızlık, karışıksızlık

¹ M. Mehdi Ergüzel, “Temizlik ve Muadili Kavramların Tarihi Metinlerden Günümüze Kullanım Değerleri Üzerine”, *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. XII, 2010, s. 64.

Hâlis: (Arapça) Karışık olmayan, katışıksız, saf

Hâlisane: (Arapça/Farsça) Temiz yürekle, içtenlikle

Hâlisüddem: (Arapça) Saf kan, katışıksız

Has: (Arapça) Katışıksız, en iyi cinsten, saf

Pak: (Arapça) Temiz / pakla- temizle- / paklık, temizlik

Saf: (Arapça) Katışıksız, arı, halis, saf; (mecazen) kurnazlığa akli ermeyen, aldatılabilen, iyi niyetli, art niyetsiz

Sâfi: Katışıksız, duru, temiz, net, yalnız, sadece, tek

Sâfiyet: Saflık, temizlik

Saflık: Temizlik, arılık

Saflaştırma: Arılaştırma, tasfiye

Saffet: Temizlik, arılık

Nazif (Arapça): Saf, temiz

Nezâfet (Arapça): Temizlik, saflık

Öz: İçine arılığını ve saflığını değiştirecek hiçbir şey girmemiş olan

Kir: Nesne veya vücutta biriken pislik, utanılacak durum, kir, pas, kirlenmek, kirletmek, kirli, kirlilik

Pis: Leke, toz ve kirle kaplı, murdar, mülevves, beğenilmeyen, kötü, zararlı, iğrenilen, çirkin, sevimsiz

Temiz:

1. Kirli, lekeli, pis, pak
2. Titizlikle yapılmış, hatasız
3. Oldukça az kullanılmış, özürsüz
4. Ahlakça kusursuz, necip
5. İyi, doğru, yoluna yöntemine uygun şekilde

Temizlemek:

1. Paklamak
2. Sonuçlandırmak
3. Tüketmek
4. Öldürmek
5. Almak, temizlenmek, temizletmek

Temizleyici: Temizleme işini yapan kişi veya yer

Temizlik:

1. Temiz halde bulunma, saf, nezafet
2. Temiz durma ve tutma durumu
3. Temizleme eylemi
4. Mecazi olarak öldürme, ortadan kaldırma.²

Dini bir kavram olarak “temiz” ise; insan vücudu ve azalarının, mekân ve çevrenin kirlerden arı olması; insan kalbinin vesvese ve kötü niyetlerden, aklının zararlı düşünce ve

² Ergüzel, “Temizlik ve Muadili Kavramların Tarihî Metinlerden Günümüze Kullanım Değerleri Üzerine”, s. 65-66.

kararlarından uzak olması; insan organlarının kullanılmasında faydalı, hayırlı, hikmetli olanın tercih edilmesi; insanın ilişkilerinde doğruluk, dürüstlük, adalet, sevgi, saygı, ahlak gibi önemli faziletlerden ayrılmaması; inanan bir kimsenin yüce varlıkla münasebetlerinde emirlerine uyması ile iç içedir. Yani dinlerdeki temiz kavramı bütün dini değerlerle yahut bu değerleri ifade eden kavramlarla örtüşmektedir. Dilimizde de temiz adam dendiğinde, üstü başı düzgün insandan ziyade, doğru dürüst, güvenilir yani ahlaki anlamda güzel insan anlaşılmaktadır.³

B. Temizlik Kavramı

İnsan beşeri bir varlık olduğu için kirlenen bedenini temizleme gayesiyle birçok temizlik uygulamaları gerçekleştirmektedir. İnsan geçmişten günümüze kadar edindiği bilgi birikimiyle fiziksel ve ruhsal temizlenme yolları elde etmiştir. İnsan fizyolojik olarak belirlediği temiz ve kirli kavramı, zaman içerisinde fiziksel mananın ötesinde bir anlamdan kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimi anlatan birçok olgudan oluşur. Fiziksel temizlikten kastedilen insanın bedenini, doğasını ve ruhunu negatif duygu ve davranıştan arınmasını veya arındırılmasını ifade eder. Fiziksel temizlik, kişisel, çevre ve tıbbi temizlik olmak üzere üç bölümde incelenebilir.⁴

Kişisel temizlik, bedenin tümünün ya da bir bölümün, özel eşya ve kıyafetlerin temizlenmesi; ayrıca insanın yaşamını idame ettirdiği yerde temas ettiği bölümlerin temizlenmesini içermektedir. Çevre temizliği, insanın hayatını sürdürdüğü ortamda daha kaliteli ve konforlu yaşamak için bulunduğu yerin temiz olması anlamını barındırmaktadır. Tıbbi temizlik ise tedavi edilen hastanın bulunduğu hastanenin, hekimlerin ve diğer sağlık çalışanlarının dezenfekte kurallarına uygun steril bir ortamda hastalara daha iyi bir sağlık hizmeti vermek için uygulaması gereken temizlik ilkeleridir.⁵

Temizlik denildiğinde akla gelen en önemli temizlenme araç ve kaynaklarından biri de “su”dur. Su; dinsel ibadetlerde, mâbetlere girişlerde ve birçok dini faaliyette kullanılan bir doğal maddedir. Mircea Eliade;

Suda her şey erir böylece her şey geçmişe karışır, her şey suya battıktan sonra yok olur, hiçbir biçim hiçbir işaret, hiçbir olay varlığını sürdüremez. İnsanlar için suya batmanın ölümle eşdeğer bir anlamı vardır. Her tür biçimi parçaladığı için ve geçmişi sildiği için suyun arındırma, yeniden oluşturma ve

³ Sabit Şimşek, *Dinlerde Temizlik Anlayışı Üzerine Bir Araştırma*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990, s. 28.

⁴ Şükran Sevimli, *Anadolu Uygarlıklarında Temizlik Kavramı ve Uygulamalarının Evrimi*, (yayımlanmamış doktora tezi), Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Adana 2005, s. 1.

⁵ Sevimli, *Anadolu Uygarlıklarında Temizlik Kavramı ve Uygulamalarının Evrimi*, s. 2.

doğurma özelliği vardır. Suya batan her şey ölür suya batan kişi tıpkı günahsız bir çocuk gibidir, geçmişi yoktur. Yeni bir hayata adım atabilir.

ifadeleriyle suyun özelliklerini sıralamıştır.⁶

Bir başka açıdan temizlik ise; sınırları toplumca çizilen, sosyal yaşama uyum sağlama konusunda her bireyin karşı karşıya kaldığı bir eylemdir. Yaratılanların tümü bu anlayıştan dolayı kendini temiz tutmalı ve kirli olarak ifade edilen şeylerden sakınmalıdır. Temiz ya da kirli olgularının belirleniş süreçlerine baktığımızda kültürel imgelerin ve coğrafyanın etkili olduğunu görebiliriz. Coğrafya; bir kültürün ve yaşam tarzının oluşmasında en önemli etkenlerden biridir. Örneğin, suyun fazla bulunmadığı coğrafyalarda her gün bedeni yıkamak temizliğin ya da hayatın bir bölümü olmayabilir. Temiz kavramı sadece bedensel kirlerinden arınmak olarak algılanmamıştır. Temizlik yaşanan toplumun bir parçası olabilmenin temel unsurlarından biridir. O yüzden suç işleyenler, zina edenler, cinayet işleyenler çoğu dinde ve toplumda temiz olmayan şahsiyetler olarak görülür.⁷

Temizlik anlayışı ve uygulamalarındaki farklılıklar insandan insana, toplumdan topluma değişiklik gösterebilir. Toplamların farklı temizlik anlayışları, maddi ve manevi temizlik unsurlarını içeren çeşitli toplumsal kimlikleri ortaya çıkartabilir. Ayrıca Mevlana'nın, "Misafir gelecekmiş gibi evini, ölüm gelecekmiş gibi kalbini temiz tut" sözüyle de hem maddi hem manevi temizliğin önemine vurgu yaptığını görebiliriz.

⁶ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009, s. 202.

⁷ Ecem Eralp Güner, *Eski Çağ'da Doğu Akdeniz'de Kutsal Anlarında Arınma*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eski Çağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2019, s. 53.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNLERDE TEMİZLİK

Tarihte yaratılan ilk insandan günümüze kadar süregelen olgunun adı, dindir. Bundan dolayı tarihin tüm devirlerinde dine ve dinî inançlara rastlanır. Hangi çağ olursa olsun orada insan varsa dinde orada kendine yer edinmiştir. Tüm bunlar, “din” in insanlık için temel bir ihtiyaç olduğunu ve toplumları ayakta tutan yeğane esasların başında geldiğini açıkça ortaya koyar. Din, irade sahibi insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve onların güzel işler yapmasını, huzur içinde yaşamı idame etmesini sağlayan genel normların tamamıdır.⁸

Dinlerde sözü edilen temel kurallardan birisi de “temiz”, “temizlik” ve “temiz olma” anlayışıdır. Birçok dinde temizliğin önemine ve değerine dair bilgilere rastlanmaktadır. Dinlerde farklı kelimelerle adlandırılan temizlik kavramı, çoğu dinde ortak bir fenomen olarak görülmektedir. Varlıkları, yaşanan olayları, tavır ve faaliyetleri dinlerde temiz ve temiz olmayan diye ikiye ayırmak mümkündür. Öte yandan mahiyeti itibariyle temizlik ise maddi ve manevi temizlik olmak üzere iki başlık dahilinde incelenebilir.

1.1. HİNDUİZM’DE TEMİZLİK

Hint dinlerinde temizlik “suddhi” kelimesiyle ifade edilmektedir. Suddhi, Hint dillerinde bilhassa Hinduizm’de oldukça geniş bir anlam ifade etmektedir. Bu kelime Hinduların her türlü işlerinde, genel davranışlarında temizlik düşüncesini ifade etmektedir.⁹

Hinduizm’in en eski kutsal metni olan Vedalar’da, ateşe atılacak kurban sunusuyla ilgili pek çok bilgiye rastlanmaktadır. Brahmanlara ve diğerlerine sunulan yiyeceklerden, şarap, pirinç gibi sadakaların çeşitlerinden, ateşe atılan yağ ve undan bahsedilir. Ayrıca Hinduların, Hindu olmayan başka birisine dokunduğunda, parmakları ateşle veya su ile temizlediklerinden söz edilir.¹⁰

Hinduizm’de temizlik anlayışı ile kast sistemi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Hinduizm’in en önemli buyruklarından birisi “temizliğe devam etmektir.”¹¹ Kast sisteminin en üstünde bulunanlar temiz, kast sisteminin altında bulunanlar ise kirli kabul edilmektedir. Kast sisteminin üst yapısı temiz, alt yapısı bayağı veya kirlidir. Kast sistemini teşkil eden zıtlıkların

⁸ Abdurrahman Küçük-Günay Tümer, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınları, Ankara 2017, s. 3-4.

⁹ Julius Jolly, “*Hindu*”, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Published by Charles Scribner’s Sons, c. X, New York 1951, s. 468.

¹⁰ Nasuh Günay, “Bîrûnî’nin Dinler Tarihi’ne Katkısı”, *Milel ve Nihal*, c. X, 2013, s. 100.

¹¹ Günay Tümer, *Biruni’ye Göre Dinler ve İslâm Dini*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1986, s. 205.

nedeni, temiz ve kirlenmiş arasındaki tamamlayıcı dini ilişkidir. Yani kast sisteminin esası, ekonomik ya da politik olmayıp dinidir ve temizlik anlayışına dayanmaktadır.¹²

Upanişadlar'da yer alan şu cümle Hinduizm'in temizlik anlayışını net bir şekilde açıklamaktadır: “Ruhen huzur içinde olan, kendini kontrol edebilen ve sık sık yalnız kalabileceği bir köşeye çekilerek zahitlik ve tefekküre çalışan bilge kişiler, dünyanın bütün kötülüklerinden arınmış ve ölümsüzlüğe varan özgürlük yolunda giderek gerçek Ben'e, Tanrı'ya ulaşmışlardır.”¹³ Hinduizm'de Tanrı saf ve temiz olarak kabul edilmektedir. Nitekim Upanişadlar'daki “Atman bütün pisliklerden, üzüntüden, günahtan, ölümden, açlık ve susuzluktan arıdır” cümlesi bunu göstermektedir.¹⁴

Upanişadlar'da “karma” kavramı Vedalar'a ve Brahmanalar'a göre farklılık göstermektedir. Upanişadlar'da karma, şahsın manevi yönden gelişimine yardımcı olan her türlü dinî ibadet manasında kullanılmaktadır. Söz konusu bu terime “Kişinin durumu yaptıklarına ve davranışlarına göre belirlenir. İyilik yapan iyi, kötülük yapan kötü olur. Temiz davranış kişiyi temiz, kirli davranış kirli yapar” cümlelerinde belirtildiği gibi şahsın geleceğini belirleyen ve samsara çarkını (doğum-ölüm döngüsü) döndüren olmazsa olmaz bir âmil anlamı da yüklenir. Yapılan her türlü eylem iyi veya kötü kişinin anını ve gelecek yaşantısını belirlemede önemli rol oynar.¹⁵

Brahman her şeye müdahale eden ve eyleme geçiren mutlak bir gerçektir. İnsanların kurtuluşu Brahman'ı anlamakla başlar. Erdemli/üstün yaşam, Atman ile Brahman arasındaki birliği sağlamaktan geçmektedir. Bu gayeye ermenin yollarından biri olan Yoga, söz konusu birliği elde etmek için nefsanî hevesleri öldürerek nefsi temizlemeyi amaç haline getiren manevi bir eğitim türüdür. Dua ve meditasyon yoluyla nefis temizlendiğinde, insan kurtuluşu gerçekleştirme yolunda kendisine çok yardımcı olacak olan salih amelleri yapma yeteneğini de elde etmiş olur.¹⁶

Upanişadlar'a göre Mokşa; amel, inayet, bilgi, cehalet gibi kavramların yanı sıra riyazet, kurban, yoga ve benzeri dini ritüellerle de alakalıdır. Karma (amel) Vedalarda kurtuluşa götüren önemli bir araç olarak görülürken Upanişadlar'da dünyevî saadeti amaçladığından yetersiz

¹² Hans H. Penner, *Structural Analysis as a Method for the Study of Religion*, Current Progress in the Methodology of the Science of Religions, Varşova 1984, s. 182.

¹³ *Upanişadlar: Tanrının Soluğu*, der. Mehmet Ali Işım, İstanbul 1976, s. 65.

¹⁴ *Upanişadlar: Tanrının Soluğu*, der. Mehmet Ali Işım, s. 120.

¹⁵ Ali İsmail Güngör-Cemil Kutlutürk, “Upanişadların Temel Kavramları, Getirdiği Yeni Yaklaşımlar ve Hint Dinî ve Felsefî Dünyasına Katkıları”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, c. XII, Eylül-Aralık 2009, s. 39-40.

¹⁶ Kadir Albayrak, “Dinlerde Günah Kavramı ve Kurtuluş Yolları”, *Dinî Araştırmalar*, c. IV, 2002, s. 91.

kabul görür. Söz konusu metinlere göre karma mokşa için yeterli değilse de kişinin manevi yönden temizlenmesi gereklidir.¹⁷

Hinduizm’de ahlaki ve manevi idealler, zihin ve kalbin manevi olarak kötülüklerden arınması, züht ve riyazet egzersizleri (yoga) ile nefsin kontrol altında tutulması, aza kanaat etme ve onunla yetinme, fani ve aldatıcı dünyanın ardındaki gerçeği, hakikati bilme arzusu ve hiçbir canlıyı öldürmeme, zarar vermemeye (ahimsa) şeklinde sıralanabilir.¹⁸

Hinduizm’e göre sabah erken kalkıp fecir vaktinde yıkanmak insana güzellik, parlaklık, güç, temizlik, uzun ömür, sağlık gibi manevi motivasyon sağlamaktadır. Ayrıca bu eylem kötü ruhlardan ve rüyalarından da kurtulmayı sağlamaktadır. Seher vakti ve akşamın alaca karanlığında temizlenerek Japa’yı yani Savitri’yi mırıldanmak gece ve gündüz işlenen günahlardan arınmaya vesiledir. Hinduizm’de kalp temizliği insana gerçeği sürekli hatırlatmak suretiyle cehalet bağlarını koparmakta, böylece kişi özgürlüğe ve ölümsüzlüğe ulaşmaktadır.¹⁹ İnsan mutlak varlığa ancak arınmış bir zihin vasıtasıyla ulaşmaktadır.²⁰

Hinduizm’de tükürük, tabu olarak görülmektedir. Öyle ki bu dini inanışa göre en üst kast en temiz kast iken aşağı kastlara inildikçe temizlik seviyesinin düştüğüne inanılmaktadır. Bu bağlamda tükürük, kirli doğası ve yemek yoluyla bir kişiden diğer kişiye geçişi nedeniyle ön plana çıkar. Bundan dolayı bir aşçının tükürüğünün yemeğe geçme tehlikesi olduğundan yemeğin tadına bakmaması gerekir. Böylelikle kastlar arası farklılıklar daha düşük kastlar tarafından hazırlanan yemeklere yönelik bir tabuyu şekillendirmiştir. Bu olay aşçılık görevini en üst kast olan Brahmanlar tarafından üstlenilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.²¹

Hinduizm’de geçiş törenlerinin birincisi doğumla alakalıdır. Bu törenin yapılma gayesi doğumdan dolayı meydana gelen kirlenmeyi temizlemek, anneyi ve çocuğunu muhafaza etmektir. Doğumun altıncı veya on ikinci günü çocuğa ad verme töreni icra edilir. Törene Namakarana adı verilmektedir. Sözü edilen bu törenle, anneye alakalı kısıtlama ortadan kalkar ve yaşadıkları ev manevi kir ve kötü güçlerden arınmış sayılır. Bazı ailelerde, çocuğun ilk güneşe çıkarıldığı, katı yiyecek yediği, saçının kesildiği veya kulağının delindiği günlerde de ailenin görevli brahmanı yönetiminde farklı törenler yapılır.²²

¹⁷ Güngör-Kutlutürk, “Upanişadların Temel Kavramları, Getirdiği Yeni Yaklaşımlar ve Hint Dinî ve Felsefî Dünyasına Katkıları”, s. 43.

¹⁸ Ali İhsan Yitik, *Hinduizm, Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2007, s. 287.

¹⁹ *Upanişadlar: Tanrının Soluğu*, der. Mehmet Ali Işım, s. 117.

²⁰ *Upanişadlar: Tanrının Soluğu*, der. Mehmet Ali Işım, s. 29.

²¹ Şevket Özcan, *Hint ve Uzak Doğu Dinlerinde Gıda Anlayışı*, Disiplinler Arası Helal Ürün ve Hizmetler 2, Grafiker Yayınları, Ankara 2008, s. 94-95.

²² Yitik, *Hinduizm*, s. 299.

Hinduizm’de su kutsal bir olgu ve var olan her şeyin özü olarak görülmektedir. Nitekim Mircea Eliade’nin ifadesiyle Hintçe bir metinde tüm Veda geleneğini özetleyen şu söze rastlanmaktadır: “Su, sen her şeyin, tüm var oluşun kaynağısın.” Ayrıca suyun dünyanın temeli, bitkilerin özü, ölümsüzlük iksiri, uzun ömür sağlayıcı olmasıyla birlikte yaratıcı gücünün ve her derde deva olduğuna da inanılır.²³

Hinduizm’de su vasıtasıyla temizlenmenin en önemli mekanlarından biri Ganj nehrinde yıkanmaktır. Hindular “Himalayaların Kızı” olarak adlandırdıkları 1500 millik Ganj Nehrinde yıkanmayı, aynı zamanda en büyük günahlardan arınmaya sebep olduğuna inanmaktadırlar.²⁴ Buna ek olarak Hindular, Ganj’in Vişnu’nun ayak parmaklarından gün yüzüne çıktığına ve bilgelerin duayla cennetten getirildiğine inanırlar. Ganj nehri boyunca pek çok mabet ve Benares gibi kutsal olarak kabul görülen şehirlerin bulunmaktadır. Hacılar bedeni ve zihni kötülüklerden temizlenmek için Ganj’in kutsal sularına girerler ve akışını içtenlikle seyrederek. Ayrıca Ganj’in içine giren her şeyin ve herkesin kutsandığına inandıkları için bu kutsal suya ölülerini yakarak atarlar.²⁵

Bir başka temizlenme ritüeli de yakılan ölünün arkasından cenaze törenine katılan kişilerin ölüm töreninin neden olduğu ateşten dolayı maddi ve manevi kirliliklerden arınmak, temizlenmek için en yakın nehirde banyo yapmalarıdır. Törene katılanlar sade elbiseleriyle suya girerler ve çıkınca kıyafetlerini yenileriyle değiştirirler. Suda yıkanırken güneşe dönlür. Ardından avuçlara su doldurularak yavaş yavaş suya boşaltırlar. Ardından ölünün adını zikrederler. Yapılan bu ritüele “udakakarama” (cenazeye/de su takdim etme) dir.²⁶

1.2. BUDİZM’DE TEMİZLİK

Budizm’in kurucusu Siddhartha Gautama Buddha’dır. Buda M.Ö. 563-483 yılları arasında yaşamış Kraliyet soyundan gelen Hintli bir filozoftur. Buda, kelime olarak Pali dilinde ve Sanskritçe de “aydınlanmış” veya “uyanmış” anlamına gelmektedir.²⁷ Budizm genel hatlarıyla Hinduizm’deki Brahman şekilciliğine ve Kast sistemine karşı bir hareket olarak meydana gelmiştir. Bu tepkiyi Caynizm ve Ajivika hareketi de göstermiştir.²⁸ Theraveda Budistlerince sahih olarak görülen, Palice yazılmış kutsal metinlere Tipitaka/Tripitaka (Üç

²³ Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 196.

²⁴ Edgar Royston Pike, *Encyclopedia of Religion and Religions*, Publisher by George Allen & Unwin London, 1951, s. 160-161.

²⁵ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İstanbul 2017, s. 176.

²⁶ Cemil Kutlutürk, “Hinduizm’de Cenaze Törenleri (Anyeşti Samskara)”, *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2016, c. VIII, s. 186.

²⁷ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Literatürk Yayınları, Konya 2015, s. 125.

²⁸ Küçük-Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 198.

Sepet) denir. En eski Budist Kutsal Kitabı olan Tipitaka; Vinaya-Pitaka, Sutta-Pitaka ve Abhidhamma Pitaka gibi üç sepete ayrılır. Budizm’de ahiret ve kurtuluşa erme yolu karma, tenasüh, sekiz dilimli yol ve Nirvana’dan geçmektedir.²⁹ “Benim öğretim, saf ve temizdir. Soylu ve soysuz, zengin ile fakir arasında fark gözetmez. Benim öğretim, fark gözetmeden her şeyi temizleyen su gibidir”³⁰ dediği rivayet edilen Buda, temizlik anlayışını ruhsal güçle özdeşleştirmiştir. Budizm’de züht ve bilgelik temizliğin en yegâne iki kavramıdır. “Bilge kişi, tıpkı bir kuyumcunun saf gümüşü cüruflarından ayırması gibi, kendisini tüm pisliklerden kurtarmaktadır: Azar azar, birer birer ve tekrar tekrar...”³¹

Budizm’de şahsın kötülüğü kendisinden uzaklaştırması nedeniyle ona “brahmin”, huzur içinde yaşadığı için “samana”, tüm günahlardan arındığı zaman “pabbajita” adı verilmektedir. Nirvana’ya kavuşmak ruhsal temizlenmenin zirvesi, kurtuluşun bizzat kendisidir.³² Nirvana (nibbana) Pali metinlerinde sakınlık, dinginlik, arınmışlık ve ölümsüzlük şeklinde ifade edilir.³³ Buda’nın şu sözleri temizlik kavramının anlamını daha da genişletmektedir: “Ne balık ne etten perhiz, ne çıplak gezmek, ne kafayı tıraş etmek, ne keçeleşmiş saç olmak, ne kaba bir elbise ile örtünmek, ne kendini pislikle örtmek, ne de Agni’ye kurban vermek, kuruntudan sıyrılamamış bir insanı temizleyebilir.”³⁴ Öfke, sarhoşluk, hile, haset, övünme, başkalarını kötüleme, kibir ve kötü niyet Budizm’de pislği temsil etmektedir. Ayrıca Buda’nın şu sözleri kötü olmanın karşısında temizliğin önemini anlatmaktadır: “Demir üzerindeki pas, nasıl o demirin aşınmasına sebep olursa, bir insanın pislikleri suçları da o kişinin kötü yolda kendisini yok etmesine neden olur.”³⁵

Budizm’de ölüme götüren doğumdan ve ölümlle biten yaşlılıktan kurtulmak yalnızca, bütün pisliklerden ve günahlardan arınmakla mümkündür. Buda sevgi, merhamet, sevinç ve huzur üzerinde arınmak için tefekkürü tavsiye etmektedir. Budizm’e göre ruhu temizlenmemiş, kendisiyle barışmamış ve gerçeğe ulaşmayı becerememiş insan kutsal elbiseyi giymeye hak kazanamamış bir kişidir.³⁶ Buda, kalbin kötülüklerden ve çirkinliklerden uzak olmasını

²⁹ Küçük-Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 224, 231.

³⁰ Paul Carus, *Buda’nın Öğretisi-The Gospel of Buddha*, çev. Teoman Ucan, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1984, s. 141.

³¹ Juan Mascarró, *Dhammapada-Gerçeğe Giden Yol*, çev. Mehmet Ali Işım, Barış Dağıtım, İstanbul 1982, s. 88.

³² Mascarró, *Dhammapada-Gerçeğe Giden Yol*, s. 155.

³³ Günay Tümer, “Budizm” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XI, s. 353.

³⁴ Carus, *Buda’nın Öğretisi-The Gospel of Buddha*, s. 41.

³⁵ Mascarró, *Dhammapada-Gerçeğe Giden Yol*, s. 42.

³⁶ Mascarró, *Dhammapada-Gerçeğe Giden Yol*, s. 42, 88, 138.

istemiştir.³⁷ Buna ek olarak Buda'nın öğretilerinde en önem verdiği ilke, kalbi, gazap ve kirden uzak tutmaktır.³⁸

Budizm'de inzivaya çekilmek ruhsal olarak temizlenmenin farklı bir yoludur. Bir keşişin Buda'ya yönelttiği; “Ruhun, temiz toprağın cennete girebilmesi için hangi tefekkürlere kendimi adanmalıyım?” sorusuna Buda, beş tefekkürün bulunduğunu, bunların da sevgi, merhamet, sevinç, kirlilik ve huzur üzerinde düşünmek olduğunu belirterek cevap vermiştir.³⁹

Vihara, Budist dini yapılar için sıkça kullanılan adlardan biri olup manastır, tapınak ve türbe şeklinde manalara gelmektedir. Viharalar, çok renkli yapılardır; dış görünüşlerinde sembollerle beraber farklı şekiller mevcuttur ve çevre düzenlemesi konusunda hiçbir fedakarlıktan kaçınılmaz. Budistler ibadet için bu tapınaklara gelirken Buda için titizlikle hazırlanmış çiçekler sunarlar. Mahayana anlayışının yaygın olduğu bölgelerde genellikle manevi temizliğin sembolü olan lotus çiçeğine rağbet edilir.⁴⁰ Birçok Vihara'da hem estetik kaygılar sebebiyle hem de içerisinde Budizm'de manevi temizliğin bir diğer sembolü olan nilüfer çiçeği yetiştirmek için özel havuzlar bulunmaktadır. Bu nilüfer çiçeği Buda'ya benzetilir. Nilüfer ve lotus çiçeğinin temizliği ve saflığı Budist din adamlara benzetilir.⁴¹ Buradan hareketle Budizm'de din adamlarının temiz ve arınmış bir insan olarak vasıflandırıldığını söyleyebiliriz.

Beden temizliği ile ilgili olarak Mahayana Budizminde, toplu halde yapılan ayinlerde adaklar, çeşitli yollarla ayrıntılı bir şekilde hazırlanır. Bütün adaklar Buda'nın adına yapılır. Bu ayine katılanlar ellerinde tören esnasında saygı ile tuttukları, güzel mis kokulu çiçeklerle, konuşma ve zihin gibi vücudun birçok yetisinin temizlenmesini dilerler.⁴²

1.3. ŞİNTÖİZM'DE TEMİZLİK

Geleneksel Japon dini anlayışı olan Şintoizm'de Şinto kelimesi, “Tanrıların Yolu” manasına gelmektedir. Japoncada “Şin” veya “Şen”, tabiat ruhu, Tanrı; “Miçi” ile aynı anlamı taşıyan “To” ise yol anlamına gelmektedir. Japoncada “Kami no Miçi” yani “Kamilerin Yolu” olarak ifade edilen Şinto; Japonların yerli ve geleneksel milli dinidir. Şinto kamilerin arzularına ve isteklerine uygun olarak yapılan faaliyetler ve ibadetler sonucunda ortaya çıkan manevi

³⁷ Carus, *Buda'nın Öğretisi-The Gospel of Buddha*, s. 41.

³⁸ Markus Bach, *Major Religions of The World*, The Graded Press, New York 1959, s. 56.

³⁹ Carus, *Buda'nın Öğretisi-The Gospel of Buddha*, s. 138.

⁴⁰ Ali İhsan Yitik, “Budizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2007, s. 329.

⁴¹ Yitik, *Budizm*, s. 330.

⁴² Susumu W. Nakamura, “Pushapa-Puja, Budizm'de Çiçek Adakları”, çev. Yaşar Çoruhlu, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. II, 1989, s. 54.

hayatı ifade etmektedir. Japonlar, VI. yüzyılda Budizm'in Japonya'da yayılmaya başlamasında dolayı, kadim dini inanışlarını Budizm'den ayırabilmek için “Şinto” terimini kullanmışlardır.⁴³

Şintoizm'in temizlik anlayışı hem maddi (fiziki) hem manevi temizliği içine alan bir bütünlük arz etmektedir. İlkel kabile dinlerinde olduğu gibi Şintoizm'de de kötü ruhlar sebebiyle ortaya çıkan görünmeyen güçlerden, ancak seremoniler yaparak korunmak ve temizlenmek mümkün olabilmektedir. Kötü ruhların etkisiyle bulaşıcı ve öldürücü hastalıklara yakalanan Şintoistler, kâğıt veya metalden yapılmış ve günahları taşıdıklarına inandıkları bebekleri akarsuya veyahut denize atmak suretiyle bunlardan temizlenmektedirler.⁴⁴

Maddi temizlik ise Şintoizm'de ve Eski kadim Şinto kaynaklarında önemli bir yer işgal etmektedir. Eski kadim Şinto kaynaklarında temizliğin ayinler vasıtasıyla yapıldığı, görünmeyen kirlerin, bir kural olarak fiziki orjinli ve bulaşıcı olduğu belirtilmektedir.⁴⁵

Şintoizm'de temizlik ve saygı en önemli iki değerdir. Bu iki değer Japon halkının göze çarpan karakteristik özelliklerindendir.⁴⁶ Japon adetlerinden birisi de sabah erken saatte kalkıp, yıkanıp temiz elbiseler giyerek dualar etmektir.⁴⁷ Arınma festivalinde “temizlik, tanrısallığın yayındadır” söylemleri Şintoizm'de ve Japonya'da her zaman önemini korumuştur. Mikonos günlerinde insanlar sembolik olarak kâğıt ve deri parçalarıyla vücutlarını temizlerler sonrasında ise bu kâğıt ve deri parçalarını yakarlar veya nehre atarlar. Bu gelenek bireysel kirliliğin korkunç sonuçlar doğurabileceği inancına dayanmaktadır. Günümüzde bu inanç Şintoistler arasında yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Bu inançla Şintoistler Tanrının yolunda ve iyi bir yolda olduklarına inanırlar.⁴⁸

Japonlar, bayramlarda evlerini, ibadet ettikleri yerleri ve bedenlerini temiz tutarak dua etmeye ve tanıdıklarıyla beraber vakit geçirmeye özen gösterirler. Bu temizliğin birinci nedeni görünüş olarak temiz olmak, ikinci nedeni ise manevi olarak arınmayı sağlamaktır. Böylece Japonlar kendilerini huzurlu ve iyi hissedeceklerine inanırlar. Buradan hareketle dini bayramların maddi ve manevi olarak temizlenmede önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁹

Şintoizm'de günah fikri gibi temizlik olgusu da manevi olmaktan çok maddi esaslara dayanır. Bu dinde seremoniler önemli bir yer tutar.⁵⁰ Japoncada temizliği ifade etmek için “Harai” ve “Misogi” kelimeleri kullanılmaktadır. Bu iki kelime aynı zamanda iki farklı

⁴³ Kürşat Demirci, “Şintoizm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIX, s. 177.

⁴⁴ Genchi Kato, *A Study of Shinto The Religion of Japanese Nation*, Curzon Press, London 1971, s. 114-115.

⁴⁵ Kato, *A Study of Shinto, The Religion of Japanese Nation*, s. 113.

⁴⁶ Bach, *Major Religions of The World*, s. 92.

⁴⁷ Bozkurt Güvenç, *Japon Kültürü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 98.

⁴⁸ Bach, *Major Religions of The World*, s. 94.

⁴⁹ Halil İbrahim Şenavcu, “Japon Dinî Bayramlarının Genel Özellikleri ve Sosyal Hayattaki Yeri”, *Mîzânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi*, S. 2, 2016, s. 45.

⁵⁰ Kato, *A Study of Shinto, The Religion of Japanese Nation*, s. 112-113.

seremoniye verilen isimdir. Harai, seremoniyi yöneten kişi tarafından ince bir asayı, arındırılacak yani temizlenecek şahıs veya eşyanın üzerine sallaması anlamına gelirken “Misogi” ise su veya tuzlu suyla yıkanma merasimine verilen isimdir.⁵¹ “Misogi” ayinine katılmanın amacı günahlardan arınmak için dua etmek ve Norito’yu okumaktır. Böylelikle hem beden hem zihin aynı anda arınır, bedeni ve ruhu arınan kişi Kamilerin huzuruna çıkabilir. Arınma ritüeli bittikten sonra Şintoist dünyaya geldiği gün ki gibi saf ve günahsız olduğuna inanır.⁵²

Şintoizm’de kalbin saflığına önem verilmiştir. Eğer yürek temiz tutulmazsa insan farkında olmadan ruhları incitebilir. Bu sebepten dolayı kalbin kötülüklerden korunması ve incinmemesi için dikkat edilmesi gerekmektedir.⁵³ Ayrıca Japon kültüründe iyiliğin sembolü olarak kabul edilen Kirin⁵⁴ adlı hayvanın sadece temiz kalpli insanlara görüldüğüne inanılmaktadır.⁵⁵ Şintoizm diğer dinlerin etkisine açık bir din olduğundan Çin dinlerinden ve Budizm’den etkilenmiştir. Bir Şintoist’in güzellik ve iyilikle açıklanan, doğal ve ahenkli bir hayat anlayışı, toplumsal ilişkilerde önemlidir.⁵⁶ İnsani ilişkilerde temizlik Şintoizm’e inanan insanların belirgin karakteristik özelliğidir.⁵⁷

Şintoizm’e inanan bir kimse Cinca adı verilen mabede girmek istediğinde İslâm dinindeki abdeste benzer nitelikte ellerini ve ağzını mabedin girişinde bulunan “temizuya” adını verdikleri küçük havuzda yıkar; zira mabede girmek için maddi ve manevi açıdan temiz olması şarttır.⁵⁸ Ayrıca konuya ek olarak Şintoizm’de ibadet için kutsal dağlara ve mâbetlere yaklaşmak isteyen biri temiz olmak zorundadır. Bu kutsal yerlere gidilirken beyaz elbise ve hasır şapka giyilir; cünüplük hali gibi durumlarda, temiz su ile vücudun yıkanması gerekmektedir.⁵⁹ İbadet ritüellerini yerine getirmeden önce maddi ve manevi olarak kendini temizlenmek isteyen bir Şintoist, parmak uçlarına su döküp ve ağzını çalkalaması gerekmektedir.⁶⁰ “Kamilere” saygı göstermiş olmak için Şintoizm, üyelerine kalbini ve

⁵¹ William Gesenius, *Hebrew and English Lexicon of The Old Testament*, Oxford University Press, Oxford 1956, s. 57.

⁵² Hüsamettin Karataş, “Şintoizm’de Arınma Ayinleri”, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 78, 2019, s. 8.

⁵³ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul s. 125.

⁵⁴ Bulutların arasında koşutran tek boynuzlu Çin kökenli mitolojik bir hayvan.

⁵⁵ Halil İbrahim Şenavcu, “Şintoizm’de Hayvanlar”, *Kutsal ve Hayvan Dinlerin Hayvanlara Bakışı*, ed. Süleyman Turan, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2020, s. 452.

⁵⁶ Gesenius, *Hebrew and English Lexicon of The Old Testament*, s. 57.

⁵⁷ Bach, *Major Religions of The World*, s. 92.

⁵⁸ Halil İbrahim Şenavcu, “Japon Dinleri”, *Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, MineNihal Yayınları, İstanbul 2019, s. 267.

⁵⁹ Ekrem Sarıkcıoğlu, *Baslangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Yayınları, 8. Baskı, Isparta 2016, s. 206.

⁶⁰ Şenavcu, “Japon Dinleri”, s. 267.

bedenini temiz tutmayı emretmektedir. Kalbini temiz tutmak, ruhları hatta farkında varmadan incitmiş dahi olsa kendine serzenişte bulunup sonra da en yakın mabede, ya da aile tapınağına bedeni temiz olduğu halde gitmelidir. Bedensel temizlik dinsel bir ödevdir.⁶¹

Şintoizm’de kötülüğün kaynağının kötü ruhlar olduğuna inanılır ve günahlardan temizlenmek için ferdi bir tövbe değil, temizlenme ayini yapılmalıdır.⁶² Japonların yıllık Nakatomi Ayini temizlenmek, kötülüklerden arınmak için yapılır. Bununla birlikte kansız kurban ayininde de bütün günahlardan arındığına inanılır. Temizlik, törenler için önemli olduğu kadar günlük hayatta da oldukça önemlidir.⁶³

“Şahsi kirlilik çok kötü sonuçlar getirebilir” inancı Şintoist hayat tarzının en önemli olgusudur. Bu dine mensup olanlar günlük hayatta bu sözü edilen ilkeye göre hayatlarını şekillendirirler.⁶⁴ Japonlar bebeklik çağından itibaren bahsedilen inançla çocuklarına vücut temizliğini ve bu temizliğin önemini bu inançla öğretmektedir.⁶⁵ Ayrıca Güneş Tanrıçası vücudu yıkamayı emretmiştir.⁶⁶

Şintoizm’de tabu olarak sayılan ölüye, dokunan kişinin temizlenmesi için tören düzenlenmektedir. Söz konusu tören; zamanla yılda iki defa tertip edilen geleneksel bir kefaret töreni haline dönüşmüş ve “Oho-Harabe” olarak isimlendirilmiştir. Sözü edilen merasimlerde kişi, törenden bir iki gün evvel, tapınaktan beyaz kâğıt parçası alır ve bunu taslak gömlek biçiminde keser. Ardından kişi, gömlek biçiminde kesilen bu sembolün üzerine ad-soyad ve doğum tarihi gibi bilgilerini yazarak bütün vücuduna sürüp, nefesini de üfleyerek kendisindeki günah ve kötülükleri kâğıda aktarmak suretiyle tapınağa geri getirir. Bu kâğıtlar, tören sırasında bir masada etrafında toplanır ve ardından bir kayığa konularak denize götürülür. Zikredilen işlemin sonucunda da tören sona ermiş olur.⁶⁷

1.4. RUİZM/KONFÜÇYANİZM’DE TEMİZLİK

Konfüçyüs kelimesi, “Üstad K’ung” manasında K’ung Fu Tzu’nun Latincesidir. “Büyük Mürşid” olarak adlandırılan Konfüçyüs (M.Ö. 551-479), Çin’in büyük üstadlarından sayılmaktadır ve Konfüçyanizm’in kurucusudur. Konfüçyanizm Çin’e ve Çinlilere has milli bir dindir.⁶⁸ Aslında Çinliler bu dine “Ju-Kiau” (okumuşların mektebi) adını vermektedir. Çünkü

⁶¹ Challaye, *Dinler Tarihi*, s. 90-91.

⁶² Gesenius, *Hebrew and English Lexicon of The Old Testament*, s. 57.

⁶³ Masaharu Anesaki, *History of Japanese Religion*, Published by the Charles E. Tuttle Company of Rutland, Tokyo Japonya 1980, s. 35, 42-44.

⁶⁴ Bach, *Major Religions of The World*, s. 94.

⁶⁵ Güvenç, *Japon Kültürü*, s. 272.

⁶⁶ Bach, *Major Religions of The World*, s. 94.

⁶⁷ Küçük-Tümer, *Dinler Tarihi*, s. 87.

⁶⁸ Ahmet Güç, “Konfüçyüsçülük”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XVI, s. 167.

bu din Çin’de okumuşların, münevverlerin ve devlet ileri gelenlerinin dinidir. Konfüçyüs’ün kendisinin bizzat bir din kurmayı amaçlamadığı, sadece eskilerin söylediklerini naklettiği, eskilerin eserlerini okuyarak onlarla bilgilerini derlediği söylenmektedir.⁶⁹

Konfüçyüsün amacı bir din kurmak değilken vefatının ardından Lu Prensi, onun şerefine bir mâbet inşa ettirmiş, adına kurban kesmeye başlamış ve zamanla bu faaliyet Konfüçyüsçülüğün din olarak görülmesine yol açmıştır. Bu dinin kutsal metinleri iki koleksiyondan oluşmaktadır. Bunlar Beş Klasik ve Dört Kitaptır. Konfüçyüs yaşadığı dönemde Çin’in eski dini inanışlarını ihya etmeye çalışmıştır. Konfüçyüsçülüğün ahlâki tarafı, diğer dini ritüellere nazaran daha ön plandadır. Bu dinin ahlakının ana temeli, dört kitabından biri olan Tahsüeh yani “Büyük Bilgi” de, kendini, ev ahalisini, millete kılavuzluk etme, toplumda barışı sağlamanın yolunu bulma şeklinde ifade edilmiştir.⁷⁰

Konfüçyüsçülük’te anne-baba saygısı ve evlat sevgisi önemli bir yere sahiptir. Toplumda ahenk aranır ve bu ahengin temeli de ailedir. Ailede anne-baba sevgisi faziletlerin başında gelir. Ayrıca Konfüçyanizm; disiplini, içtimai düzeni, kardeşlik sevgisini ve halkın eğitimini içinde bulundurur. Bundan dolayı Konfüçyüs ahlaki sisteminde, insanlık, adalet, davranış ve bilgi dört önemli temel fazilettir.⁷¹

Konfüçyüs’ün şu sözleri ahlaki anlayışı açıklamaktadır:

Apaçık ki, sözlü tanıma ulaşan (içtenlik) yüreğini bıkarak kılar, kendine çeki düzen verir; kendine çekidüzen veren, evinde dirlik-düzenliğe erer; evinde bir düzen kuran, devletini iyi bir yönetime kavuşturur; kendi elinde iyi bir yönetim gerçekleştirenler İmparatorlukta dengeyi sağlarlar. Göklerin temsilcisi İmparator’dan tut, sıradan kimseye dek, tek tek topluluk olarak herkes için, bu kendine çeki düzen veriş, kökendir.⁷²

Konfüçyanizm’de maddi ve manevi temizlik anlayışını ahlaki prensiplerde görebiliriz.

Konfüçyüsçülük’te kurban ayinleri tören ile yapılan arınma yoludur. Burada maddi ve manevi temizlik bir aradadır. Kalp orucu ve kalp temizliği, iç temizliğin yani manevi temizliğin esasıdır. Bu dinde temizlik ruhlar âlemine açılan kapıdır.⁷³ Konfüçyanizm, temiz yürekli ve iyi niyetli olmaya felsefi ve ahlaki perspektiften bakmaktadır. Konfüçyüs’ün; “Eğer insan iyi niyetli ise ‘oluşum’ uzakta değildir. Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma”

⁶⁹ Şaban Kuzgun, *Dinler Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 14.

⁷⁰ Gesenius, *Hebrew and English Lexicon of The Old Testament*, s. 90-91.

⁷¹ Güç, “Konfüçyüsçülük”, c. XVI, s. 169.

⁷² Ezra Pound, *Konfüçyüs*, çev. Ahmet Yücel, Bürde Yayınları, İstanbul 1981, s. 20-21.

⁷³ Reginald Fleming Johnston, “Chinese”, *Encyclopadia of Religion and Ethics*, New York, 1951, c. X, s. 471-473.

sözlerinden kastettiği şey aslında; Göklerin vergisi ve mührü altında olana, fitrat denir. Bu fitratın gerçekleşmesine de ‘oluşum’ denir. Bu oluşum ise eğitim vasıtasıyla öğretilir.⁷⁴

Konfüçyanizm’in üzerinde durduğu bir diğer konu da beden ve elbise temizliğidir. Konfüçyüs her zaman yıkanır ve temiz elbiseler giyinirdi. Özellikle de dini ritüellere katılacağı zaman buna oldukça dikkat ederdi. Konfüçyüs’ün temizliğe gösterdiği önem, vücut ve elbise temizliğine itina gösterdiği “Li Chi” de değinilmektedir. Konfüçyanizm’in klasiklerinden olan bu eserde, Konfüçyüs’ün üç önemli kavram üzerinde durduğu belirtilmektedir. Bunlar; temizlik, savaş ve hastalıktır. Hastalık, kişi ile; savaş, toplumun mutluluğu ile ilgilidir. Temizlik ise insanın ruhi alemle ilişkisini sağlayan kanaldır.⁷⁵

Konfüçyüs, insanın kendi kendisiyle barış içinde olmasının gereğine yani kalp huzuru ve temizliği konusuna oldukça önem vermiştir. Buna Konfüçyüs’ün şu sözleri örnek olarak verilebilir: “Yüreğin anlatımsız sesleri için kesin sözcükler bulmak demek, kendi kendine yalan söylemek demektir.”⁷⁶ Burada Konfüçyüs’ün bu sözünden kişinin kendi kalp huzurunu sağlaması için ahlaki olarak da kötü sayılan yalan söz söylemekten kaçınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Konfüçyanizm’in hâkim olduğu Uzak Doğu ülkelerinden Çin’de yetişen bir bitki olan çay, insan ömrünü uzatan bir içecek olarak kabul edilir. Bunula beraber o bölgede yaşayan insanlar çayı, mide ve beyni güçlendirici, damarları temizleyen, mükemmel bir kan sulandırıcı ve temizleyici bir içecek olarak görürler.⁷⁷ Çay’ın, bedeni kirlerden temizleyen, ruha ise doygunluk veren bir içecek olarak görüldüğü de ayrıca söylenebilir.

1.5. SİHİZM’DE TEMİZLİK

Sihizm, Guru Nanak tarafından kurulan dinsel geleneğin adıdır. 16. yüzyılda merkezi Hindistan ve Penjab’ta kurulan ve yayılan Sihizm, İslâm dini ile Hinduizm’in birleştirilmesine dayalı senkretik bir gelenek görünümündedir. Sihizm’in dini ve toplumsal faaliyetlerinin merkezi, Amritsar Altın Mabedi’dir. Sihizm’de Kutsal Kitapların muhafaza edildiği Amritsar tapınağına “hacı” olmak için gidilir. Amritsar Havuzu’nun merkezinde Adi-Granth’ın bulunduğu tapınak akali (ölümsüz) olarak adlandırılan rahiplere emanet edilmiştir. Altın Mabed’in Havuzunda, ibadet için yıkanılır. III. Guru Ram Das, bu havuzda bedenini

⁷⁴ Pound, Konfüçyüs, s. 49, 57.

⁷⁵ Johnston, “Chinese”, c. X, s. 471.

⁷⁶ Pound, Konfüçyüs, s. 28.

⁷⁷ Danold A. Mackenzie, *Çin ve Japon Mitolojisi*, çev. Koray Akten, İmge Yayınevi, Ankara 1996, s. 152.

temizleyenlerin işlediği bütün günahların giderileceğini ve yıkanmakla tertemiz olunacağını ilan etmiştir.⁷⁸

Sihizm’de insan ateş-nur olan Tanrı’dan ayrı düşmüş bir kıvılcım parçası olduğuna inanılır. Dünyanın kötülükleriyle kirlenmiş ve tekrardan Tanrı’ya ulaşabilmek için temizlenmesi, O’na kavuşmayı hak edecek duruma gelmesi zorunludur. Tanrı’ya layık olabilme yolunda ilerleyen Sih belli mertebelerden geçmek zorundadır. En nihai mertebeye ulaşmış olan bir Sih artık doğum ile ölüm arasındaki çemberden kurtulmuş olur. Sih dininde en önemli bireysel ibadet Tanrı’nın ismini tekrar etme anlamına gelen Nam Simran’dır. Böylelikle bir Sih kirliliklerden temizlenir, gitgide Tanrı’ya yaklaşır; bu ismi tekrar eden Sih hayatının her anında kötülüklerden karşı korunur, her an Tanrı’nın kendisini gördüğünü ve gözetlediğine inanır.⁷⁹

Sihizm’e göre şekli ayinler kurtuluşa ermek isteyen kimseyi Tanrı’dan alıkoyar. Kurtuluşun vesilesi Tanrı’nın ismini sıkça zikretmek, hatırlamak, Tanrı’yı devamlı ve doğru şekilde düşünmektir. Guru Nanak’ın; “Tanrı her yeredir, fakat insan ilk önce O’nu kendi kalbinde bulamazsa başka hiçbir yerde de bulamayacaktır” dediği rivayet edilir.⁸⁰

Sihizm, bütün kötülüklerin kalpten çıkarılmasını, kalbin saf ve temiz olmasını istemektedir. Guru Nanak; hased, kibir, iftira ve inatçılığı kötü huylar olarak tarif etmiştir. O’nun bilhassa üzerinde durduğu kutsal insan tasavvurunun özelliklerinden birisi de temiz niyetli olmaktır. İnsan ilişkilerini lekeleyen şehvet, öfke, aç gözlülük, dünyevi şeylere bağlanma, kibir Guru Nanak tarafından yasaklanmıştır.⁸¹

Guru Nanak dini, kılık-kıyafetler, şekilci normlar ve maddi unsurlara bağlı bir şey olmanın ötesinde değerlendirmektedir. Hinduizm, Jainizm ve Budizm gibi diğer Hint dinleri mensuplarının başvurdukları uygulamaları eleştirmekte ve şekilcilikten daha çok özün, ruhî ve ahlaki temizliğin önemli olduğunu vurgulamaktadır. “Dünyanın kirlilikleri arasında temiz kal; böylece din yolunu bulmuş olacaksın.” sözüyle de Guru Nanak, dine ulaşmanın yolunun dünyadaki maddi ve manevi temiz olan şeylere yönelmekle mümkün olduğunu vurgulamıştır. Buradan hareketle sözü edilen fiilin, kirli olan şeylerin arasından sıyrılarak yapılması gerektiği sonucu çıkarılabilir.⁸²

⁷⁸ Abdurrahman Küçük, “Sihizm”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1986, c. XXVIII, s. 412.

⁷⁹ Huzeyfe Sayım, “Sih Dini”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, XI, s. 90-91.

⁸⁰ Kadir Albayrak, “Dinlerde Günah Kavramı ve Kurtuluş Yolları”, *Dini Araştırmalar*, c. IV, s. 97-98, 2002.

⁸¹ Sayım, “Sih Dini”, c. XI, s. 87-88.

⁸² Huzeyfe Sayım, *Sihizm’in Din Anlayışı*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2000, s. 305-306.

İKİNCİ BÖLÜM

KİTÂB-I MUKADDES’TE TEMİZLİK

Tanrı veya dindeki kutsallık atfedilen bir şahıs başkalığında yazdırıldığına inanılan, çoğu kez o dine bağlı insanları mutluluğa ulaştırmak için emir, yasak ve kainatla alakalı açıklamaların izah edildiği kutsallık atfedilen metinleri içeren kitaba Kutsal kitap denir. Genel anlamı ifade edilen kutsal kitabın özel anlamı ise “Kutsal Kitap” şeklinde baş harfleri büyük yazılan bir kavramdır.⁸³

Kitâb-ı Mukaddes, Hristiyanların ve Yahudilerin kutsal kitabını kapsayan yazılar bütününe verdikleri isimdir. Batı dillerinde Kitâb-ı Mukaddes’in karşılığı “Holy Bible” kelimesidir. Bible kelimesine “insan hayatına yön verecek kuralları ihtiva eden en mükemmel kitap” anlamı yüklenmiştir. “Holy Bible” ifadesi Latince’den günümüz kadar, yaklaşık 400 yılından itibaren Hristiyan kutsal kitabının adı olarak varlığını devam ettirmektedir. Bible kelimesini terim anlamında Eski Ahit ve Yeni Ahit’ten oluşan Hristiyan kutsal kitabını ifade eder.⁸⁴

2.1. KİTÂB-I MUKADDES’TE TEMİZLİK ANLAMINI İFADE EDEN KELİMELE

2.1.1. Temiz ve Temizlik Kavramları

Kitâb-ı Mukaddes’te temiz kavramı fiziksel ve manevi temizlik olarak çokça geçmektedir. Temiz kavramı; pis ve kötünden arındırılmış, güvenilir ve göze güzel görünen şeklinde tanımlanmıştır. Bunlara ilaveten temiz kavramı için rahatsızlıkların iyileştirilmesi veya şifa bulma anlamları da verilmektedir. Buna örnek olarak ise Hz. İsa’nın kendisinden yardım isteyen cüzamlı bir adama elini uzatıp dokunması ile tüm cüzamı temizlemesi gösterilebilir.⁸⁵

Manevi olarak temiz kavramı; kişinin duygu, düşünce ve davranışlarının art niyet taşınamaması olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Hz. İsa’nın “Vay halinize” diyerek başladığı seslenişinde kişiler niyet bakımından çok temiz görünse de bu görünüşün altında bir art niyet olabileceğine dikkat çekilmektedir. “Vay haline nanenin, kimyonun, dereotunun ondallığını verip de Kutsal Yasa’nın daha önemli konuları olan adaleti, merhameti ve sadakati ihmal edenlere! Ondalık vermeyi ihmal etmeden asıl bunları yerine getirmeniz gerekirdi.”⁸⁶ Hz.

⁸³ Şenavcu, “Semâvi Dinlerin Kutsal Kitaplarda Çevreyi Korumaya Dair Emir ve Tavsiyeler”, s. 2.

⁸⁴ Ömer Faruk Harman, “Kitâb-ı Mukaddes”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXI, s. 75.

⁸⁵ *Kutsal Kitap & Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2016; Markos 1:40-45; Luka 5:12-16.

⁸⁶ Matta 23:23-24.

İsa'nın bu sözünde insanların niyet bakımından temiz olmamaları sebebiyle onları öğütleyici ve uyarıcı seslenişi görülmektedir. Ardından ondalık vermeyi ihmal etmeden de bu kanunların yerine getirilebileceğini dile getirmektedir. Menfaat için Kutsal Yasa'yı görmezden gelenlerin iç temizliğinden yoksun olduğunu "Vay haline o din bilginleri ve Ferisilerinin, ikiyüzlülerin! Çanağın ve bardağın dışını temizlersiniz, oysa o bardak ve çanağın içi açgözlülük ve taşkınlıkla doludur. Ey sen kör Ferisi! İlk önce bardak ve çanağın içini temizle ki, dışarıdan bakınca da temiz olsunlar" şeklinde dile getirmiştir.⁸⁷

Temiz kavramının bir diğer manası da hayvanların temiz ya da kirli olup olmamalarıyla ilgilidir. Kitâb-ı Mukaddes'e göre hayvanlar, yenilebilir hayvanlar ve yenilemeyen hayvanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Yenilebilen hayvanlar hem çatal tırnaklı olmalı hem de geviş getirmelidir. Geviş getiren fakat çatal tırnaklı olmayan hayvanların ise eti yenilememektedir. Bu yüzden eti yenilemeyen hayvanlar "kirli" sayılmaktadır. Denizde ve akarsulardaki her bir pulsuz ve yüzgeçsiz canlılar, topluluk halinde yaşayan su canlıları kirli olarak nitelendirilmiştir. Vahşi olan ve etçil olan kuş türleri de kirli hayvan sınıfında yer almaktadır. Dört ayaklı ve kanatlı böcekler özellikle iğrenç sayılmıştır.⁸⁸

Eski Ahit'in Levililer kitabının birçok bölümünde Tanrı'nın karşısına ruhsal açıdan temiz olarak çıkmanın önemine değinilmiştir.⁸⁹ Ruhsal açıdan temizlik, manevi açıdan kişinin içsel temizliği olarak belirtilmiştir. Bu noktada, harici temizliğin bir önemi yoktur. Bu kuralların koyulma sebebi, Yahudilerin Tanrı huzuruna çıkarken, ibadet etmeye hazırlanırken temiz olarak adım atmalarının sağlanmak istenmesidir.⁹⁰

Temizlik Kitâb-ı Mukaddes'te kutsal olmak ve kutsallık ile vurgulanmıştır. Kutsal Kitap'ta Rab kendisi kutsal olduğu için kullarının da kutsal olmalarını istediği belirtilir.⁹¹ Rab'in kutsallığı, "ışık" ile benzeştirilmiştir. Rab'in olduğu yerde karanlığın olamayacağı ve kötü olan hiçbir şeyin Rab'in olduğu yerde olamayacağı kutsal kitapta geçmektedir.⁹²

Eski Ahit'te temizlik kavramı ile ilgili göze çarpan ilk şey temizlik yasalarıdır. Bu yasalara bakıldığında ilk göze çarpan madde ise cinsel ilişkiden sonra erkek ve kadının su ile temizlenmesi ve bütün bir gün boyunca toplumdan ayrı tutulmaları gerektiğidir.⁹³ Kadınların ayrıca adet dönemlerinde su ile temizlendikten sonra yedi gün kadar toplumdan ayrı olması

⁸⁷ Levililer 11:41-47; Matta 23:25-28.

⁸⁸ Yasa'nın Tekrarı 14:3-21.

⁸⁹ Levililer 11:31-36

⁹⁰ Levililer 15:1-11.

⁹¹ Levililer 19:1, 20:26.

⁹² Baruk 1:15, 3:4-8; Efesliler 5:8-13.

⁹³ Levililer 15:19-18.

gerekmektedir.⁹⁴ Kutsal Kitab'a göre cinsel ilişki yahut kadınların adet dönemlerindeki akıntılar onları günahkâr yapmaz, sadece törensel olarak kirli sayılırlar. Dolayısı ile bu yasalar törensel temizliği amaçlamaktadır. Aynı zamanda dini ortamlara dahil olabilmek için törensel olarak temiz olmak şart sayılmaktadır.⁹⁵

2.1.2. Arınma Kavramı

Arınma kişinin fiziki veya manevi olarak içsel ya da fiziksel kirliliklerinden kurtulması olarak tanımlanmaktadır. Kişi cinsel ilişki sonrasında içinde bulunduğu kirlilikten su ile temizlenerek arınabilmektedir. Arınma kavramı; bir kirlilikten ya da hastalıktan kurtulma, sahip olunan kötülüğü vücut ve ruhtan uzaklaştırma anlamlarını taşımaktadır. Arınma kavramı ayrıca günahlardan arınma anlamında da kullanılmaktadır.⁹⁶ Kişilerin bedenlen arınması, o kişinin temizlenmesi anlamını taşımakla beraber hastalığına şifa bulması anlamına da gelmektedir.⁹⁷ Aynı zamanda kişinin rüya hallerinde içindeki bir sıkıntısında kurtulması da arınmaya konu olmakla birlikte arınma, vaftiz kavramıyla da ilişkilidir. Kutsal Kitap'ta geçen şu ifade örnek olarak verilebilir: “Haydi, ne bekliyorsun? Kalk, O’nun adını anarak vaftiz ol ve günahlarından arın!”⁹⁸

Kitâb-ı Mukaddes, âdet görme, doğum, cinsel ilişkiler, olağandışı vücut sıvıları, cilt hastalığı, ölüm ve hayvan kurbanları ile ilgili birçok ritüel içerir. Etiyopya Ortodoks Tewahedo Kilisesi, örneğin tuvalet, lavabo veya hamamdan ayrıldıktan sonra, duadan önce veya bir yemek yedikten sonra birkaç çeşit el yıkama önermektedir. Etiyopya Ortodoks Tewahedo Kilisesi’ndeki kadınların regl sırasında kiliseye girmeleri yasaktır ve erkekler eşleriyle ilişkiye girdikten sonraki gün kiliseye girmezler. Birçok antik kilise avluya konumlandırılmış büyük bir çeşme ile inşa edilmiştir. Hristiyanların ibadet için kiliseye girmeden önce yıkanması bir gelenektir. Bu gelenek aynı zamanda Aziz Benedict Kuralında da düzenlenmiş; bunun sonucunda keşişlerin veya rahibelerin yıkanmaları için Orta Çağ’da birçok manastır yapılmıştır.⁹⁹

⁹⁴ Gürbüz Erginer, *Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 90; Levililer 15:19-24.

⁹⁵ Münevver Ahmet Enis, *Cinsel Ahlâk ve Biyolojik Tehlike*, çev. Kenan Dönmez, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 69.

⁹⁶ Levililer 16:30; Sayılar 8:7.

⁹⁷ Sayılar 6:11.

⁹⁸ Elçilerin İşleri 22:16.

⁹⁹ Frank Leslie Cross, *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Oxford University Press, New York 1985, s. 568.

Kutsal Kitap'ta kişilerin manevi temizliğinin, işlenilen günahlar için af dileyerek ya da bilinen ismi ile günah çıkartarak sağlanabileceği geçmektedir.¹⁰⁰ Günah itirafı; gerçekleşmiş olan bir günah eyleminin kişiyi içten içe huzursuz etmesi ve kişinin pişman olması sonucu bu azaptan kurtulmak istemesi ile kişiliğin gizliliği sağlanarak rahip tarafından gerçekleştirilen, kişinin iç huzurunun sağlandığı bir işlemdir. Günahı olan kişilerin bu işlemiyle birlikte günahlarından arındırılması sağlanmaktadır.¹⁰¹

2.2. KİTÂB-I MUKADDES'TE KİRLİ ANLAMINI İFADE EDEN KELİMELELER

2.2.1. Kirli kavramı

Kitâb-ı Mukaddes'te kirli kavramı öncelikle kişilerin kalbinde, aklında, ruhunda, lisanında, cenazesinde, inancında, niyetinde ve insanlar arası ilişkilerinde, maddi ya da manevi, fiziken veya ahlâken kirli sayıldıkları durumları içine almaktadır. Ancak kirli kavramında bunun yanında yiyeceklerin kirliliği de söz konusu edilebilmektedir.

Kitâb-ı Mukaddes'te "kirlilik" olgusu maddi kirlilikten ziyade, günah işleyerek, manevî yönde kirlenme manasında kullanılmıştır.¹⁰² Genel bir ifadeyle inanların temiz bir çevreye, bedene, ruha sahip olabilmeleri için Kitâb-ı Mukaddes'in çizmiş olduğu sınırların dışına çıkmaması gerekir. Kitâb-ı Mukaddes'te bu sınırlar kirlilik kavramıyla anlatılmıştır. İnsan ancak kirli sayılan şeylerden uzak durmak şartı ile temiz bir çevreye, bedene, ruha vb. şeylere sahip olabilir. Bu konuda şu pasajları örnek olarak verebiliriz:

"İçinde yaşadığınız ülkeyi kirlletmeyeceksiniz. Kan dökmek ülkeyi kirltir. İçinde kan dökülen ülke ancak kan dökenin kanıyla bağışlanır. İçinde oturduğunuz, benim de içinde yaşadığım ülkeyi kirlletmeyeceksiniz; çünkü ben İsrailîlerin arasında yaşayan Rab`bim."¹⁰³

"Dünyada yaşayanlar onu kirlletti. Çünkü Tanrı`nın yasalarını çiğnediler, kurallarını ayaklar altına aldılar, ebedi antlaşmayı bozdular."¹⁰⁴

"Sizden önce bu ülkede yaşayan insanlar bütün bu iğrençlikleri (ensest, eşcinsellik ve hayvanla ilişki) yaparak ülkeyi kirllettiler. Eğer siz de ülkeyi kirlletirseniz, ülke sizden önceki uluslara yaptığı gibi sizi de kusar. Kim bu iğrençliklerden birini yaparsa halkın arasından atılacaktır. Buyruklarımı yerine getirin, sizden önceki insanların iğrenç törelerine uyarak kendinizi kirlletmeyin. Tanrınız Rab benim."¹⁰⁵

¹⁰⁰ Matta 3:1; Markos 1:4; Luka 3:3; Elçilerin İşleri 2:38, 8:22, Hezekiel 36:33; Daniel 9:4-8.

¹⁰¹ Anonim, *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, çev. D. Pamir, 1893 Filmcilik Limited Şirketi Yay., İstanbul 2000, s. 324.

¹⁰² Şenavcu, "Semâvi Dinlerin Kutsal Kitaplarda Çevreyi Korumaya Dair Emir ve Tavsiyeler", s. 8.

¹⁰³ Çölde Sayım 35:33-34.

¹⁰⁴ Yeşaya 24:5.

¹⁰⁵ Levililer 18:27-30.

Kişiler cinsel ilişki sonrası bedenlen ve mânen kirli sayılmaktadır.¹⁰⁶ Kazanç açısından kirlilik, ederinden fazla miktarda ücretle bir eşyayı ya da malı satarak ya da haksız yolla elde edilen ücret olarak değerlendirilmekle birlikte Kitâb-ı Mukaddes'te kişinin olduğu gibi görünmeme ve gerçeği çarpıtarak konuşması, ayrıca yalancılık, fitne ve fesatlık, sahtecilik ve dolandırıcılık gibi günahları işlemesi durumlarında manevi açıdan kirli olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁷

Kitâb-ı Mukaddes'e göre kibirli olmak, yalan konuşmak ve nefesine hakim olamamak gibi davranışlar kişiyi ruhen kirlettiği gibi nefsin tahakkümü altında hareket etmek de çirkin bir davranış olarak görülmektedir.¹⁰⁸ Kişinin kalp kirliliği ise gönlünden geçirdiği art niyeti ifade etmektedir. Kalp kirliliği, bir kişinin dileklerinin zarar verici ya da kötuleyici dileklerin beslenmesi, iletilmesi ve devamının getirilmesi anlamında Kitâb-ı Mukaddes'te insanlara anlatılmaktadır.¹⁰⁹ Akıl kirliliği ise kişinin karar ve hareketlerini yanlış yönetmesi, bilgiyi yanlış işleme ve doğru bir iş yapamama durumudur.¹¹⁰

2.2.2. Pis Kavramı

Kitâb-ı Mukaddes'te pis kavramı pis kokularla¹¹¹ ilişkilendirilmiş olmakla birlikte manevi olarak pisliklerden nasıl temizlenileceğine, pislik olarak nitelendirilen fuhuş, aldatma, dolandırıcılık gibi kötü huy ve davranışlardan nasıl aranılacağına ilişkin birçok konuyu da içerisinde barındırmaktadır.¹¹² Dolayısıyla Kitâb-ı Mukaddes'te pis kavramıyla hemen her dinde yasaklanan, sakınılması gereken durum ya da olgular anlaşılmaktadır.

2.3. MANEVİ TEMİZLİK

Manevi temizlik kalbin ve dilin temizliğidir. Kalp temizliği insanın kendisi için iyi olan neyse diğer insanlar için de aynısını istemesidir. Örneğin; kimsenin kötülüğünü istememek, kin, kıskançlık ve hırstan uzak durmaktır. Dil temizliği ise insanın düşündüğü ile alakalıdır. Yalan söylememek, küfür ve hakareten kaçınmak, dedikodudan uzak durmak, dil temizliği olarak ifade edilebilir. Manevi temizliğin kaynağı dinlerdir. İnsan huzura ve rahatlığa, güvendiği ve inandığı dinin gereklerini yerine getirerek ulaşır. Burada amaç bağlı olduğu dinin sorumluluklarını yerine getirip vicdani yükümlülüğünden kurtulmaktır.

¹⁰⁶ Levililer 15:15-19; Levililer 18:19.

¹⁰⁷ Vaiz 7:7; Yeşeya 57:17; Hezekiel 22:17; Habakkuk 2:9; 1. Timoyenus 3:8; 2. Petrus 2:15.

¹⁰⁸ Özdeyişler 8:13, 13:10; Romalılar 1:30; Yeşeya 2:12.

¹⁰⁹ Markos 7:21; Özdeyişler 21:4.

¹¹⁰ Vaiz 7:8.

¹¹¹ Yeşeya 34:3; Amos 4:10.

¹¹² Eyüp 9:31; Yeşeya 4:4, 28:8; Hezekiel 24:11-13; Koloseliler 3:5; Efesliler 4:19.

2.3.1. Bedenî Unsurlar Dahilinde Manevi Temizlik

Manevi temizliği ifade etmek istersek günahlardan kaçınarak kalbini temizlemesi, nefesine hakim olup ruhunu temizlemesi, hata ve günahlardan kaçınması Kitâb-ı Mukaddes'te üzerinde durulan önemli konulardan birkaçıdır aynı zamanda çoğu dini inanışın da temelinde manevi temizlik kavramına rastlanmaktadır. Dinler beden ve ruh arasında ilişki kurar. Burada en önemli kavram temizliktir. Kitâb-ı Mukaddes'te temizlik kavramına önem verilmiş ve temizlik kültürü oluşturulmaya çalışılmıştır. Bedenî temizlik olmadan ibadetlerin yapılamayacağı, ibadetler yapılırken ise manevi temizliğin gerçekleşeceği söylenmiştir. Kalp ve ruhun temiz olması için manevi temizlik şart görülmüştür. İnsan bedeni her dinde üzerinde sıkça durulan bir konudur. Çünkü bedene iyi bakılması ibadetlerin sağlıklı yapılması anlamına gelir. İnsan kâinata sadece dünya zevklerini tatmak için gönderilmemiştir. Asıl sorumluluğu kâinat üzerinde yaratılan her varlığın her nesnenin ne için dünyaya gönderildiğini kavramaya ve anlamaya çalışmaktır. Eski Ahit'te de temizlik konusuna ayrıntılı bir biçimde olmasa da yer verilmiştir.

2.3.1.1. Kalp Temizliği

Kalp temizliğinin en ileri kalbi, doğru olmayan inançlardan ve iyi olmayan hislerden arındırıp doğru inanç ve iyi bir ahlâkla şekillendirmektir. Beden temizliğinin yanında kalp temizliğinin de olması gerekir. İman etmek için hem beden temizliğinin hem de kalp temizliğinin tamamlanması şarttır.¹¹³ İnanmak, sevmek, korkmak iman etmek insanın kalbiyle yaptığı işlerdir. İnsanın kalbi temiz ve kötülüklerden arınmış olursa dine uyar. Kalbi kötü olursa dinden uzaklaşır. İnsan kalbi, ruhuyla bütünleşebilen bir özelliğe sahiptir. Kalbi, ruhuyla bütünleşen bir kavramdır. Salt bir yaşama organı olmaktan ziyade insan hayatını daha da anlamlı kılmak için varlığının mevcudiyetini oluşturur.

Güzelin, iyi ahlakın ve kötü huyların yeri kalptir. Nefse uymadan haramlardan uzak kalarak kalp temizliği sağlanır. Tanrı peygamberleri, dinleri, kalbi kötülüklerden temizlemek için göndermiştir. Kalbi kirli olmayan insan bütün mahlukata iyilik yapar. Dünyada ve ahirette rahat ve huzur içinde yaşamını idame ettirir. Öldüğünde ise cennette sonsuz mutluluğa kavuşur. Kalbi kötü olan insan dinden uzaklaşır. Dinin emirlerinden kaçır. Dine uymakta zorlanır. Kalbi kötü hislerle dolar, ruhu kararır ve ahirette cehennem ile cezalandırılır. İman etmek için önce kalbi temizlemek gerekir. Yeni Ahit'e göre insan Tanrı'nın rızasını ve sevgisini kazanmak için kalbini temiz tutmalıdır.¹¹⁴ Güzelin, iyi ahlakın ve kötü huyların yeri kalptir. Nefse uymadan

¹¹³ İbraniler 9:13.

¹¹⁴ Matta 147:3.

haramlardan uzak kalarak kalp temizliğı sağlanır. Tanrı peygamberleri, dinleri, kalbi temizlemek için göndermiştir. Kalbinde kötölük olmayan insan herkese karşı iyilik yapar. Dünyada ve ahirette rahat ve mutluluk içinde yaşar. Öldüğünde ise cennette sonsuz mutluluğa kavuşur. Kalbi kötü olan insan dinden uzaklaşır. Dinin emirlerinden kaçır. Dine uymakta zorlanır. Kalbi kötü hislerle dolar, ruhu kararır ve ahirette cehennem ile cezalandırılır. İman etmek için önce kalbi temizlemek gerekir. Yeni Ahit'e göre insan Tanrı'nın rızasını ve sevgisini kazanmak için kalbini temiz tutmalıdır.¹¹⁵

Yahudi ve Hıristiyan geleneğine göre insanın kalbini karartan günahdır. İşlenen günahlar kalbi kararttığına göre insanın günaha sebebiyet verecek şeylerden uzak durması gerekir.¹¹⁶ Nefis kötü isteklerden kurtarılnca insan kalbi temizlenir. Nefsin arzu etti her şey, sonu olmayan ahiret nimetlerinin yanında önemsizdir. Geçici menfaatler için sonsuz nimetlerden vazgeçmek insan kalbi için en ağır yükür. Kalp temizliğı manevi yönden eksiklerimizi kapatmakla mümkündür. Dinin doğru bildiğı yoldan gitmek insan kalbini temiz kılar.¹¹⁷

2.3.1.2. Akıl Temizliğı

İyinin ve kötünün ayrımı akıl ile mümkündür. İnsan kâinat üzerinde yaratılmış en mükemmel varlıktır. Bizi diğer mahlukatlardan ayıran en önemli özelliğimiz akıl ve irade sahibi olmamızdır. Hıristiyanlıkta İsa Mesih'e iman etmek aklın arzu etti bir yoldur. Mesih'in, aklın dışında ve üstünde bulunan sözlerini akla danışmaya kalkışmak, akla aykırı bir işür.¹¹⁸ İnananlar kurtuluşa ermeyi ve sonsuz ahiret saadetini kendileri görebilir çünkü akıl sahibidirler. Akıl bir ölçü aletidir. Ancak Tanrı'ya ait bilgilerde ölçü olmaz. Varlıklara ait bilgilerde ölçü olur. Akıl tek başına maneviyatı, faydalı ve zararlı şeyleri anlayamaz.¹¹⁹ Tanrı akıldan faydalanmak için, peygamberleri ve dinin ışığını yaratmıştır. "Rabb'in düşüncesine kim akıl erdirebilir?"¹²⁰ Bu pasaja binaen, dine uymayan ve aklı az olan, zararlardan uzak kalamaz. Din akıl üzerine kurulamaz. Çünkü akıl bir kararda kalmaz. İnsanların akıl ve bilgileri birbirinden farklılık gösterebilir. Birinin aklına uygun olan bir başkasının aklına uymayabilir. İnanç konusunda akıl tam bir ölçüt değildir. Ancak akıl ile inanç birlikte olursa tam ve doğru yol bulunur. Bu çıkarımlara ilaveten Kitâb-ı Mukaddes'te "İnsan aklıysa çok şey tasarlayabilir"¹²¹

¹¹⁵ Cemaleddin Şarkavi, *Kilise ve 7 Sakrament*, Ocak Yayınları, İstanbul 2012, s. 79.

¹¹⁶ Yakup 4:8.

¹¹⁷ Dominik Pamir, *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, İstanbul 2000, s. 135.

¹¹⁸ Yuhanna, 11:27; Yuhanna, 20:31.

¹¹⁹ Eyüp, 34:16.

¹²⁰ Yeşeya, 40:14.

¹²¹ Özdeyişler, 16:1.

şeklinde geçen cümle, akla bir sınır konulamayacağını ve bundan dolayı dinin, onun üzerine bina edilemeyeceğini göstermesi açısından önemlidir.

Hristiyanlıkta dinin bildirdiği iman, acaba doğru mu diye sorgulanamaz ve araştırılmaz. Çünkü din mutlaklıdır. Akıl, duyu organları ile anlaşılamayan şeyleri bulabildiği gibi, aklın ermediği konularda ise Mesih yol gösterici olur.¹²²

Akıl temizliği, kirli duygularla sarılmış bir aklın kötü olduğunu; kör, hissiyattan uzak ve çirkin duygulardan arınmasını, temiz ve akl-ı selim olmayı ifade eder. Kitâb-ı Mukaddes'te doğrudan akıl sözcüğü kullanılmamıştır. Akıl kelimesinin karşılığı olarak aynı anlama gelen kalp sözcüğü kullanılmıştır. Kalp aklın eylemlerini anlamayı ve düşünmeyi gerçekleştiren organdır. İmanın bulunduğu yer kalptir. Çünkü kalp ile ifade edileni ortaya çıkaran ortaya çıkaran insan aklıdır. Akıl iyiyi ve kötüyü ayıran bir kavram olup bir bilme yeteneğidir. Kitâb-ı Mukaddes işlevsel akla önem vermiştir. Yani bilen, anlayan, anlamaya çalışan sonuç olarak pratik aklın önemi üzerinde durmuştur. Akıl kavrayabilme yeteneğidir. Her dinde, anlama ve dinin yerine getirilmesini istediği emirler konusunda akıl, temel kılavuzdur. Akıl kâinat üzerinde yaratılan varlıklar arasında insana verilmiş en kıymetli özelliktir. İnsanı insan yapan, onun düşünmesini, hayatı anlayıp sorgulamasını mümkün kılan bir araçtır.¹²³

2.3.1.3. Ruh Temizliği

Ruhun sağlığını koruyan din bilgisidir. Bedeni koruyan ise sağlıktır. Ancak ruhun korunması için ilk olarak bedenin sağlıklı çalışması gerekir. Ruh temizliği için yalan söylememek, hırs yapmamak, insanları aldatmamak, haksızlık yapmamak, insan ve insan dışındaki hiçbir varlığa zulmetmemek, kendi menfaatlerini düşünmemek gerekir. Dindar insan alçak gönüllü olmalıdır. Kitâb-ı Mukaddes'e göre dindar insan lüzumsuz şeylerle uğraşmaz ve bunlardan uzak durur.¹²⁴ Kalbi temiz olanın ruhu da temiz olur. Ruhu temiz olmayan, ibadetin tadına varamaz, Tanrı korkusu aklına gelmez, gördüklerinden ibret almaz, okuduklarını ve öğrendiklerini anlayamaz ve ruhu hasta olur. İnançlı insanın ruhu temizdir. Çünkü Tanrı'nın buyruk ve emirlerine uyar.¹²⁵ Yasak kıldığı şeylerden uzak kalarak hem kalbini hem ruhunu hem de aklını temizler. Çünkü ancak kalbi ve ruhu temiz olan inananlar kurtuluşa erebilirler. Zira, ancak yoksulu doyuran, yalan söylemeyen, komşusuna iyi davranan ve kötülüklerden uzak duran, böylelikle arınmış bir ruhla Tanrı'nın huzuruna çıkan, kurtuluşa ulaşabilir.¹²⁶

¹²² Galatyalılar, 1:7.

¹²³ Şarkavi, Kilise ve 7 Sakrament, s. 125.

¹²⁴ Matta 51:17; Matta 32:2; Yeşeya 11:2; Özdeyişler 16:18.

¹²⁵ Yeşeya 66:2; Elçilerin İşleri 5:3.

¹²⁶ Levililer 16:30; Matta 160:7.

Ruhun temiz olması Hristiyanlık ve Yahudilikte, inancın sağlam olabilmesi için önem verilen bir kavramdır. Her din içerisinde ruhun temizliği farklı farklı kelimeler ve ritüeller ile ifade edilse de hepsi aynı amaca hizmet eder. Ruh temizliği için en belirgin ortak noktalar af dileme ve dua etmedir. Birçok dinde bu durum ibadet ile karşılık bulurken Hristiyanlıkta günah itirafıyla karşımıza çıkar. Yahudilikte ruhun derinliği önemlidir. Kişi bu ruh derinliğine ulaşmak için ruhunu ibadet ve inançla temizler.

2.3.1.4. Lisan Temizliği

Düşünmek ve konuşmak insanı diğer canlılardan ayırır. Konuşma insanın aklını ve fikir yapısını gösterir. Dolayısıyla insanı insan yapan lisanıdır. Tanrı'yı zikretmeden, çok konuşmak kalbi karartır ve katılaştırır. Katı kalpli olanlar ise Tanrı'dan en uzak kimselerdir. Bilhassa inançlı bir kimse dilini yalandan,¹²⁷ kötülüklerden uzak tutmalı¹²⁸ ve dilini günah olan şeylerden sakındırmadır.¹²⁹ Ayrıca insanın kullandığı dil ölümü de götürmekle beraber¹³⁰ başını bela ve musibetlerden de koruyabilir.¹³¹

Dil, Tanrı'yı övmek için kullanılan en önemli insan uzuvlarından¹³² İyi gün görmek isteyen dilini kötülüklerden sakınan kimsedir.¹³³ Kitâb-ı Mukaddes'te lisan kavramının önemi, sıkça vurgulanır. Konuşmak insanın insanla arasındaki iletişimi ifade eder ve Tanrı'nın insana verdiği ilahi bir lütuftur. İnsanın kullandığı dil ve üslup onu başarılı da kılabilir hüsrana da uğratabilir. Bilgiçlik taslamak, kendini başkalarından üstün görmek ve insanların anlayamadıkları kelimelerle onlara hitap etmek hoş görülmeven davranışlardan sayılabilir.

Temiz, saf bir dil kullanılmasına örnek olarak “Hoş sözler petek balı gibidir, cana tatlı ve bedene şifadır”¹³⁴ sözleri verilebilir.

2.3.1.5. Cenaze Temizliği

Cenaze, gömülmemiş veya gömülmeye hazırlanmış insan ölüsüdür. Ölüyü gömmek için yapılan işlem ve törene cenaze töreni denir. Cenazeye saygı duyulmalıdır ve rencide edecek hareketlerden kaçınılmalıdır. Yahudiler cenazelerinde “Hebra Kaddisa” (Kutsal Birlik) mensubu gönüllü kadınların ve erkeklerin kefenlemeyi gerçekleştirdikleri eski bir geleneği

¹²⁷ Matta 50:19.

¹²⁸ Matta 34:13.

¹²⁹ Matta 39:1.

¹³⁰ Özdeyişler 18:21.

¹³¹ Özdeyişler 21:13.

¹³² Yakup 3:9.

¹³³ 1. Petrus 3:10.

¹³⁴ Özdeyişler 16:22.

sürdürürler. Cenaze tabutla taşınmakta ve onunla gömülmektedir. Eski dönemlerde cesedin toprağa tabutsuz gömüldüğü de olmuştur. Yahudi cenaze törenleri genellikle mezarın başında yapılır ve gösterişsiz törenlerdir. Mezarda ölünün yüzü doğuya doğru çevrilmiştir.¹³⁵

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ölmek üzere olan kişinin yakınları çağrılıp bu kişinin onlarla helalleşmesi sağlanırdı. Ölümün gerçekleşmesiyle birlikte orada bulunan biri tarafından gözleri kapatılır çene, eller ve ayaklar bağlanıp ceset yıkanır ve bir örtüye sarılıp yerleşim yerinden uzak yerlere defnedilirdi.¹³⁶ Bugünkü Hristiyanlığa göre, ölünün etrafına toplanılır; rahip ölünün ağzına “viaticum” yani Hz. İsa’nın son akşam yemeğini sembolize eden son lokmayı koyar ve istavroz çıkarttırarak son defa takdis eder.¹³⁷

Hristiyanlık’ta ölüyü yani cenazeyi temize çıkartma, ölmüş kişinin daha önceden dünyada işlediği günahlardan arınması için ömrünün son zamanlarında “Kutsal Hasta Yağı” uygulaması ile başlamaktadır. Cenazeyi gömme esnasında yapılan dua ritüeli de ölünün günahlardan temizlenmesi için yapılmaktadır.¹³⁸ Ayrıca ölü, vasiyeti üzerine cesedini de yaktırabilir.¹³⁹

Yeni Ahit’te “İçinizden biri sıkıntıda mı? Dua etsin. Biri sevinçli mi? İlahi söylesin. İçinizden biri hasta mı? İnanlılar topluluğunun ihtiyarlarını çağırsın, Rabb’in adıyla üzerine yağ sürüp onun için dua etsinler. İmanla edilen dua hastayı iyileştirecek ve Rab onu ayağa kaldıracak. Eğer hasta günah işlemişse, günahları bağışlanacak. Bu nedenle, şifa bulmak için günahlarınızı birbirinize itiraf edin ve birbiriniz için dua edin. Doğru kişinin yalvarışı çok güçlü ve etkilidir”¹⁴⁰ şeklinde geçen pasaj ile inananlar için; hasta olan, sıkıntıya düşen, ölüme yakın olan kişilerin günahlarından temizlenmeleri için dua edilmesi tavsiye edilmektedir. Hristiyanlıkta cenaze törenleri ve cenazenin temizliği diğer dinler ile benzer özellikler taşır. Cenaze defnedilmeden önce banyo yaptırılır ve temizlenir.

2.3.2. İnsan Fiillerinde Manevi Temizlik

2.3.2.1. İnanç Temizliği

İman etmek inançla mümkündür. İnanç esaslarına uyarak dine uygun bir şekilde yaşanır. İnanç, Tanrı’ya, bir dine inanma ve iman etmedir. İnanç bir toplumda bir objenin ve varlığın soyut olmadığının kabul edilmesi demektir. İnanç temizliğinde şüpheye yer yoktur. İnanç, bir

¹³⁵ Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966, s. 391-395.

¹³⁶ Resullerin İşleri 9:37; Markos 15:16; Yuhanna 11:44.

¹³⁷ Kürşat Demirci, “Cenaze”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. VII, s. 354.

¹³⁸ P. Luigi Iannitto, *Hristiyan Dininin Esasları (Hristiyan Aileler İçin Din Kitabı)*, Sent Antuan Kilisesi Kitapları, İstanbul 1982, s. 202.

¹³⁹ Demirci, “Cenaze”, s. 354.

¹⁴⁰ Yakup 5:13-16.

düşünceye bağlı bulunma durumudur ve akıl ve irade sahipleri için geçerlidir. Akıl ve irade olmadan temiz bir inanç sağlanamaz. Kitâb-ı Mukaddes'teki, "Peygamberlerin hepsi O'nunla ilgili tanıklıkta bulunuyorlar. Şöyle ki, O'na inanan herkesin günahları O'nun adıyla bağışlanır"¹⁴¹ ifadeleri bize bağışlanmanın yolunun temiz bir inanç ile gerçekleşebileceğini göstermektedir.

"Rabbin emri paktır; gözleri aydınlatır. Rab korkusu temizdir; ebediyen durur; Rabb'in hükümleri haktır; hepsi doğrudur. Altından, çok saf altından da ziyade özlenir."¹⁴² cümlesinde temiz inanç kaynağı, Rabb korkusu ile ilişkilendirilmiş ve bu korkunun da temiz ve gönülleri yeşerten bir korku olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Rabb'in emir ve yasaklarına tam itaat etmek gerekmektedir.

Rab İsa Mesih'e inanmış olmak saf inancın temelini oluşturmaktadır.¹⁴³ Bununla birlikte Tanrı'ya inanmak da temiz bir inancın göstergesidir.¹⁴⁴ Kısacası Hristiyanlıkta Rab İsa'nın Mesih olduğuna inanmamanın¹⁴⁵ ve Tanrı'nın dışında başka şeylere inanmanın inancın saflığına gölge düşürdüğü söylenebilir. İncanın temizliği, Mesih inancından ve Tanrı'ya olan inançtan geçmektedir.

İncanın temiz olması her din için ibadetin kabul olmasının aracıdır. İnanç temizliği Hristiyanlık ve Yahudilikte de detaylı bir şekilde irdelenmiştir. İman etmek bir düşünceye bağlılık ve tutunma fiilidir. İman güven kavramıyla ilişkilidir. İman aynı zamanda boyun eğmek anlamına gelen kavramdır. İnanç temizliği haramdan kaçınmak, kötü şeylerden uzak durmak Tanrı'nın yasaklarına uymakla mümkündür. Aynı zamanda Tanrı'nın gönderdiği elçilerin yolundan gitmek de inanç temizliğiyle ilişkilidir.¹⁴⁶

2.3.2.2. Niyet Temizliği

Niyet, kişinin, yaptığı herhangi bir şeyi emre itaat etmek ve Tanrı'nın rızasına kavuşmak için yaptığını kalbinden geçirmesidir. Niyet, kalple olur. İnsanın kalbiyle niyet etmesi için ilk önce kalp temizliği şarttır. Kalbi temiz olmayan insandan iyi niyetli bir davranış beklenemez. Tanrı'nın dilediği şekilde gönüllü olarak işler yapılmalı, para arzusuyla değil, gönül hoşnutluğuyla, emanet edilen şeyler üzerinde sahiplik iddiasında bulunmadan insanlara örnek

¹⁴¹ Elçilerin İşleri 10:43.

¹⁴² Mezmurlar 19:8-9.

¹⁴³ Elçilerin İşleri 11:17; Romalılar 16:7.

¹⁴⁴ Elçilerin İşleri 16:34.

¹⁴⁵ I. Yuhanna 5:1.

¹⁴⁶ Thomas Michel, *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, Ohan Basımevi, İstanbul 1992, s. 79.

olunacak işler yapılmalıdır.¹⁴⁷ Böylece iyi niyet sahibi olmak Tanrı'nın rızasının nasıl kazanılacağını ve inanan bir toplumun nasıl davranması gerektiğini göstermektedir.

Hristiyanlar nazarında İsa Mesih ile ortaya konulan ve Yeni Ahit tarafından katileştirilen evrensel mesaj insanların etnik yapısı, inandıkları din, kültürel ve politik düşünceler fark etmeksizin iyi niyet sahibi tüm insanlığa hitap etmektedir. O, Tanrı'nın krallığının yakın bir zamanda kurulacağını, insanlar arasında herhangi bir sosyal sınıf ayrımı olmadığını ve tüm bunlarla birlikte alçak gönüllü olanların ayrıcalıklı bir statüde olacağını ifade etmektedir.¹⁴⁸

Kişi, iyi olduğu için koku sürerse, güzel giyinirse, diğer insanlara karşı temiz olmak için niyet ederse bu niyetler o kişiye fayda sağlar. Tanrı kişinin işini ne niyetle yaptığına bakarak karşılık verir. Dinin emrettiği şey dünya menfaati için değil kurtuluş için yapılırsa temiz bir niyete sahip olur. İnsan her türlü kötü niyetten kaçınmalıdır. Çünkü niyette esas olan Tanrı rızasıdır. Dinde yapılan amellerin değeri niyet ölçütüne göre belirlenir. Bazen de niyet amelin önüne geçer. Niyet, amelin ruhudur. Eski Ahit'te ahmakların suçla alay ettikleri, dürüst insanların ise iyi niyetli oldukları ifade edilmektedir.¹⁴⁹

Kitâb-ı Mukaddes'te insanlara iyi niyetli davranış göstermeleri için inananların ağızlarından kötü söz çıkmaması ve ihtiyaca göre başkalarının gelişmesine yarar sağlayacak sözlerin söylenmesi istenmektedir. Ayrıca Tanrı'nın Kutsal Ruh'unu kederlendirmemek için her türlü kötü düşünceyle birlikte her türlü kin besleme, öfke duyma, kırgınlık, bağırışma ve iftiradan da geri durulması gerektiği vurgulanmaktadır. İnananların birbirine karşı iyi yürekli, şefkatli olması da bir diğer tavsiyelerdendir.¹⁵⁰

2.3.2.3. İnsani İlişkilerinde Temizlik

Kitâb-ı Mukaddes'te Tanrı, insanı erkek ve dişi olmak üzere ikisine de kendi suretinde yarattığını belirtmektedir.¹⁵¹ Tanrı, yarattığı insanın “denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere yeryüzünün tümüne egemen olmasını” istemiştir.¹⁵² Buradan, Tanrı'nın, yarattığı insanı yücelttiği ve onda birtakım beklentiler içerisinde olduğu sonucuna varılabilir. Yaratılan insan başboş olmamakla birlikte belirli sorumlulukları da vardır.

¹⁴⁷ 1. Petrus 5:1.

¹⁴⁸ Maurice Borrmans, “Kur'an-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddes'te Dinî Çoğulculuk Ve Sınırları”, çev. Süleyman Turan, *Marife*, S. 2 (2004), s. 270.

¹⁴⁹ Özdeyişler 14:9.

¹⁵⁰ Efesliler 4:29-32.

¹⁵¹ Yaratılış 1:26.

¹⁵² Yaratılış 1:27.

Rabbi geleneksel inanışına göre, bir insanı kurtaran herkesi kurtarmış; birini öldüren de herkesi öldürmüş gibi olmaktadır. Kitâb-ı Mukaddes'te "Komşunu kendin gibi seveceksin"¹⁵³ denilmektedir. Rabbiler insan ile Tanrı arasındaki bağı, insanın yeryüzüne bağlı oluşu açısından ele almışlardır. Bu sebepten dolayı Tanrı, insana evrenin üzerinde tam hâkimiyet vermiştir.¹⁵⁴ Tanrı'ya eş olan yalnızca insandır. Bütün varlıklar insana hizmet eder.¹⁵⁵

İnsan diğer insanlarla birlikte kâinatta yaratılan her şeyi amaçlarına uygun bir biçimde kullanmalıdır. İnsan ilişkilerinde ahlâki bir tutum sergilemek gerekir. İnsanları incitmekten ve onlara zarar vermekten kaçınılmalıdır. İnsanî ilişkiler evrensel bir kavramdır. Çünkü burada önemli olan dini korkularla hareket etmek değil evrensel ahlâkın istediği şekilde davranmaktır.

"Yüreklerinizi Rab'be adayın, bundan böyle dik başlı olmayın. Çünkü Tanrınız Yahve, Tanrıların Tanrısı, Rablerin Rabbi'dir. O kimseyi kandırmayan, rüşvet almayan ulu, güçlü, heybetli Tanrı'dır. Öksüzlerin, dul kadınların hakkını gözetir. Yabancıları sever, onlara yiyecek, giyecek sağlar. Siz de yabancıları seveceksiniz. Çünkü Mısırdaki Siz de yabancıydınız."¹⁵⁶

Dürüst, temiz, iyi bir insani ilişkinin nasıl olması ve kendilerinden olmayan yabancılara karşı da nasıl davranılması gerektiği açıkça anlatılmaktadır.

Dini inançlar sadece Tanrı ile kul arasındaki ilişkiyi düzenlemez. Aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkileri de düzenler. İnsanlar için diğer insanlar ile olan ilişkileri hassasiyetle üzerinde durulmuş bir konudur. Birbirlerine karşı yıkıcı ve zarar verici davranışlardan kaçınılmalıdır. İnsan davranışlarında rehber Kutsal Kitap'tır. Yahudilerde insan ilişkilerinde yabancılara karşı zulmetmemeleri,¹⁵⁷ çünkü geçmişte Mısır'da onların da birer yabancı oldukları onlara Kitâb-ı Mukaddes'te bildirilmektedir.¹⁵⁸

Kitâb-ı Mukaddes'in insan ilişkilerine verdiği önem, insanın Tanrı'nın suretinde yaratılmasıyla ilişkilidir.¹⁵⁹ Nitekim Eski Ahit'te insan kanı dökme ile ilgili geçen pasaj, sözü edilen ilişki biçimi için güzel bir örnektir: "Kim insan kanı dökerse, kendi kanıda insan tarafından dökülecektir. Çünkü Tanrı insanı kendi suretinde yarattı."¹⁶⁰ İnsan diğer insanlarla ilişkilerinde ne kadar dürüst ve iyi halli bir tutum sergilerse inandığı din içinde o kadar değer görür ve saygınlık kazanır. İnsanın insanla doğru ilişkisi birçok dini inanış için temel bir

¹⁵³ Levililer 19:18.

¹⁵⁴ Yaratılış 26:28.

¹⁵⁵ Ömer Faruk Harman, "Evrensel Dinlerin İnsan Haklarına Bakışı", *Diyanet İlmî Dergi*, c. XXXIV, S. 3 (1998), s. 9.

¹⁵⁶ Tesniye 10:16-19.

¹⁵⁷ Çıkış 23:9.

¹⁵⁸ Çıkış 22:20.

¹⁵⁹ Tekvin 1:26.

¹⁶⁰ Yaratılış 9:6.

parametredir. İnsan doğru ve güzel ilişkiyle varlığında anlam bulur. Bu anlamı çözerse de hakikate erişir.

2.3.2.4. Kazançta Temizlik

Eski Ahit'te; “Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız...”¹⁶¹ denilmektedir. Burada “kardeş” sözcüğünden Yahudi, yabancı sözcüğünden de Yahudi olmayanlar kastedilmektedir. Yani bir Yahudi'nin kendi dindaşlarıyla faizli alışveriş yapması yasaklanmış, fakat bir Yahudi'nin Yahudi olmayanlarla faizli yaptığı alışverişe izin verilmiştir. Faizin, bütün insanlık için yasak olmaması, genel geçer bir yasak olan hırsızlık gibi haksız bir kazanç olmadığı ve Yahudi olmayanlara borç para vermeye vasıta bir iş olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁶²

Kitâb-ı Mukaddes'e göre kazanç temizliğinden kastedilen mana, insanların hakkını, hukukunu çiğneyerek değil, çalışıp gayret göstererek bir kazanç elde edilmesidir. Makbul olan kazanç da bu yolla elde edilen kazançtır. “Haksız kazanç bilgeyi delirtir, rüşvet karakteri bozar.”¹⁶³ Haksız kazancın ve rüşvet almanın insan karakteri üzerinde nasıl olumsuz bir etki oluşturduğunu göstermesi açısından bu pasaj son derece önemlidir.

Kitâb-ı Mukaddes'te haksız kazancın kötülüğüne dair dikkat çekici bir pasajda ise şunlar söylenmektedir:

“Senin içinde kimi komşusunun karısıyla iğrenç şeyler yaptı; kimi utanmadan gelinini kirletti, kimi öz kız kardeşiyle ilişki kurdu. Senin içinde kan dökmek için rüşvet aldılar. Faiz aldın, tefecilik yaptın, zorbalıkla komşularından haksız kazanç sağladın. Beni unuttun. Egemen Rab böyle diyor. ‘Edindiğiniz haksız kazançtan, içinde döktüğünüz kandan ötürü ellerimi birbirine vuracağım. Sizinle uğraşacağım gün cesaretiniz kalacak mı? Ellerinizi güçlü olabilecek mi? Bunu ben Rab söylüyorum ve dediğimi yapacağım. Sizi uluslar arasına dağıtıp ülkelere süreceğim. Sizdeki ruhsal kirliliğe son vereceğim. Ulusların gözünde aşağılanacak ve benim Rab olduğumu anlayacaksınız.’”¹⁶⁴

¹⁶¹ Tesniye 23:19-20.

¹⁶² Muhammet Yeşilyurt, *Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Kardeşlik Anlayışı*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, s. 69.

¹⁶³ Vaiz 7:7.

¹⁶⁴ Hezekiel 22:11-16.

Ayrıca Kitâb-ı Mukaddes'te inananların haksız kazançtan kendilerini korumaları gerektiğine,¹⁶⁵ haklı olmayan kazançtan nefret edenlerin ise ömürlerinin uzun olacağına¹⁶⁶ ve buna düşkün olanların canlarından olabileceklerine yer verilmiştir.¹⁶⁷

Hristiyan uygulamasında, Kilisede görev alan kişiler, özü sözü farklı, şarap tutkunu, haksız kazanç peşinden giden kişiler değil iyi kişiler olmalıdır. Temiz vicdanla imanın sırrına sarılmalı;¹⁶⁸ misafirperver, temiz, yardımsever, sağduyulu, adil ve kendini otokontrolünü sağlamasını bilen kişiler olmalıdır.¹⁶⁹

Kitâb-ı Mukaddes'teki bir başka emir ise Musa'ya verilen on emirden biri olan “Çalmayacaksın”¹⁷⁰ emridir. Net bir ifadeyle bu emir temiz kazanca dair nasıl bir yolun izlenilmesi gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İnsan akıl, ilim ve çalışmak suretiyle Tanrı'nın verdiği nimetlerden faydalanmayı bilmelidir. Dinin yasakladığı kazanç yolları şunlardır: Fuhuşa, zinaya teşvik ve tahrik eden her faaliyetler,¹⁷¹ içki ve uyuşturucu madde yapımı ve satımı,¹⁷² faizli muamelelerin bütünü,¹⁷³ temiz olmayan kazanç yollarıdır. Burada önemli olan, kazancın hırsızlık, yankesicilik, faiz, kumar, rüşvet ve zina gibi kazanç yollarından olmamasıdır. Kitâb-ı Mukaddes'te kazanç yollarıyla alakalı yasaklar ve sınırlamalar belirtilmiştir.

2.3.2.5. Ahlâki Temizlik

Eski Ahit'e göre insan bedeni Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır.¹⁷⁴ İnsan vücudunun, Tanrı'nın bir mabedi olduğu inanışı mevcuttur. Bundan dolayıdır ki mabedin kirletilmemesi ve olabildiğince temiz kullanılması gerekmektedir. Ahlâklı bir birey olmak kötü olmamanın esaslarındandır. Bunun için insan tutum ve davranışlarının da iyi bir çerçevede olmasını gerekir. Temiz ahlâklı olmak; tutkularının esiri olmamak, adaletli olmak, sağduyulu olmak gibi çoğaltılabilecek birçok erdeme sahip olmak demektir. Hristiyanlık inancında bilge olmak,

¹⁶⁵ Çıkış 19:21.

¹⁶⁶ Özdeyişler 28:15-16.

¹⁶⁷ Özdeyişler 14:21-23.

¹⁶⁸ Timoteos 3:8-13.

¹⁶⁹ Titus 1:7-9.

¹⁷⁰ Çıkış 20:15.

¹⁷¹ Çıkış 20:14; Vahiy 21:8.

¹⁷² Hakimler 13:7.

¹⁷³ Hezekiel 22:12.

¹⁷⁴ Muhammet Yeşilyurt, “Hristiyanlığın “Imago Dei” Öğretisinin Transhümanizmle Uzlaştırılmasının İmkânı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2020, 9 (5), s. 3627; Yaratılış 2:7.

akıllı olmak, öğüt dinlemek, güçlü olmak, bilgi sahibi olmak, dindar olmak ve Tanrı korkusu Kutsal Ruh'un insana yönelik yedi armağanı olarak tanımlanır.¹⁷⁵

Kitâb-ı Mukaddes, Hristiyanlık inancının ve Hristiyan ahlâkının en önemli dayanaklarından biridir.¹⁷⁶ Kitâb-ı Mukaddes'e göre ahlâkı; güzel ve çirkin olarak ikiye ayırabiliriz. Güzel ahlâka, edep, tevazu, cömertlik gibi davranışları; çirkin ahlâka ise kibir, cimrilik vb. davranışları örnek olarak verebiliriz. Ahlâki temizlik için çirkin ahlâktan uzak durulması gerekmektedir. Kötü huylar ve fena hareketler ahlâkın tam karşıt anlamını ifade eder.

Ahlâki temizliğe sahip kişi affedicidir. Doğruluk ve dürüstlükten taviz vermeyendir. Kendisini kibirden ve gururdan sakınır. Her hususta sabırlıdır ve asla adaletten ayrılmaz. Bütün bunların yanında maddi ve manevi temizliğe dikkat eder. Örnek olarak, İsa din kardeşliğinin ve kardeşlik ahlâkının üzerinde durmuştur. Dağ vaazında insanın din kardeşinin kalbini kırmasının, incitmesinin din kardeşini öldürmekle eş değer olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Tanrı'ya ibadet etmeye başlamadan önce kişinin din kardeşiyle arasını düzelterek gönlünü alması gerektiğini ve onu gönülden bağışlaması gerektiğini tavsiye etmektedir.¹⁷⁷ Bir din kardeşi, diğer bir din kardeşine kötü gözle dahi bakmamalıdır.

Kitâb-ı Mukaddes'te geçen birçok pasajda verilen öğütlerin yanı sıra bilhassa Matta ve Luka'da yer alan İsa'nın dağ vaazında ideal, temiz bir ahlâkın ölçütleri ve insanların karşılıklı iletişimlerinin nasıl olması gerektiğine dair temel prensipler zikredilmiştir.¹⁷⁸ Bahis konusu prensipler ise şu ifadelerle açıklanmıştır:

“Ne mutlu ruhta fakir olanlara, çünkü göklerin egemenliği onlarındır. Ne mutlu yaşlı olanlara! Çünkü onlar teselli edilecekler. Ne mutlu yumuşak huylu olanlara! Çünkü onlar yeryüzünü miras alacaklar. Ne mutlu doğruluğa acıkıp susayanlara! Çünkü onlar doyurulacaklar. Ne mutlu merhametli olanlara! Çünkü onlar merhamet bulacaklar. Ne mutlu yüreği temiz olanlara! Çünkü onlar Tanrı'yı görecekler. Ne mutlu barışı sağlayanlara! Çünkü onlara Tanrı oğulları denecek. Ne mutlu doğruluk uğruna zulüm görenlere! Çünkü göklerin egemenliği onlarındır. Benim yüzümden insanlar size sövüp zulmettikleri, yalan yere size karşı her türlü kötü sözü söyledikleri zaman ne mutlu size! Sevinin, sevinçle coşun! Çünkü göklerdeki ödülünüz büyüktür. Sizden önce yaşayan peygamberlere de böyle zulmettiler.”¹⁷⁹

Kitâb-ı Mukaddes'te de hazlara düşkünlük çirkin davranışlardan görülmüştür. İnsan kibâr ve nazik olmayan geleneklerin karşısında nefsi arzularını dizginlemelidir. Tabiatını öfkeli

¹⁷⁵ Hülya Çetin, “Hz. İsa'nın Dağ Vaazına Hristiyanlık Açısından Genel Bir Bakış”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 16 (2013), s. 70-71.

¹⁷⁶ Çetin, “Hz. İsa'nın Dağ Vaazına Hristiyanlık Açısından Genel Bir Bakış”, s. 70.

¹⁷⁷ Matta 5:23-24; Matta 18:35; Ömer Faruk Harman, “İlahi Dinlerde Kardeşlik”, *Hz. Peygamber, Kardeşlik Ahlâki ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2012, s. 92.

¹⁷⁸ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2005, s. 155-156.

¹⁷⁹ Matta 5:1-12, Luka 6:20-23.

davranış ve şiddet eğilimden koruması gerekir.¹⁸⁰ Ahlâk bütün bunların var olması için gereklidir. Mesih, Tanrı'ya itaat temelli ahlâk ve dini birliği sağlama görevini üstlenmiştir. Pavlus'un "Ben Mesih'i örnek aldığım gibi siz de beni örnek alın"¹⁸¹ sözlerinden, Hristiyanların birçok konuda Mesih'e tabi olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında, saf ve temiz bir ahlak sahibi olmak için de iyi ve kötüyü belirlemekte esas ölçüt İsa Mesih'in örnek hayatı ve davranışlarıdır. Hristiyanlar İsa'nın Oğul olarak Tanrısal bir öze sahip olduğuna ve mahlukatın kurtuluşu için insan bedenine bürünüp yeryüzüne geldiğine, yeryüzünde hukuka riayet eden bir insan şeklinde yaşayarak çile çektiğine ve mahlukatın kirlerinden arınması için çarmıha gerilerek kendi kanını akıttığına inanırlar. Hristiyan inancına göre çarmıha gerilip ölen Tanrı Oğlu İsa gömülmüş, ancak gömülüştüğünün üçüncü gününde mezardan çıkarak kırk gün daha havarileriyle belli zamanlarda görüşmüş, ardından semaya yükselmiş ve orada Tanrısal krallığını ilan etmiştir.¹⁸²

Hristiyan anlayışında ahlâk temizliği için dünyevi hayatın zevklerinden kaçmak, Tanrı'nın buyruğuna uymak gerekir. İnsan ahlâkı dengeli bir yaklaşım sergilemeli, Tanrı'nın ve Mesih'in ahlâki hüküm ve tercihlerini kendine yol edinmelidir. Çünkü doğru inanç ve temiz ahlâkın en önemli gayesi Tanrı'nın rızasıdır. Temiz ahlâk sahibi olmak inanları kurtuluşa erdirebilecekken, buna aykırı olarak putperestlik,¹⁸³ küfürbazlık, ikiyüzlülük, kibir, bilgiçlik taslamak, büyücülük, kıskançlık, öfke, bencillik gibi davranışlar da insanı söz konusu kurtuluş yolundan saptıran davranışlardır.¹⁸⁴

Ahlâk, birey ve toplum hayatının unsurlarıdır. Çünkü toplum hayatı doğru bir şekilde ahlâk ve hukukla şekillenir. Ahlâki kurallar inananların hata yapmasını engeller. Buradan hareketle Hristiyanlar açısından Kutsal Kitap'ın, içerisinde ahlaki kuralların yazıldığı bir ahlak kitabı olduğu söylenebilir. Çünkü Kutsal Kitap onlar için yol göstericidir. Son olarak Kitâb-ı Mukaddes'te ahlâk kavramı şu sözlerle ilişkilendirilebilir. "İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın. Çünkü Kutsal Yasa'nın ve peygamberin söylediği budur."¹⁸⁵ Kısaca burada kendin için nefret edilecek bir şeyi başkaları için yapma denilmektedir.

Yahudilikte ise ahlâkın temelini on emir ile ifade edildiği söylenebilir. Temiz bir ahlâka sahip olmanın esaslarına dair on emirden şu maddeler örnek olarak verilebilir: "Babana ve anana hürmet, ta ki Tanrı'n sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun",

¹⁸⁰ Matta 5:39.

¹⁸¹ 1. Korintliler 11:1.

¹⁸² Michael Gough, *The Early Christians*, Praeger Publishers, New York 1961. s.78.

¹⁸³ Vahiy 21:8.

¹⁸⁴ 1. Korintliler 5:9-12; Galatyalılar 5: 19-21; Romalılar 12:9.

¹⁸⁵ Matta 7:12.

“katletmeyeceksin”, “zina etmeyeceksin”, “çalmayacaksın”, “komşuna karşı yalancı şahitlik etmeyeceksin”, “komşunun evine tamah etmeyeceksin...”¹⁸⁶ Temiz ahlâk kavramı Kitâb-ı Mukaddes’in kötü ve çirkin olarak belirlediği davranışlar ve fiillerin dışında olan eylemlerdir. Tüm kötülüklerden sıyrılmış olan ahlâka temiz ahlâk denilebilir ve bu ahlâk da insanın kurtuluşa ermesinin en önemli koşuludur.

2.3.3. Manevi Temizlenme Yolları

2.3.3.1. Günah İtirafı

Günah, kutsalın mevzu bahis olduğu her yerde kutsal tarafından ortaya konulan emir ve yasaklara karşın bu emirlerin yerine getirilmeyip ve yasakların dikkate alınmamasıyla oluşan, dini ve ahlâki sorumluluk doğuran eylemlere verilen addır. Beşerin oluşturduğu kanunun çiğnenmesi suç kelimesiyle karşılık bulurken dini alanda yapılan hatalar ve aşırılıklar ise günah kelimesiyle adlandırılmaktadır.¹⁸⁷

Günah itirafı olgusu, işlenen günahlar sebebiyle insanın rahatsızlık hissedip pişmanlık duymasından dolayı manevi olarak ruhunu veyahut bedenini, içerisinde bulunduğu kirli durumdan temizlemesi şeklinde anlaşılabilir. Hristiyanlıkta söz konusu manevi temizlenmenin nasıl yapılacağına dair bilginin dayanağı Kitâb-ı Mukaddes’tir. Nitekim, adı geçen kitapta şu ifadeler geçmektedir:

“Rab Musa’ya şöyle dedi: İsrail halkına söyle: Biri buyruklarımdan birinde yasakladığım bir şeyi yapar, bilmeden günah işlerse; meshedilmiş kâhin günah işleyerek halkını da suçlu kılarsa, işlediği günahı ötürü Rab’be günah sunusu olarak kusursuz bir boğa sunmalı. Boğayı Buluşma Çadırı’nın giriş bölümüne, Rab’in önüne getirip elini onun başına koymalı ve Rab’in huzurunda onu kesmeli.”¹⁸⁸

Eski Ahit’e göre bir kimse bilmeden evcil ya da küçük bir hayvanın leşine temas ederse kirlenmiş sayılır. Bununla birlikte bir kimse kötülük ya da iyilik yapmak için düşünmeden ant içerse ve kirli sayılan bir insana dokunursa da suçlu sayılır. Bu suçlardan temizlenmek için kişi günahını itiraf etmeli ve günahının bedeli olarak da yaratıcıya dişi bir kuzu ya da keçi kurban olarak sunmalıdır. Böylelikle Kâhin kişinin günahını bağışlar.¹⁸⁹ Yahudiler günahlarının kefareti için Tevbe Günü’nde geçmişte yaşadıkları felaketlerin anısına oruç (tânit) da tutarlar.¹⁹⁰

Yeni Ahit’e göre çok çeşitli günahlar vardır. Bunlar; bencil tutkular, kıskançlık, öfke, sarhoşluk, cinsel ahlâksızlık, pislik, putperestlik, büyücülük, düşmanlık, çekişme, çılgın

¹⁸⁶ Çıkış, 20:12-17; Tesniye, 5:16-21.

¹⁸⁷ Ömer Faruk Harman, “Günah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XIV, s. 278.

¹⁸⁸ Levililer 4:1-5; Levililer 4:12-13; Levililer 4:22-23.

¹⁸⁹ Levililer 5:2-5.

¹⁹⁰ Mehmet Bayraktar, *Üç Dinin Tarihi Yahudilik, Hristiyanlık, İslam*, Say Yayınları, İstanbul 2016, s. 114.

eğlenceler,¹⁹¹ kötü düşünceler, cinayet, zina, fuhuş, hırsızlık, yalan yere tanıklık ve iftira gibi davranışlar ve eylemlerdir. Tüm bunlar yürekten kaynaklanır. İnsanı kirleten de bunlardır.¹⁹²

Hristiyanlar herhangi bir günah işlediklerinde pişmanlıklarını Tanrı'ya bildirdiklerinde bağışlanacaklarına inanırlar. Günah itirafı, Katolik kilisesi tarafından kurumsallaştırılmıştır. Protestanlar buna: tevbe ve günahların affı derler. Protestan inancına göre günahları affetmek, ancak Tanrı'nın yetkisindedir. Günah itirafı Roma Katolik kilisesinin en eski ve en köklü uygulamasıdır. Bunun gerçekleşmesi için özel ayinler ve hazırlıklar gerekmektedir. Söz konusu ayinler farklı adlarla isimlendirilmiştir. Bunlar tevbe, barışma veya günah itirafı gibi adlardır. Günah itirafı kelimesi diğer dillerde itiraf kelimesine karşılık gelmektedir. Geçmişten günümüze birçok günah itirafı gerçekleşmiştir. Söz konusu itiraflar bir Papaz önderliğinde kişisel olarak veya toplu olarak da yapılabilir. Bu görev papaz tarafından yapılmışsa, Tanrı'nın günahı bağışladığına inanılır.¹⁹³

Yeni Ahit'e göre Tanrı bir ışıktır ve O her daim aydınlıktır. Tanrı'nın oğlu İsa inananları işlediği bütün günahlardan arındırır. Bunun gerçekleşmesi için günahların itiraf edilmesi gerekmektedir. Böylelikle güvenilir ve adaletli olan Tanrı günahları affedip inananları her kötülükten arındırır.¹⁹⁴

Yeni Ahit'e göre özellikle başkalarının suçlarını bağışlamak çok önemlidir.¹⁹⁵ “Başkalarının suçlarını bağışlarsanız, göksel Babanız da sizin suçlarınızı bağışlar. Ama siz başkalarının suçunu bağışlamazsanız, Babanız da sizin suçlarınızı bağışlamaz.”¹⁹⁶ İsa Mesih; “Eğer her biriniz kardeşini gönülden bağışlamazsa, göksel Babam da size öyle davranacaktır”¹⁹⁷ sözleriyle din kardeşlerinin birbirlerinin hatalarını bağışlamaları gerektiğine vurgu yapmıştır. İsa Mesih öğrencilerine bu yetkiyi ve görevi vermiştir. “Kimin günahlarını bağışlarsanız, bağışlanmış olur; kimin günahlarını bağışlamazsanız, bağışlanmamış kalır.”¹⁹⁸ Tanrı günahları doğrudan bağışlayabilir. Bunun için ne bir papaza ne de başka bir kişiye ihtiyacı yoktur. Ancak Tanrı'nın affetmeyeceği günah Kutsal Ruh'a küfretmektir.¹⁹⁹

İsis kültüründe günah itirafı ayinine sıkça rastlanmaktadır. Günah itirafı ayini inancın önemli bir parçasıdır. Böylelikle günah çıkaran kişi psikolojik bir arınma, manevi bir yükten kurtulma anlamında yenilenmiş olarak kendini bulur. Günah işledikten sonra ruhsal arınma

¹⁹¹ Romalılar 1:28-32; 1. Korintliler 6:9-10; Efesliler 5:3-5; Koloseliler 3:5-8; 1. Timoteos 1:9-10.

¹⁹² Matta 15:18-20.

¹⁹³ Bayraktar, *Üç Dinin Tarihi Yahudilik, Hristiyanlık, İslam*, s. 405.

¹⁹⁴ 1. Yuhanna 1:5-9.

¹⁹⁵ Matta 6:14-15.

¹⁹⁶ Matta 6:14-15.

¹⁹⁷ Matta 18:35.

¹⁹⁸ Yuhanna 20:23.

¹⁹⁹ İbraniler 10:29; Markos 3:28-29.

isteği günah itirafı ayiniyle tamamlanır. Günah itirafı duygusu saflık kavramına da karşılık gelmektedir. Çünkü suçun itirafı yoluyla ahlâki temizlik olur. Günah itirafı yoluyla Tanrı ile barışma amaçlanmıştır.²⁰⁰

Günah çıkarma ya da günah itirafı ritüeli Hristiyanlık alemi için çok önemli konulardır. Her dinin kendi içerisinde kalıplaşmış değer yargıları vardır. Hristiyanlık için de günah işledikten sonra bu günahın kilise papazına itirafı, günah işleyen kişi tarafından bir rahatlama yolu olarak görülmüştür. Her dinde olduğu gibi Hristiyanlıkta da insanın yüce varlığa bağlanma duygusu ve inanma isteği insanın psikolojik olarak rahatlamasını ve sonraki işleyeceği günahlara karşı daha temkinli yaklaşmasını temin eden bir özelliğe sahiptir. Bu açıdan düşünüldüğünde dahi günah çıkarma veya günah itirafının Hristiyanlar için ne kadar önemli bir rol üstlendiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Kişinin işlediği günah veya hatasını kendi rızasıyla itiraf etmesi ve buna ek olarak rahibin de onu Baba, Oğul, Kutsal Ruh adına bağışlamasına günah itirafı sakramenti denir.²⁰¹ Bu eylemin gerçekleşmesi için kişide pişman olma şartı aranıp bu eylemi tekrar gerçekleştirmemesi gerekir ve sonucunda tevbe etmelidir. Tevbe ederken de dua etmeli ve oruç tutmalıdır. Burada önemli olan vicdan muhasebesi yapılmasıdır. İşlenen günahattan pişmanlık duyulmalıdır. Rahibe günahları itiraf etmek tevbe sırrının ana bir parçasıdır. Günah itirafında kutsanma günahları yok eder, ama kişinin günahlarının bedelini ödemesi için birtakım cezalar çekmesi de gerekir. Akıl çağına ulaşmış ve vaftiz olan her kişi büyük ve küçük günahlarını itiraf etmelidir. Günahın itirafının ardından rahibin nasihatleri dinlenir ve rahip kişinin cezasını ön gördükten sonra günahları bağışlanır.²⁰²

İsa günah çıkarma yetkisini Tanrı'nın adaletinin ve merhametinin araçları olan Havarilerine dolayısıyla onların halefleri piskoposlara ve rahiplere vermiştir. Kişilerin günahları bunlar aracılığıyla bağışlanır ki örneğin aforozu neden olan günahlar sadece Papa tarafından bağışlanıp Papa isterse bu yetkiyi rahiplere ve piskoposlara da verebilir.²⁰³

Rahipler günah itirafı yapan kişinin günahlarını sır olarak saklar, bu sırrı açıklarsa rahip büyük ceza alır. Günah itirafında en önemli şey itiraf edilen günahın itiraf eden kişi ile rahip arasında bir sır olarak kalmasıdır. Günahının affolunup olunmayacağı Tanrı ile onun arasındadır. Günah itirafında bulunan kişi vicdani bir rahatlama yaşar. Günah itirafı, kişinin işlediği günahlardan temizlenmesi için gerçekleştirdiği bir ritüeldir. Ayinde Papazın aracı

²⁰⁰ Kürşat Haldun Akalın, "Hristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültüründeki Vaftiz ve Günah Çıkarma Ayinleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 42 (2014), s. 45-46.

²⁰¹ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık*, İsam Yayınları, İstanbul 2015, s. 168.

²⁰² Muhammet Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler*, Emin Yayınları, Bursa 2012, s. 204-205.

²⁰³ Erbaş, *Hristiyanlık'ta İbadet*, s. 190-191.

kılınmasının sebebi “Kimin günahlarını bağışlarsanız, onlar bağışlanmış olur ve kimilerininkini alıkoyarsanız alıkonmuş olur”²⁰⁴ ifadesine dayanır. Buna binaen günahını itiraf eden kişinin günahlarının bağışlanacağına ve temizleneceğine inanılır.²⁰⁵

2.3.3.2. Vaftiz

Vaftiz, kendisiyle birlikte evharistiya (ekmek-şarap ayini), konfirmasyon (güçlendirme), günah itirafı, rahip takdisi, son yağlama ve nikahtan oluşan kilise sakramentleri içinde en önemli yere sahip olan ayindir. Vaftizin kelime anlamı “suya batırmak”tır. Bunun yanında vaftiz, Hristiyanlığa giriş anlamı da taşır. Cinsel ilişki yoluyla kalınan hamilelikle aktarılan günahlardan kurtulmak için bebekler kilisede vaftiz edilir. Vaftizle birlikte Hristiyanlığa alınan kişi günahla girdiği şeytanın hizmetkârlığından çıktığına inanılır. Kutsal Ruh’ta vaftiz yaşama giriş olarak ifade edilir. Günahların sulara gömüldüğüne ve kişinin arındığına inanılır.²⁰⁶

“Asli günah” ile doğduklarına inanan Hristiyanlar, bu günahlarını temizlemek için çocuklarını doğumdan belli bir süre sonra vaftiz ederler. Buna karşı çıkan bazı teologlar ise, vaftizi Hristiyan olmanın gereği olarak gördüklerinden dolayı, insanın belli fiziki ve akli olgunluğa ermesinin gerektiğini şart koşmaktadır. Bundan dolayı kendileri ile ilgili karar veremedikleri için çocukların vaftiz edilmesini uygun bulmamaktadırlar.²⁰⁷

Vaftiz sözcüğü Yeni Ahit’te çoğu yerde isim olarak “baptismos” ve “bastisma” fiil olarak ise “bapto” olarak geçmektedir.²⁰⁸ Eski Ahit’teki İbranice karşılığı ise “tevila”²⁰⁹ “mikveh”²¹⁰dır. Vaftiz, cemaate kabul ayini manasında Hristiyanlıkla ilişkilendirilse de hayat verici ve temizleyiciliğinden dolayı su, çoğu medeniyette kutsallık ve ölümsüzlükle bağdaştırılmış, bedeni suya sokma veya vücuda su bazen de yağ ya da kurban kanı dökme ritüeli

²⁰⁴ Yuhanna 20:23.

²⁰⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Baslangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Yayınları, Isparta 2016, s. 298.

²⁰⁶ Mahmut Aydın, “Hristiyanlık”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, TDV Yayınları, Ankara 2007, s. 98.

²⁰⁷ Mustafa Erdem, “Hristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXIV, s. 145.

²⁰⁸ Matta 3:11; Luka 7:29; Resullerin İşleri 1:22.

²⁰⁹ Yahudilerin Şabat ve bayram arefesinde tüm vücudu suya sokma (tevila) şeklinde yerine getirdikleri temizlik işlemi için hazırlanan ritüel temizlik havuzlarıdır. Bkz. Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2008, s. 144.

²¹⁰ Ruhani arınmayı sağlamak maksadıyla aldıkları banyo (mikveh); sadece temizlenme maksatlıdır, suyun kutsal bir içeriğe sahip olduğuna ya da büyüsel güçleri barındırdığına asla inanmazlar. Yahve’nin emri (Tesniye 12:30-32) gayet kesindir. Bkz. Kürşat Haldun Akalın, “Hristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültüründeki Vaftiz ve Günah Çıkarma Ayinleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 42, Erzurum 2014, s. 58-59.

kirlilikten ve günahlardan arınma, manevi anlamda yeniden doğma vasıtası olarak birçok dini gelenekte yer almıştır.²¹¹

Eski Ahit'te bulunan bazı emirler²¹² dini bir arınma, temizlenme olarak nitelenmiş ve Hristiyanlıktan evvel de Yahudilerin bir takım vaftiz uygulamaları yaptıkları kaynaklarda geçmektedir. Nitekim Yahudilikte, maddi temizlik ile birlikte manevi temizlik, kirlilerden arınmak, Tanrı ile birlikte olmak ve onun kavmi olmak için bazı uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalar çoğunlukla su ile icra edilmektedir.²¹³ Ayrıca kurban ve mesih yağının temizlenme ve arınma için kullanıldığı görülmektedir.²¹⁴

Yeni Ahit'te vaftiz, suya batırma manasından daha çok yıkama, arıtıp temizleme anlamına da gelmektedir.²¹⁵ Bazen de “kötülüklerden bunalmış olmak”²¹⁶ ve “vaftiz ritüelini uygulamak”²¹⁷ anlamında kullanılmaktadır. Baptisma ve baptismos, losyon yani “ilaçlı su ile vücudun bir uzvunu yıkama” ve “arınma, abdest alma”²¹⁸ bazen de “Vaftizci Yahya'nın vaftiz töreni”²¹⁹ ve “İsa'nın vaftiz töreni”²²⁰ anlamlarında kullanılmaktadır.²²¹

Anneyle babadan geçen ilk günah, doğduktan sonra sekizinci günde yapılan vaftizde silinir. Vaftiz aynı zamanda fiilen işlenen günahlardan arınma yoludur. Sümerlerden Mısırlılara kadar Bâtını dinlerde vaftiz vardır. Vaftiz yoluyla kişi, tanrının huzuruna arınmış bir şekilde çıkmayı kendine amaç edinir. Vaftiz İsis arınma yöntemi olarak Mısır tapınaklarında kullanılmıştır. Vaftiz sayesinde kişi tanrıyla barıştırılır ve bir cemaate yerleştirilir. Hristiyanlar vaftizle günahattan kurtulduklarına inanırlar ve ikinci defa tanrının çocukları olduklarını düşünürler. Vaftizle kişi aydınlandığına inanır. Vaftizle birlikte günahlar suya gömülür. Vaftizle günaha azmettiren şeytandan kurtulmak amaç edinilir. Vaftiz olan kişiye yüzüne karşı üç defa dua okunur ve her seferinde yüzüne üflenir. Böylece bedendeki şeytan defnedilir. Vaftizle kiliseye kabul edilen kişi, kilise adına affetme yetkisine sahip olan Papaza günah çıkartır. Vaftizle amaçlanan şey, Tanrı ile insan arasında kopmayan bağ kurmaktır.²²²

İsis tapınak ritüellerinin temeli bedene hapsedilmiş Ruh'un bu dünyadan öteki dünyaya gidişinde kötülüklerden arınmış bir şekilde taşınmasını sağlamaktır. Bedenin kirlilerden arınması

²¹¹ Salime Leyla Gürkan, “Vaftiz”, TDV İslâm Ansiklopedisi, c. XXXXII, s. 424.

²¹² Sayılar 19:11-22; Levililer 16:24-25.

²¹³ Levililer 8:6, 15:20.

²¹⁴ Erdem, “Hristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, s. 135.

²¹⁵ Markos 7:4; Luka 11:38.

²¹⁶ Matta 20:22; Markos 10:38-39; Luka 12:50.

²¹⁷ Matta 28:19; Yuhanna 4:2

²¹⁸ Markos 7:8; İbranilere Mektup 6:2, 9:10.

²¹⁹ Matta 3:7, Markos 1:4; Luka 3:3, 7:9.

²²⁰ Romalılar 6:4; Efesliler 5:4.

²²¹ Ali Erbaş, *Hristiyanlık'ta İbadet*, Ay Işığı Yayınları, İstanbul 2003, s. 86.

²²² Gürkan, “Vaftiz”, c. XXXXII, s. 424-245.

Ruh'un da kirlerden arınmasıdır. Vaftizle amaçlanan, kişiye kurtuluş ümidini aşlamaktır. Vaftizin en önemli özelliği, kişiye, kiliselere giriş izni ve ayinlere katılma hakkı sağlamış olmasıdır. Vaftiz yoluyla kişi dindar kabul edilir. Vaftizde dökülen suyla kişi sadece temizlenmez.²²³ Aynı zamanda kötü hislerden kurtulur ve ruhunu arındırır.

Mısır'daki Nil nehrinin suyuna batma ve çıkma hareketi ile mitolojik vaftiz başlamıştır. Bu, Hristiyan kiliselerinde uygulanan ilk vaftiz örneğini taşır. Suyun tanrısal kudreti aslında Nil nehrine duyulan saygının yansımasıdır. İsis ve Serapis'e tapınanlar, vaftizin arınma anlamına geldiğine ve ölümden sonraki hayata geçiş anahtarı olduğuna inanırlardı. Vaftiz de günah itirafı ayini gibi çok önemli bir konudur. Vaftizin Hristiyanlar için günah itirafı ayininden bile öncelikli bir kural olarak görülmesi yanlış olmaz. Çünkü vaftiz ile birlikte Hristiyanlığa giriş kapısı açılır. Günah itirafı işleminde ise bir Hristiyan, günah işledikten sonra af dilemek için günah itirafı ayinini uygular.²²⁴

Vaftiz ayini Hristiyanlığa girişin anahtarı olduğu gibi bedenlen temizlenmenin de öncülüdür. Vaftiz olan kişi Kutsal Ruh'la mühürlenir,²²⁵ kutsallaşır,²²⁶ özgürleşir.²²⁷ Beden temizliği suyla yapıldıktan sonra ruhsal temizlik de dualar ve ilahiler ile yapılır. Hristiyanlar, ruhsal arınma ile günah itirafı ayininde olduğu gibi psikolojik bir rahatlama sağladıklarına ve ruhun huzura ve ebedi bir rahatlığa kavuştuğuna inanırlar. İnsan için psikolojik rahatlamanın mahiyeti ile birleşen bu ayinler sayesinde kurtuluşa ve sonsuz ahiret saadetine kavuşmak önem kazanır.

2.3.3.3. Evharistiya

Ekme-kırap ayini Hristiyan dünyası için önemli bir başka sakramenttir ve bir diğer manevi temizlenmenin adıdır. Evharistiya (eucharistie), kutsal günlerin kutlanmasına kadar bütün dini törenlerde icra edilir.²²⁸ Yeni Ahit'te evharistiya ismi "eucharistein" ve "eulogien" sözcükleriyle yer almakta ve Hristiyanların yemek esnasında Tanrı'ya yaptıkları şükür ifade etmektedir. Evharistiyanın haricinde bu sakramente Rabb'in Sofrası, Ekmeğin Bölünmesi, Kutsal Kurban, Komünyon ve Kutsal Ayin isimleri de verilmektedir.²²⁹

²²³ Akalın, "Hristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültüründeki Vaftiz ve Günah Çıkarma Ayinleri", s. 43-44.

²²⁴ Akalın, "Hristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültüründeki Vaftiz ve Günah Çıkarma Ayinleri", S. 42, s. 61.

²²⁵ II. Korintliler 1:21-22, 5:5; Efesliler 1:13, 4:30.

²²⁶ Romalılar 15:16; II. Selanikliler 2:13.

²²⁷ II. Korintliler 3:17.

²²⁸ Günay Tümer, "Âyîn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, s. 249.

²²⁹ Ahmet Güç, *Dinlerde Mâbet ve İbadet*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 196.

Hristiyanlığa göre İsa insan bedeninde yeryüzüne gelip insanoğlunun günahlarının bağışlanması, kutsal olan Tanrı ile Tanrı ile insanoğlu arasındaki duvarların yıkılması için canını çarmıhta kurban olarak sunmuştur. Ekmek ve şarap İsa'nın, her bir insanın kurtuluşu için feda ettiği bedenini ve kanını temsil eder. İsa çarmıha yolculuğu başlamadan önceki son akşam yemeğinde şunları söylemektedir: “Sonra eline ekmek aldı, şükredip ekmeğini böldü ve onlara verdi. ‘Bu sizin uğrunuza feda edilen bedenimdir. Beni anmak için böyle yapın’ dedi. Aynı şekilde, yemekten sonra kâseyi alıp şöyle dedi: ‘Bu kâse, sizin uğrunuza akıtılan kanımla gerçekleşen yeni antlaşmadır.’”²³⁰ Hristiyan teolojisine göre insan ancak onun bedeni ve kanı aracılığıyla aklanmış bir şekilde Tanrı'ya ulaşabilir.

Ekmek ve şarap ayini farklı geleneklerde farklı isimlerle kullanılır. “Evharistiya” kavramı Yunanca konuşan Ortodoks kiliselerinde kullanılan bir terimdir. Kavramın anlamı şükretmektir. Komünyon kavramı ekmek ve şarap ayininin insanlığın kurtarıcısı olarak kabul edilen derin ilişkisine ve onun halkıyla bir olma yönüne odaklanmıştır. Rabbin sofrası kavramı Protestan kiliseler tarafından kullanılır. Ekmek ve şarap ayini Tanrı'nın, halkıyla barışma amacına hizmet eder. Ekmek ve şarap ayininde de vaftiz de olduğu gibi İsa geçmişte, gelecekte ve şimdiki zamanda insanoğlu ile buluşur.²³¹

Yuhanna'da Evharistiya, İsa'nın hayat ekmeği anlamına gelir.²³² İsa'nın bedeni ve kanı ebedi hayatı sağlayan ve devam ettiren manevi bir yiyecektir. Evharistiya Tanrıya şükretmek anlamına gelir. Bu ayin Hristiyanlığa Yahudilikten miras kalan bir ayindir. Katolik Kilisesi'nin Evharistiya konusundaki görüşü Papaların genelgelerine dayanır. Katolik Kilisesine göre bu ayinde kullanılan ekmek ve şarap, İsa'nın bedeni ve kanı ile değiştirilmiştir. Evharistiya kurbanlık kelimesi üzerinde şekillenmiştir. İsa'nın kurban edilmesiyle ilahi hayatın bedeli ödenmiştir. Bu ayinde İsa Mesih tekrar ölüp dirilmez.²³³

Evharistiya ayini manevi ve sembolik olarak kabul görmüş olsa da esasen insanların günahlarının affı için İsa'nın kendisini kurban olarak sunması, yani kurtarıcılık işlevini üstlenmesi konunun odak noktasıdır.²³⁴

²³⁰ Luka 22:19-20.

²³¹ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXIX, S. 1 (1999), s. 440-441.

²³² Yuhanna 6:28.

²³³ Eroğlu, “Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları”, s. 442-443.

²³⁴ Kürşat Haldun Akalın, “Yunan-Roma Uygarlıklarında İnsan-Tanrılara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek-Şarap Ayini”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 41 (2014), s. 140.

2.4. MADDİ TEMİZLİK

İnsanların gözle görebildikleri ve fiziki olarak algılanabilen pisliklerin temizlenmesi anlamına gelmektedir. Örneğin elleri yıkamak, banyo yapmak maddi temizliktir. Maddi temizliğin esaslarıyla birlikte temizlenme yöntemleri toplumun kültürel değerlerine göre değişmekle beraber dini inanışları da şekillendirebilir.

2.4.1. Maddi Temizliğin Unsurları

Temizlik her din için gerekli ve önemlidir. Maddi temizliğin ilk unsuru, kişinin, bedenini ve çevresini maddi kirlilerden arındırmasıdır. Dinler için maddi temizliğe dikkat edilmesi manevi olarak da temiz sayılmanın anahtarıdır. Temizlik çoğu dinin ortak ahlâki ilkesidir. Dinler için maddi ve manevi temizlik birbirinin tamamlayıcısı olarak görülür. Hristiyanlıkta maddi temizlikten çok manevi temizliğe vurgu yapılmıştır. Hristiyanlığa göre hoş olmayan sözler ve davranışlar insanı maddi şeylerden daha fazla kirlletmektedir. Yahudilikte temizlik hem maddi hem de manevi olarak ele alınır. Eski Ahit'te “Yıkayıp temizlenin, kötülük yaptığınızı gözüm görmesin. Kötülük etmekten vazgeçin iyilik etmeyi öğrenin”²³⁵ ifadeleri yer alır. Yahudilikte ibadet yapmak için maddi temizlik unsurları çok önem arz etmektedir. İbadet yapmak isteyen kişi, el ve ayaklarını yıkarken; bu ritüeli yönetecek kişiler de vücutlarını tamamen temizler. Maddi ve manevi olarak temiz olmayı emreden Yahudilikte buna bağlı olarak her türlü pis ve kötü şeylerden uzak durmak da emredilmiştir.²³⁶

2.4.1.1. Beden ve Kıyafet Temizliği

İbadetlerin yerine getirilmesi için beden ve kıyafet temizliği önemlidir. Hristiyanlar için beden temizliği vaftiz ayini ile olur. Tanrı'nın huzuruna temiz çıkmak da inanç için gerekli hususlar arasında yer alır. Eski Ahit'te bedensel kirliliğin temizlenmesi için kadın ve erkeğin yapması gereken birtakım şeyler vardır. Eğer bir adamın erkeklik organında akıntı varsa bu akıntı kirlidir ve adamı da kirlletir. Kirli sayılan bu adamın dokunduğu her yer, yattığı her yatak kirli sayılır. Adamın üzerinde oturduğu eşyalara oturan, onlara dokunan kişinin bedenini ve giysilerini yıkaması gerekir. Bu kişi, akşama kadar kirli sayılır. Akıntısı olan adamın bu kirlilikten temizlenme için yedi gün beklemesi, giysilerini yıkaması gerekir. Ancak bunları yaptıktan sonra temiz sayılır. Sekizinci gün iki kumru ya da güvercin alıp Tanrı'nın huzuruna gelerek bunları kâhine verir. Kâhin de birini günah sunusu, ötekini de yakmalık sunu olarak sunduktan sonra adam Tanrı'nın huzurunda arınır.²³⁷ Aynı şekilde âdet gören kadın da bedensel

²³⁵ Yeşaya 1:16-17.

²³⁶ Çıkış 20:21-17; Levililer 24:15-16; Tesniye 5:16-21.

²³⁷ Levililer 15:1-19.

kirliliğini ortadan kaldırmak için aynı ritüelleri gerçekleştirip temizlenebilir.²³⁸ Tanrı'nın buradaki hedefi İsrail halkını kirlilikten arındırmak ve kirlilik içinde ölmesini engellemektir.²³⁹

Tanrı, Levililerin temizlenmesi için Musa'ya şöyle dedi: “Levililer'i İsraililer'in arasından ayırıp dinsel açıdan arındır. Onları arındırmak için şöyle yapacaksın: Günahtan arındırma suyunu üzerine serp; bedenlerindeki bütün kılları tıraş etmelerini, giysilerini yıkamalarını sağla. Böylece arınmış olurlar.”²⁴⁰ Dinsel açıdan temizlenmenin bir diğer unsuru da bedenın temiz olmasıyla birlikte elbiselerin de temiz tutulmasıdır.

Kitâb-ı Mukaddes'te beden ve kıyafet temizliği ile ilgili birçok pasaja rastlanmaktadır. Çoğu dinde olduğu gibi Kitâb-ı Mukaddes'te de temizlik konusu, üzerinde durulan temel meselelerden biri olmuştur. Farklı ritüeller ile çeşitli şekilde karşımıza çıkan temizlik, maddi bir temizlikten ziyade manevi bir temizliği ifade etmiştir. Dua ederken Tanrı'nın huzuruna çıkılır ve Tanrı'nın huzuruna çıkmak için ise beden, elbise ve ibadet edilecek yerlerin temiz olması gerekmektedir. Tanrı'ya yaklaşmak, kötü vicdandan arınmakla, bedeni temiz suyla yıkamakla ve imanın verdiği içtenlikle gerçekleşir.²⁴¹

Ayinlerde temizlik ve davranışlarda dürüstlük çok önemlidir. Çünkü kiliseye girerken Kutsal Ruh'un karşısına çıkan kişi sadece beden ve kıyafet temizliğine değil ruh temizliğine de önem vermelidir. Ruhun temizliği ise günahlardan kaçınmakla mümkündür. Bedenin günahlardan temiz olması için Mesih'in Ruhu ile dolması gerekir.²⁴²

Bedeni kirleten bir başka şey de fuhuştur. “Fuhuştan kaçının. İnsanın işlediği bütün öbür günahlar bedenın dışındadır; ama fuhuş yapan, kendi bedenine karşı günah işler. Bedeninizin Tanrı'dan aldığınız ve içindeki Kutsal Ruh'un tapınağı olduğunu bilmiyor musunuz?”²⁴³ Hristiyanlıkta dış temizliğe dikkat edildiği gibi ruhun temizliğine de dikkat edilmelidir. Ruhun arınması ve temizliğe kavuşması dinlerde farklı ritüeller adı altında isimlendirilse de aslında hepsi aynı amaca hizmet etmek için vardır. İnananın maddi ve manevi hayatında temiz olması sağlıklı olmasına, sağlıklı olması da temiz olmasına bağlıdır. İnsanın dünya ve ahiret hayatında mutlu olması için bedeninin sağlıklı kalması, hemen hemen bütün kültür ve toplumlarda önemli görülür. Hristiyanlık söz konusu olduğunda bedenın sağlıklı olması aynı zamanda hem manevi hem de maddi temizlikle ilgilidir.²⁴⁴

²³⁸ Levililer 15:19-31.

²³⁹ Levililer 15:32-33.

²⁴⁰ Çölde Sayım 8:7.

²⁴¹ İbraniler 10:22.

²⁴² Romalılar 8:10.

²⁴³ 1. Korintliler 6:17-19.

²⁴⁴ Luka 11:36.

Eski ve Yeni Ahit’te beden ve kıyafet temizliğinin nasıl yapılacağı ve ibadet ritüellerinin yerine getirilmesi için hangi temizlik şartlarına uyulması gerektiği vurgulanmaktadır. Bedensel temizlik sadece somut olarak değil, soyut olarak da ele alınmıştır. Somuta örnek olarak bedenin görülen pisliklerden temizlenmesi verilebilirken, soyuta örnek olarak da bedenin ruh ile olan manevi ilişkisinin Mesih İsa’nın Ruhuyla ilişkilendirilmesi verilebilir.

2.4.1.2. Yiyecek ve İçecek Temizliği

Yaratılışı gereği yaşamını idame ettirmek için insanın ihtiyacı duyduğu yiyecek ve içecekler konusunda bazı emir ve yasaklarla karşı karşıya geldiğini görmekteyiz. Bu emir ve yasaklara hemen her dinin kutsal metninde yer verilmiştir. Sözü edilen metinlerde yiyilen ve içilen şeylerin dini açıdan temiz sayılan besinlerden olması gerektiğine vurgu yapılmış, bununla ilgili belirli hükümler konulmuş ve inananların bahsi geçen emir ve yasaklara uyması istenmiştir. Din adamları ise emir ve yasakları yorumlamaya çalışarak yol gösterici olmaya çalışmışlardır.

Yahudilik ilahi dinler içerisinde en eskisidir. Yahudilikte beslenme ve sofr tertibi oldukça büyük anlam ve ehemmiyet taşır. Bir kimsenin doğru ve iyi beslenmesi, sağlıklı olması, kendini dinin gereklerine adanması için temel şarttır. Yahudilikte beslenme kuralları Eski Ahit’in Levililer on birinci ve Tesniye on dördüncü bölümlerinde ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. “Rab Musa ve Harun’a şöyle dedi: ‘İsrail halkına deyin ki, ‘Karada yaşayan hayvanlardan şunların etini yiyebilirsiniz...’”²⁴⁵ Eski Ahit’teki ifadelere bakıldığında yenmemesi gereken hayvanlar kirli sayılmakla beraber, onların leşlerine temas etmek de insanı kirleten şeylerden arasındadır.²⁴⁶ Kirli sayılan hayvanların leşlerini taşıyanların elbiselerini yıkaması gerekmekte ve akşama kadar kirli sayılmaktadır.²⁴⁷ Kirli sayılan hayvanlardan birinin leşi neyin üzerine düşerse onu da kirletmiş olur. Su dolu bir kaba düşen parçalanır, suyu kirletir ve iğrençleştirir. Bu nedenle o sudan içilmesi yasaktır.²⁴⁸ İğrenç sayılan şeylerin yenmesi de yasaklanmıştır.²⁴⁹

Yahudilikte yiyecek ve içeceklere ilişkin kurallar “kaşerut yasaları”nda belirtilmiştir. Gıdalara, sözü edilen yasalara uygunsu “kaşer” ya da “koşer gıdalar” adı verilmiştir. Aslında dini bir ritüel olan kaşer, endüstriyel bir amaç için kullanılmaya başlanmıştır.²⁵⁰ İbrânicede hangi besinlerin yemeye uygun olduğunu belirtmek için kullanılan kelime “kaşerut”tur. Bu

²⁴⁵ Levililer 11:1-2.

²⁴⁶ Levililer 11:8.

²⁴⁷ Levililer 11:24.

²⁴⁸ Levililer 11:32-33.

²⁴⁹ Yasa’nın Tekrarı 14:3.

²⁵⁰ Ali Osman Kurt, “Yahudilik’te Koşer ve Koşer Ekomomisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 14 (2010), s. 103-104.

kelimeden türetilen kaşer “helal yiyecek” demektir. Etleri helal olan hayvanlar temiz “tahor”, etleri yasak sayılan hayvanlar murdar “tame” olarak isimlendirilmiştir.²⁵¹ Yemek yeme usulüyle ilgili konular da Eski Ahit’te açık bir şekilde belirtilmiştir.²⁵²

Yahudiliğe göre Tanrı Yehova’nın yasakladığı besinlerden tüketen bir Yahudi Tanrı’dan uzaklaşmış olur. Bu geleneğe göre besinlerin bir karakteri vardır. İyi karakter taşıyanlar helal iken kötü karakter taşıyanlar haramdır. Önemli gün ve bayramlarda yiyecekler ve içecekler önemli yer tutmaktadır. Bunlardan et, ekmek, tuz ve şarap bazı önemli gün ve bayram ziyafetlerinin önemli parçalarıdır. Etin ve ekmeğin bulunmadığı sofraya ziyafet olarak kabul edilmemektedir. Bugün ve bayram ziyafetlerinde bilhassa üzüm şarabı Yahudi geleneğinde hayatın zevklerini, bereketi ve esenliği sembolize eder.²⁵³

Hristiyanlar, Tevrat’a kendi kutsal kitaplarında yer verdikleri için kendilerini onun hükümlerinden sorumlu tutmaktadırlar.²⁵⁴ Yeni Ahit’te putlara takdim edilen kurbanların etinden, kandan, boğularak can veren hayvanların etinden ve fuhuştan sakınmanın gerekliliğinden ve bunlardan kaçınmanın iyi olduğundan bahsedilmektedir.²⁵⁵ Ancak yapılan yorumlarla Eski Ahit’te yer alan emir ve yasakların, insan duygu ve düşüncesinin ürünü olduğu kabul edilmekte, bütün yiyecek ve içecekler temiz sayılmaktadır.²⁵⁶ Çünkü “İnsanın dışında olup içine giren hiçbir şey onu kirletmez. İnsanı kirleten, insanın içinden çıkandır. Çünkü kötü düşünceler, fuhuş, hırsızlık, cinayet, zina, açgözlülük, kötülük, hile, sefahat, kıskançlık, iftira, kibir ve akılsızlık içten, insanın yüreğinden kaynaklanır. Bu kötülüklerin hepsi içten kaynaklanır ve insanı kirletir.”²⁵⁷

Yahudilikte yemek bir ibadet sayılır, mâbede ibadet için giren kişinin de temiz olması gerekir. Bu temizlikleri olan kimselerin yemeğe oturmasında veya mabede girmesinde bir sorun yoktur. İsa’ya göre Tevrat’ta kirli sayılan bir hayvanın etini kişinin yemesi onu kirletmez, ancak kirli sayılan bir yiyeceği yemekle, içmekle kişi Tanrı’nın emrini çiğnediği için günahkâr sayılır. Ama kişinin kendisi kirli olmaz. Bir başkasına kirliliği bulaşmaz.²⁵⁸ Ayrıca Yeni Ahit’in çoğu

²⁵¹ Kürşat Demirci, “Yiyecek”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXXIII, s. 557.

²⁵² Çıkış 23:19, 34:26; Tesniye 14:21.

²⁵³ Sami Kılıç, “Yahudilik’te Kutsal Yiyecek ve İçecekler”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum)*, Ankara 2012, s. 97-98.

²⁵⁴ Romalılar 7:7.

²⁵⁵ Elçilerin işleri 15:28-29.

²⁵⁶ Mustafa Erdem, “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXVII, S. 1 (1997), s. 169.

²⁵⁷ Markos 7:15-23.

²⁵⁸ Sarıkçıoğlu, *Kanotik-Apokrif İncillere Göre Hz. İsa Hayatı ve Mesajı*, s.156.

bölümünde düşkünlük ve sarhoşluk derecesinde içki içmeye karşı sert bir tavır ortaya konulmuştur.²⁵⁹

Yeni Ahit'te yiyecekler ve içecekler ile ilgili ayrıntılı hükümler yoktur. Katolikler ve Ortodokslar cumaları ve Lent²⁶⁰ orucu süresince et yemezler.²⁶¹ Lent orucu başlangıçta katı kurallar içermesine rağmen günümüzde sadece bazı yiyecek türlerinden uzak durmak suretiyle tutulmaktadır.²⁶²

Genel bir değerlendirme ışığında bakacak olursak çoğu dinde yiyecek ve içecek temizliği çok önemlidir. Bunların tüketimleri ise dini inançlarla bağlantılı kılınmış ve ona göre şekillenmiştir.

2.4.1.3. İbadet Temizliği

İbadet kulluk, tapma, tapınma anlamına gelen dini bir terimdir. İnsanın bağlı olduğu Tanrı'ya saygı, sevgi ve itaatini göstermek için onun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu tutum ve davranışlarıdır. Kul onun razı olacağı şekilde ibadetini yapmalıdır. İbadeti yaparken belli davranışlar ön plana çıkmaktadır. İbadet temizliğinde hem beden hem de ruh temizliği önemli bir husustur. Sadece beden temizliği ile ibadet yapılmaz. Bedenin temiz olduğu gibi ruhun da temiz olması gerekmektedir. İnanç için temel koşulların başında bunlar gelir. Kul iman ettiği Tanrı'ya karşı ibadetin temiz olması için alçak gönüllülikle ibadetini yapmalıdır.²⁶³

Kitâb-ı Mukaddes'te ibadet sözcüğü farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Yahudilikte kulluk etmeyi, ibadetle ilgili dini tutum ve davranışları ifade etmek üzere “avodah” kelimesi kullanılmıştır. Bu kavram Tanrı'ya ibadet manasına gelir. Ayrıca din kavramını da karşılar. Avodah kelimesi hem Rab Yehova'nın dışındaki varlıklara tapınmayı²⁶⁴ hem de Yehova'nın dışındaki varlıklara tapınmayı²⁶⁵ anlatmak üzere kullanılmıştır. Hristiyanlık'ta günlük, haftalık ve yıllık ibadetlerin yanında diğer âyinler, Latince “sacramentum” kelimesinden türetilen ve “dinî âyin” anlamına gelen “sacrament” kelimesiyle karşılanmaktadır. Religion kelimesi ise İncil'de “Tanrı'nın yolu”²⁶⁶ anlamına karşılık gelir.²⁶⁷ Her iki dinde sığınma, yüceltme, sevgi ve korku gibi duygularla Tanrı'ya veya tabiatüstü varlıklara yönelmek ibadet ile alakalıdır.

²⁵⁹ İşaya 5:11, 28:7; Yeremya 35:1-4; Habakuk 2:5; Süleyman'ın Meselleri 31:1-7, 20:1, 21:17, 23:19-21, 31:4-5; Hoşea 4:11; I. Samuel 1:13-16; Kürşat Demirci, “İçki”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXI, s. 457.

²⁶⁰ Büyük Perhiz (Lent): Hristiyanlıkta Paskalya öncesi kırk günlük oruç dönemi.

²⁶¹ Demirci, “Yiyecek”, c. XXXXIII, s. 557.

²⁶² Kürşat Demirci, “Hristiyanlık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XVII, s. 351.

²⁶³ Cafer Çelik, *Dinlerde İman ve İbadet*, Çıra Yayınları, İstanbul 2005, s. 98.

²⁶⁴ Çıkış 3:13, 4:23; Malaki 3:14; Eyub 21:15.

²⁶⁵ Tesniye 13:2.

²⁶⁶ Markos 12:14.

²⁶⁷ Mustafa Sinanoğlu, “İbadet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XIX, s. 234.

Yahudilikte ibadet anlayışı, Hz. Musa'nın vasıtasıyla İsrailoğullarının Tanrı Yahve'nin sözünü dinlemeleri, ahdini tutmaları durumunda, Yahve'nin onları seçkin millet kılacağı şeklindeki Ahit üzerine temellendirilmiştir.²⁶⁸ İbadet, kurallarını Tanrı Yahve'nin belirlediği dünya hayatında kulun yaptıklarından sorumlu tutulacağı bir ahiret inancı ile anlam kazanır. Böylelikle yapılan ibadetlerin, temiz ve saf bir şekilde inanarak yapılması gerekir.²⁶⁹ Bu da Tanrı Yahve'nin ibadetlerin nasıl yapılması gerektiğini belirlediği kurallar dahilinde gerçekleşir.

İbadet temizliğinin belki de en önemli şartı manevi temizliktir. Her dinde ibadet ve inancın temeli ruhun arınmış olmasına dayanır. Tanrı'ya tapınma, Tanrı'dan iyi şeyleri isteme ibadetle mümkündür. İbadetin kabul olması ise iyi niyetle mümkündür. İbadetin en yaygın yapılaş şekli bütün dinlerde duadır. İnsan dünya ve ahiret için dua ve ibadet eder. Duanın şekli bağlı olunan dine göre farklılık gösterebilir. İlahi dinlerde Tanrı'ya dua etmek, şükretmek, Tanrı'nın gazabından kurtulmak için yalvarmak dua biçimidir. İbadetin temiz olması için hem beden hem de ruhen bir arınma gereklidir.²⁷⁰

2.4.1.4. Mâbed Temizliği

İbadet edilen yer manasına gelen “mâbed” sözcüğü dine bağlı olanların belli zamanlarda bir araya gelerek veya ferdi olarak ibadet etmeleri için yapılmış yapıdır. İbadet dinin temel bir unsurudur. İbadet etmek için belirli bir mâbedin olması zorunlu değildir.²⁷¹ Kitâb-ı Mukaddes'e göre İsrailoğulları tarihinin Hz. İbrahim'le başlayıp Yakub ile devam eden döneminde göçebe bir hayat yaşamaları sebebiyle ibadetlerini yerine getirmek için konakladıkları yerlerde mezbah yapmışlardır. Bu ibadet yerleri arasında Şekem,²⁷² Beytel²⁷³ ve Mamre²⁷⁴ gibi isimler zikredilmektedir. İbadet yerlerinin en önemlisi de Süleyman Mabedinin inşa edildiği Kudüs şehridir. Söz konusu mâbedin mimari ölçüleri bizzat Yahve tarafından belirtilmiştir.²⁷⁵ Mabed'in yıkılışından sonra ibadet yerini artık sinagoglar almıştır. Hristiyanlıkta ise Şapel kelimesi mahalli bir kiliseyi ifade eder. Bir piskoposluk bölgesinde kurulan ve birden fazla yardımcısı bulunan binalara katedral adı verilir. Katedral kavramı, Tanrı'ya ibadet için ayrılan

²⁶⁸ Çıkış 19:20.

²⁶⁹ Sinanoğlu, “İbadet”, c. XIX, s. 238.

²⁷⁰ Adem Özen, *Yahudilikte İbadet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1999, s. 35-36.

²⁷¹ İsmet Eşmeli, “Dinlerde Mâbet-İbadet İlişkisi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VI, S. 11 (2019), s. 25.

²⁷² Tekvin 12:27.

²⁷³ Tekvin 12:8.

²⁷⁴ Tekvin 13:18.

²⁷⁵ I. Krallar 6:1-36.

bütün yerleri kapsar. Sözü edilen ibadet yerleri kutsaldır ve korunması gereklidir. İbadet yapmak için gelen insanlar da kendilerine özen göstermelidir.²⁷⁶

İbadet sadece mâbede bağlı değildir. İbadet her yerde yapılabilir. Kitâb-ı Mukaddes'te mâbetlere yüklenen anlamda değişiklikler görülebilir. İbadetin gerçekleştirildiği yerlerin temiz olması çok önemlidir. Dine mensup olan kişiler ibadetlerini gerçekleştirirken Tanrı'ya tam bir teslimiyet içerisinde olmayı amaçlar. Bu amaç doğrultusunda ibadet ettiği ortamın temiz olması şarttır. Çünkü bütün dinlerin ilk gerekliliklerinin başında temizlik kavramı gelmektedir. Temizlik, iman eden için, her şeyin uygun koşullar altında olması demektir. Gerek ibadet edilen yer gerekse giyilen kıyafete gösterilen özen bunların başında gelir. Her din için kutsal mekanlar büyük önem arz eder. Tanrının evi niteliğinde bulunan kutsal mekanların temiz olması ibadetin kabul olması için de şarttır. Mâbed temizliği her inanan kişinin üstüne düşen bir sorumluluktur.²⁷⁷

Yahudilikte kişinin mabede ibadete gidebilmesi için ölüye dokunmamış, yatalağa, kötürüme dokunmamış ve bedenden tuvalete atılan şeylerin çıkmış olmaması gerekir. Yani kirlenmek serbesttir, normaldir ama ibadet için dini temizliğin yapılması, banyo yapılması gerekir. Kötü düşünce, gıybet yalan gibi manevi şeylerle kişinin kirlendiği söylenmez, ancak kişiyi günaha soktuğu ifade edilir. Tanrı'dan başka bir şeye ibadet eden kişi ise murdar, kirli sayılır. Hasta olan kişi, domuz eti yiyen kişi kirli sayılmaz, ama kişi ibadet etmek ve mabede girmek isterse o zaman dini temizlik yapması gerekir. Nitekim kötürümlerin, cüzzamlıların mâbette toplu ibadete katılmaları caiz değildir; evinde oturmalarına kimsenin itirazı olmaz, onlara yaklaşılmada bir sakınca yoktur. Hristiyanlıkta toplu ibadete katılabilmesi için kişinin sağlıklı olması, dini temizliğini yapması gerekir. Çünkü Hristiyanlara göre İsa'ya yemek öncesi el yıkaması gerektiğini söyleyenlerin görüşleri Tevrat'tan değil, Tevrat dışı rivayetlerden kaynaklanmaktadır. Bunun için İsa o görüşü savunan Ferisilerin görüşlerine katılmamış,²⁷⁸ onlardan farklı düşünmüştür.²⁷⁹

Bütün dinlerde mabedi ifade eden sözcük veya kavramların yanı sıra kendilerine özgü mâbet anlayışları da mevcuttur. İbadet edilecek mabedin temiz olması şarttır. Çünkü burada Tanrı'nın huzuruna çıkılır. Mâbetler ilk zamanlarda basit ve küçük yapılar iken zamanla geniş yapılara dönüşmüştür. Mâbed anlayışının kökeninde kutsal mekân anlayışı mevcuttur. Hristiyanlar için kutsal mekân kilisedir. Yahudiler için sinagoglardır. Kitâb-ı Mukaddes'te anılan Babil kulesi ziguratın modelidir. Bu kule Tanrıların dünyası ile insanlar arasındaki bağ

²⁷⁶ Ahmet Güç, "Mâbet", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. XXVII, s. 278-279.

²⁷⁷ Eşmeli, "Dinlerde Mâbet-İbadet İlişkisi", s. 29-30.

²⁷⁸ Markos 7:1-23.

²⁷⁹ Sarıkçıoğlu, *Kanotik-Apokrif İncillere Göre Hz. İsa Hayatı ve Mesajı*, s. 157.

olarak görülmüştür. Ziguratların yapımındaki temel düşünce Tanrı'yı insanlara yaklaştırmaktır. Yahudi tarihinde farklı ibadet yerleri ile karşılaşilmektedir. Mecusilikte mâbetler, Tanrı'nın bir sembolü olarak görülmüştür. Mâbetlerin temizliği ve korunması çok önemlidir. Mâbetler Tanrı'nın evidir.²⁸⁰

2.4.1.5. Çevre Temizliği

İnsan bedenine ve giysisine özen gösterdiği gibi bulunduğu çevreye de özen göstermelidir. Çevre, kâinatta insanın içinde olduğu yaşadığı her yerdir. Çevre insan için hayati bir önem arz etmektedir. Yahudiliğin, çevreye önem veren ve bunu kutsal metinlerinde dile getiren bir inanç sistemi olduğu öne sürülmektedir. O, canlılığın ve hayatın korunmasını ön planda tutmaktadır. Yahudilik vaat edilmiş topraklarla özdeşmiş bir millet hayatını, ortak inancı, dili, edebiyatı, kanunu ve sanatı ihtiva eden bir dindir.²⁸¹

Herkes için yaşadığı yerin temiz olması hem kendi bedeni için hem de toplum sağlığı için çok önemlidir. Çünkü insan sağlıklı olursa ibadetini yerine getirebilir. Eski Ahit'e göre kâinat Tanrı'nın emanetidir. Bunun bilincinde olup yaşanılan çevreye karşı duyarlı olunması gerekir. Tanrı her şeyin yaratıcısı olarak kabul edilmektedir.²⁸² Göğü ve yıldızları da yaratan Tanrı'dır.²⁸³

Ayrıca Kitâb-ı Mukaddes'te Tanrı evrendeki her şeyin kendisine ait olduğunu şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Rab'bindir yeryüzü ve içindeki her şey, dünya ve üzerinde yaşayanlar.”²⁸⁴

“Ne evinden bir boğa, ne de ağlarından bir teke alacağım. Çünkü bütün orman yaratıkları, dağlardaki bütün hayvanlar benimdir. Dağlardaki bütün kuşları korurum, kırlardaki bütün yabani hayvanlar benimdir. Acıksam sana söylemezdim, çünkü bütün dünya ve içindekiler benimdir.”²⁸⁵

İnsan yaratıcının verdiği bu güzel nimetlere karşı şükretmeyi bilmelidir ve ibadet etmelidir. Tanrı var olan düzenin korunmasını istemiştir. Her şeyi denge ve düzen içerisinde yaratmıştır. Kâinatta her şey birbirine muhtaçtır. Bu denge ve düzenin korunması insan üzerine esas kılınmıştır. Tanrı, insanı bir çevre içinde ve bu çevreye muhtaç bir biçimde yaratmıştır. Çevre ile insana nimetlerini sunmuştur ve insanın en güzel şekilde yararlanmasını istemiştir.

²⁸⁰ Ahmet Güç, *Dinlerde Mâbet ve İbadet*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 248.

²⁸¹ Baki Adam, “Yahudilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, D.İ.B. Yayınları, İstanbul 2007, s. 207.

²⁸² Yaratılış 1:1.

²⁸³ Yeşaya 40:26.

²⁸⁴ Mezmurlar 24:1.

²⁸⁵ Mezmurlar 50:9-12.

İnsan çevresinde var olan bütün canlı ve cansız varlıklara karşı sorumludur. Bu sorumluluğunu en iyi şekilde yerine getirmekle yükümlüdür.²⁸⁶

Kitâb-ı Mukaddes'e göre doğa insanoğluna hizmet etmekten başka amacı olmayan bir bütündür. Hıristiyanlık insan merkezli bir yaklaşıma sahiptir. Şu an günümüzde var olan dinler çevre konusundaki duyarlılıklarını çeşitli platformlarla dile getirmektedir. Nitekim bunun bir örneği olarak 1986 yılında yayımlanan Assisi Deklarasyonu, din ve çevre ilişkisini gösteren önemli bir aşama olmuştur. Tanrı'nın yarattığı her şey insana verilmiş bir emanettir. Emanete sahip çıkmak onu korumak kollamak inançlı insanın temel görevleri arasındadır.²⁸⁷

Çevre ahlâkı dinler içerisinde de yer alan bir kavramdır. Çünkü kâinata karşı sergilediğimiz her türlü tutum ve davranışımız ahlâki temel üzerine oturtulmuştur. İnsan kâinattaki hassas dengelerle uyumsuz yaşamamalıdır. Çevreyi tek taraflı sömürmemelidir. Ayrıca Kitâb-ı Mukaddes'te temizliğe, hayvanları korumaya, ağaçlara, tohumlara, bitkilerin önem verildiği görülmektedir.²⁸⁸

Tabiat insan için her anlamda bir imkan ve nimettir. Çevre, insana Tanrı'yı hatırlatır insanın da çevreye karşı bir sorumluluğu olduğunu işaret eder. Güzel ahlâklı insan çevresine de iyi bir şekilde yaklaşır.

2.4.2. Maddi Temizlenme Yolları

2.4.2.1. Su ile Temizlik

Su yeryüzündeki her şeyin ana kaynağı ve evrensel bir semboldür. Su çoğu dinde yaratılışın kaynağı olarak ifade edilmekle beraber yaşam, sonsuzluk, temizlenme, doğurganlık gibi anlamlara da gelmektedir.²⁸⁹ Su, içinde bulundurduğu potansiyel güç vasıtasıyla toprağı, insanları, hayvanları dölleyen ve canlılara yaşam kaynağı sağlayan, doğada bulunan bir elementtir. Su ayrıca şifa kaynağıdır.²⁹⁰

Eski Ahit'te su yaratılışın sembolü olarak ifade edilmektedir.²⁹¹ Yaratılış bölümünden şu pasaj örnek olarak verilebilir: “Yerden yükselen buhar bütün toprakları suluyordu. RAB Tanrı Adem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğu üfledi. Böylece Adem yaşayan varlık oldu.”²⁹² Eski Ahit'te suyun arındırma özelliğine dair şu ifadeler yer almaktadır: “Sizi

²⁸⁶ İbrahim Özdemir, *Çevre ve Din*, Çevre Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 123-124.

²⁸⁷ Yaşar Fersahoğlu, *Dinler ve Çevre*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011, s. 79.

²⁸⁸ Yaratılış 1:11-12.

²⁸⁹ Salime Leyla Gürkan, “Su”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXVII, s. 440.

²⁹⁰ Mircea Eliade, *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)*, çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005, s. 225-226.

²⁹¹ Yaratılış 1:1-30.

²⁹² Yaratılış 2:6-7.

uluslararasından alacak, bütün ülkelerden toplayıp ülkenize geri getireceğim. Üzerinize temiz su dökceğim arınacaksınız. Sizi bütün kirliliklerinizden ve putlarınızdan arındıracağım.”²⁹³ Ek olarakta “Yıkanın temizlenin”²⁹⁴ ve “Beni zufa ile temizle pak olurum, beni yıka kardan ak olurum.”²⁹⁵ İfadeleri Kitâb-ı Mukaddes’te su ile temizlenmenin önemi vurgulanmaktadır.

Eski Ahit’te Tanrı tarafından susuzluğun ortadan kaldırıldığı, tüm canlıların niyetlendirildiği vurgulanmakta, ayrıca suyun ve yağmurun yaşamsal özellikleri belirtilmektedir.²⁹⁶ Su, bu yönüyle hayatın kaynağı olmakla birlikte, Tanrı’nın cömertliğini ve kudretini çağrıştırmaktadır.²⁹⁷

Yahudilikte, belirtilen manevi kirlilikten insanların temizlenip arınması için bedeninin tamamının içine daldırıldığı mikve havuzları vardır. Mikve İbranicede suyun bir yerde birikmesi ve toplanması anlamına gelmektedir. Manevi temizlenmenin sağlandığı en önemli ortamlardan biri mikvedir.²⁹⁸ Mikve havuzunun içine dalmak da tevila olarak isimlendirilir. Ayrıca tevila Yahudilikte 613 emirden biridir.²⁹⁹

Yahudilikte suyun temizleyici bir madde olduğuna Taşlih ayininde rastlamak mümkündür. Bu ritüel Roş Aşana gününde bir akarsuyun, ırmağın veyahut denizin kıyısında icra edilir. Tevrat’tan bazı bölümler okumak kaydıyla³⁰⁰ kadınlar ve erkekler ayrı olarak suyun iki ayrı tarafında yerlerini alırlar. Böylece Yahudiler günahlarını suyun engin derinliklerine atarak Tanrı’dan bağışlanmayı dilerler. Bu bölümler okunurken günahlardan temizlenmenin simgesi olarak bazı Yahudiler ceplerini üç defa ters yüz eder. Tevrat’tan bazı pasajları okunarak bu ritüel son bulur.³⁰¹

Hristiyanlıkta ise su, her şeyin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Yaratılış onunla birlikte başlamıştır. Yıkıcı ve yaratıcı bir etken olarak nitelenen su, aynı zamanda hayatın da kaynağıdır. Hristiyanlık, bu konuda Eski Ahit’ten kalan mirası devam ettirmiştir. Suyun özel bir yeri olmasıyla birlikte vaftiz ile su, arındırıcı ve kutsayıcı bir özellik kazanmıştır.³⁰² Hristiyanlıkta su bir arınma temizlenme ritüelidir. Vaftiz sakramenti bu ritüellerin başında gelir. Vaftiz Hristiyanlığa girişin anahtarıdır. Kiliseye kabul törenidir. Anne ve babadan geçen

²⁹³ Hezekiel 36:24-25.

²⁹⁴ İşaya 1:16.

²⁹⁵ Mezmurlar 51:7.

²⁹⁶ İşaya 41:17-20; Hezekiel 34:26; Malaki 3:10.

²⁹⁷ Zeynep Sezal, *Su Simgeçiliği ve İlahi Dinlerde Arınma*, s. 40.

²⁹⁸ Yusuf Besalel, “Mikve”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c. II, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın Anonim Şirketi, İstanbul 2001, s. 406-407.

²⁹⁹ Asife Ünal, “Yahudi Düğün Gelenekleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. V, S. 2 (2016), s. 228-229.

³⁰⁰ Mika 7:18-20.

³⁰¹ Mehmet Katar, *Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslamiyet’te Tevbe*, Andaç Yayınları, Ankara 2003, s. 144.

³⁰² Güç, “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı”, s. 51.

günahlardan arınma yöntemidir.³⁰³ Vaftizin bu denli önemsendiği bir dinde su ile temizliğin göz ardı edilmesi düşünülemez.

Yeni Ahit'teki bazı ifadeler suyun tedavi edici özelliğinden³⁰⁴ ve canlı bir varlık olduğundan söz etmektedir.³⁰⁵ Ayrıca vaftiz suyunun da İsa'nın bizzat kendisinden çıktığı belirtilir.³⁰⁶ Yeni Ahit'te "Melek bana Tanrı'nın ve Kuzu'nun tahtından çıkan billur gibi berrak yaşam suyu ırmağını gösterdi"³⁰⁷ denir. Burada su, tanrısal rahmetin sembolünü ve "hayat suyu" motifi olarak görülebilir.³⁰⁸ Yeni Ahit'te su, manevi yaşamı, Kutsal Ruh'u ve İsa'nın şahsını sembolize eder.³⁰⁹

İsa kendisine yöneltlen su ile ilgili bir soruya: "Bu sudan içen yine susayacak. Oysa benim vereceğim sudan içen sonsuza kadar dek susamaz. Benim vereceğim su, içinde sonsuz yaşam fışkıran bir pınar olacak."³¹⁰ cevabını vermiştir. Su burada sonsuz yaşamı simgelemektedir. Ayrıca İsa kendisine iman edenleri, içinden coşkuyla su akan diri ırmaklara benzetmektedir.³¹¹

Su ile temizlenme her din içerisinde kendisine farklı isimlerle yer bulmuştur. Su ile temizliğin bu denli önemli olması suyu saf bir madde olarak görmekten gelmektedir. İnsan yaratıcının huzuruna çıkacağı zaman ibadet edeceği yeri temiz tutmalıdır. Bunun yanında giysileri temiz olmalıdır. Beden temizliği ise su ile yapılır. Su ile kirlerden arındığı düşünülür. Böylelikle kişi, Yaratıcısına ibadet etmek için hazır olduğuna inanır. Su aslında ilahi dinlerde bir arınma yöntemi olarak görülebilir. Su hayatın kaynağıdır. Su olmadan yaşam devam edemez; bu sebeplere bağlı olarak su her din için kutsal sayılmıştır. İlahi dinler olarak ifade ettiğimiz Yahudilik, Hristiyanlıkta da su, saflığı, temizliği ve arınmayı simgelemektedir.³¹²

Salt bir bilgidен ibaret olmayan su olgusu kutsal kitaplarda da kendisine sıkça yer bulmuştur. Suya her din ayrı bir kutsiyet yüklemiştir ve onu yüceltmıştır. Su bir Tanrısal yaratma gücü olmuştur. Tarih boyunca kazandığı bu değerli anlamları hiçbir zaman kaybetmemiştir. Suyu kutsal kabul eden her din bunun sebebi olarak; suyun hem yaşam vermesi hem yok etmesi hem de tüm kainat için gerekli bir madde olmasını öne çıkarmışlardır. Su

³⁰³ Albert M, Besnard, "Katolik Mezhebi", *Din Fenomeni*, ed. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2000, s. 181.

³⁰⁴ Yuhanna 5:4-8.

³⁰⁵ Yuhanna 7:37.

³⁰⁶ Yuhanna 19:33-34.

³⁰⁷ Vahiy 22:1.

³⁰⁸ Ali Erbaş, "Muhtelif Dinlerde Su Motifi", s. 247.

³⁰⁹ Ali Erbaş, *Hristiyan Ayinleri*, Nun Yayınları, İstanbul 1998, s. 55.

³¹⁰ Yuhanna 4:13-14.

³¹¹ Yuhanna 7:37-38.

³¹² Ulutürk, "Dinlerde Su Tasavvurları", s. 7-8.

yaşamın kaynağı ise dinin de kaynağıdır. Bu sebepler dâhilinde su, insan hayatında göz ardı edilemeyecek kadar değerlidir. Bunlara bağlı olarak su, dinin yaşanmasında ve dini ritüellerin içerisinde kendisine yer bulmuş, temizliğin ve arınmanın temeli olmuştur.³¹³ Örneğin mısırlılar cennetin sonsuz bir su kütlesinden yaratıldığını düşünüyorlardı. Bunun sebebinin, var oldukları coğrafyadaki Nil nehri olduğu düşünülebilir. İnsanlar var oldukları günden itibaren yaşadıkları çevreye hep bir kutsallık yüklemiştir.³¹⁴ Türkler de tarih boyunca ırmak ve nehlere kutsal anlamlar yüklemiştir.³¹⁵ Su kendisine birçok mitolojik hikaye içerisinde de yer bulmuştur.

2.4.2.2. Toprak ile Temizlik

Toprak, su gibi, varlıklara hayat veren en önemli simgelerden biridir. Toprak insan bedeninin yaratılışında kullanılan bir maddedir. Buradan bir çıkarım yapacak olursak su kadar saf ve temiz bir madde de topraktır. Toprak çoğu din için kutsaldır. Toprak, tüm canlıların besin kaynağının oluşmasında önemli bir rol üstlenir. Bu sebeplerden dolayı çoğu dinde toprak da su gibi kutsal sayılmıştır. Toprak, canlı formları doğuran bir ana gibi görülür. Toprak bu verimliliğinden dolayı canlıdır. Topraktan gelen her şeye yeni bir hayat verilmekle birlikte, toprağa dönen her şeye de yeni bir hayat verilir.³¹⁶

Eski Ahit'te Tanrı'nın, insanı yaratırken toprağı sulayıp şekillendirdiği, ardından ona nefesini üflediği belirtilmektedir.³¹⁷ Su gibi toprak da tüm canlıların yaşamlarını devam ettirmeleri için bir nimet olarak verilmiştir.³¹⁸ Toprak bir temizleme ve temizlenme aracıdır. Suyun varlığının olmadığı yerde toprak, ibadeti gerçekleştirmek için bir arınma yöntemi olarak kullanılmıştır. Toprak çevrenin dengesini sağlar. Sadece temizlik denildiğinde insan bedeni üzerinde yapılan temizlik akla gelmemelidir. Bu bağlamda toprak, çevreye atılan atıkların yok olup temizlenmesini sağlama konusunda da bir araçtır. Toprak özü itibarıyla temizdir ve temiz olan şey de insanı temizler.

2.4.2.3. Ateş ile Temizlik

Ateş, Kitâb-ı Mukaddes'te hem olumlu hem de olumsuz anlamda yer bulmuştur. Ateş, ilahi dinlerin çoğunda ilahi bir cezadır; nitekim Kitâb-ı Mukaddes'te ilahi bir gazabın ifadesi

³¹³ Eliade, *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)*, s. 227-230.

³¹⁴ Erbaş, "Muhtelif Dinlerde Su Motifi", s. 253.

³¹⁵ Hatice Demir, "Eski Türklerde Su Kültü ve Anadolu Selçuklu Mimarisi Üzerindeki Etkileri", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5 (2019), s. 31.

³¹⁶ Eliade, *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)*, s. 300.

³¹⁷ Yaratılış 2:5-7.

³¹⁸ İşaya 41:17-20; Hezekiel 34:26; Malaki 3:10.

olarak zikredilir.³¹⁹ Günahkârları cezalandırmak için gökten Tanrı tarafından indirilen ateşin bir cezalandırma aracı olduğu görülmektedir.³²⁰ Ateş aynı zamanda Tanrı'nın hizmetkârıdır.³²¹ Bir madde olarak ateş, yakıcı ve yıkıcı özelliği ile Eski Ahit'te ceza unsuru olarak yerini almıştır.³²² Ateşin Yahudi sinagoglarında kullanılması sinagoglarda Tanrı'nın huzurunun bulunduğu bir işarettir.³²³ Yahve'ye adanan kurbanların Tanrı tarafından kokusu hoş karşılandığı için söz konusu kurbanların ateş üzerinde yakılması şarttır.³²⁴ Kurbanın ateşte yakılması ile günahın üzerindeki ilahi hüküm ve günahların temizlenmesi arasında sembolik bir bağlantı kurulmuştur.³²⁵ Yahudi şeriatında zinanın, erkek erkeğe veya bir hayvanla cinsel ilişkisinin cezası ölümdür ve ateşte yakılmaktır.³²⁶

Vaftizci Yahya su ile vaftizi söylemiştir. Ancak kendinden sonraki gelenin kendinden daha kudretli olacağını düşünmüştür ve ateş ile vaftizin olacağını söylemiştir. “Gerçi ben size tevbe için suyla vaftiz ediyorum, ama benden sonra gelen benden daha güçlüdür. Ben O'nun çarıklarını çıkartmaya bile layık değilim. O sizi Kutsal Ruh'la ve ateşle vaftiz edecek.”³²⁷ Bu ifadelerden, temizlenmek için sadece suyun gerekmediği, ateşin de bu amaç doğrultusunda kullanılabileceği anlaşılmaktadır. Yeni Ahit'te çoğu yerde ateş hüküm gününün elamanı olarak kullanılmış, dünyanın sonundaki ateşten, cehennem ateşinden bahsedilmiştir.³²⁸

Özellikle İran'da ateşin kutsallaştırıldığı görülmektedir. Ateş hayatın kaynağı olarak görülür. Ateşin belki de tanrılaştırıldığını bize en net gösteren din Zerdüştlüktür. Zerdüştlükte ateş kral gibi görülmektedir. Ateşe saygı ve sevgi duyulur. Ateş dinde çok özel bir yere sahiptir.³²⁹

Ateş, tarihte birçok dinî ve toplumsal gelenekte Tanrı olarak görülmüştür. Ateşin yaydığı ışık, yanarken çıkardığı ses ürkütücü görülmüştür. Varlıklar bunun insanlara tanrı tarafından gönderilen bir uyarı olduğunu düşünmüştür. Dinlerde ateş, çoğu kez korkulan ve ceza olarak görülen bir varlık olmuştur. Ateş doğru yolda ilerlemeyen, Tanrı'nın emir ve yasaklarına uymayan insanın cehennemde karşılaşacağı ve yaptığı yanlışların bedelini cehennem azabıyla ödemesi için verilecek bir ceza türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ateş aynı

³¹⁹ Yasa'nın Tekrarı, 32:22.

³²⁰ Yaratılış 19:24; Levililer 10:2; Yeşu 7:15.

³²¹ Mezmurlar 104:4.

³²² Yasa'nın Tekrarı 32:22; Eyüp 28:5.

³²³ Levililer 6:12-13.

³²⁴ Çıkış 29:18; Levililer 1:9-17, 16:13.

³²⁵ Hikmet Tanyu, “Ateş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, s. 54.

³²⁶ Yaratılış 38:24; Levililer 20:10-15, 21:9.

³²⁷ Matta 3:11.

³²⁸ Tanyu, “Ateş”, c. IV, s. 54.

³²⁹ Tanyu, “Ateş”, c. IV, s. 52-53.

zamanda bir arınma yöntemi olarak da anlaşılmıştır. Her dinin kutsal kabul ettiği varlı ya da nesneler farklıdır. Her dinin yaşanması ve inanılması belli parametrelere bağlı olsa da aslında hepsinde genel amaç, insanları iyiyi doğrudan ayırt etme ve seçme yeteneğine sahip kılmaktır. Bütün ilahi dinler her şeyden önce ruhun ve kalbin temizliğine önem verir. Çünkü doğru ibadetin ve saf inancın kaynağı budur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE TEMİZLİK

İslâm dininin ilk vahyi olan “ıkra” (oku) emriyle başlaması, “kara’e” kelimesinin on yedi farklı yerde “okuma” anlamında geçmesi, Kur’ân’ın okuması önerilen bir kitap olması gibi nedenler dikkate alındığında Kur’ân adının Arap dilinde “okumak” manasına gelen “kara’e” fiilinden türediği fikrini benimsemek doğru görünmektedir. Frantz Buhl ve A. T. Welch, gibi Batılı ilim adamlarının Kur’ân sözcüğünün Süryanicedeki “yazı-metin okumak; kilise de yapılan ders” anlamındaki “karyânâ” kökünden türediğini ifade ederler. Kara’e’nin asıl manası itibariyle doğrudan “kıraat” ve “tilavet” anlamına gelmediğini Arap filologları tarafından da belirtmektedir. Fakat kelime Kur’ân’ın indiği dönem öncesinden günümüze “okumak, bir bilgiyi zihinde muhafaza etmek” anlamında da kullanılmıştır.³³⁰

Kur’ân’ın terim anlamıyla alakalı olarak farklı tanımlamalar yapılmış, bu tanımlamalar bir araya getirilerek şöyle bir ortak tarif elde edilmiştir:

“Kur’ân, Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed’e indirilen, mushaflarda yazılan, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fatiha suresiyle başlayıp Nas süresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten aciz kaldığı Arapça muciz bir kelamdır.”

Bu tarife binaen Hz. Peygamber’e indirilmeyen kitap ve sayfalara, Kur’ân’ın tercümesine veya Kur’ân’ın manalarının Arapça olarak başka sözcüklerle ifade edilmiş biçimine, Hz. Osman’ın mushaflarının hattına uymayan kıraatlere ve kutsî hadislerle Kur’ân adı verilemez.³³¹

Kur’ân, İslâm dininin anlaşılmasında doğrudan ana bir kitap, hayatın tüm sorunları için acil bir çözüm rehberi, bugün yeryüzüne inmişcesine pratik konulara yön verecek bir kılavuz olarak telakki edilmiştir. Bunun yanında Kur’ân, Müslümanlar nazarında kendilerinin dünya ve ahiret kurtuluşları için gerekli olan bilgileri içeren bir hidayet kitabı ve insanları kirlerden uzak tutan, akılları aydınlatan bir rehber olarak da anlaşılmaktadır.³³²

³³⁰ Abdulhamit Birişik, “Kur’ân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXVI, s. 383.

³³¹ Birişik, “Kur’ân”, c. XXVI, s. 383-384.

³³² Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru 'l-Kur 'âni 'l-Hakîm el-Müştehir bi-İsmi Tefsîri 'l-Menâr, Dâru 'l-Menâr*, Kahire, 1366/1947, c. I, s. 10.

3.1. KUR'ÂN-I KERİM'DE TEMİZLİK ANLAMINI İFADE EDEN KELİMELELER

3.1.1. Temizlik Kavramı

İslâm dinin temel kaynaklarında temizlik çoğunlukla tahâret (tuhr) sözcüğüyle ifade edilir. Ayrıca zekât kökünden çeşitli kelimeler “maddi veya manevi yönden temizlenme; temizleme, arıtma, temize çıkarma” manasında kullanılır. Temizlik kavramının karşıtları ise “necâset”, “hubs”, “reces” gibi sözcüklerdir. Kur’ân-ı Kerim’de temizlik anlamına gelecek şekilde en sık kullanılan kavram “tahâret”tir. Bu kavram, günahlardan temizlenmeyi, ahlâkî ve manevi kirlerden uzak durmayı ifade eder. Nitekim Râgıb el-İsfahânî taharetin bedensel ve ruhsal temizlik olmak ikiye ayrıldığını, âyetlerin genel manasında her iki yorumun çıkarılabileceğini ifade eder. İlk nazil olan surelerden biri olan Müddessir Sûresindeki “Elbiseni temiz tut, günahlardan uzak dur!”³³³ âyeti Kur’ân’ın maddi ve manevi temizliğe verdiği önemi açıkça gösterir. Fahrettin er-Râzi’nin kaydettiğine göre buradaki elbise ile bütün beden kastedildiği görüşünü ileri süren müfessirler yanında bazıları elbiseden maksadın kalp olduğunu belirtmişlerdir.³³⁴

Kur’ân-ı Kerim’de temizlik kavramı birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Hatta Kur’ân-ı Kerim’de temizliğe konusunda titizlik gösteren Müslümanlar övülmekte ve Allah’ın sevgisi ile mükafatlandırılacağı belirtilmiştir. Bu hususta hem maddi hem de manevi temizliğe “Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da çokça temizlenenleri sever”³³⁵ âyeti örnek olarak verilebilir.

İslâm’ın bedenle ruh arasında kurduğu ilişki sonucu olarak temizlik meselesine Kitap ve Sünnet’te, Hz. Peygamber’in gerçekleştirmiş olduğu uygulamalarında, İslâmî kaynaklarda her yönüyle büyük önem atfedilmiş, bundan dolayı İslâm toplumunda bir temizlik kültürü de oluşmuştur. Temizlik için gerekli olan “su”dan hareket ederek inşa edilen çeşme, hamam, kuyu, sarnıç gibi yapılar İslâm medeniyetinin bir parçası olmuştur. Fıkıh kitaplarında, ibadetlerdeki maddi temizliğin dini hükmü, temiz olan ve olmayan nesneler, temizlemede kullanılan maddeler, ibadet için temizliğin usulu ve ölçüsü gibi hususlar üzerinde durulmuş ve temizlik kavramı genellikle tahâret, pislik ve kirlilik, necâset terimleriyle anlam bulmuş. Buna ilaveten tasavvuf kaynaklarında ruhsal ve ahlâksal temizliğe önem verilmiş, fıkıhta maddi temizliğin ibadetleri makul bir şekilde yerine getirme şartı olarak görülmesi gibi tasavvufî kaynaklarda seyr-ü sülûk için kalp ve ruh temizliği, manevi arınma gerekli görülmüştür.³³⁶

³³³ Müddessir 74/4-5.

³³⁴ Mustafa Çağrı, “Temizlik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXX, s. 427.

³³⁵ Tevbe 9/108.

³³⁶ Çağrı, “Temizlik”, c. XXXX, s. 428.

Kur’ân-ı Kerim’e göre Allah tövbe edenleri ve temizlenenleri sever;³³⁷ Allah temizlenenleri sever;³³⁸ Allah, İbrahim’e ve İsmail’e kendi evini yani Kâbe’yi temiz tutmalarını emretmiştir;³³⁹ Allah, insanların temizlikte kullanmaları, şeytanın pisliğini üzerlerinden gidermeleri, cesaretini arttırmaları ve bu sayede yere sağlam basmaları için gökten su indirmiştir;³⁴⁰ ki bu gökten gelen su tertemiz bir sudur;³⁴¹ ahirette iyilerin temiz, güzel kokulu kadehlerden içecekler içecekleri;³⁴² oradakilere tertemiz eşler verileceği³⁴³ belirtilmektedir. Allah müminlere namazlarını güzelce kılmaları, zekâtlarını vermeleri, Kendisine ve Resulüne itaat etmeleri neticesinde kirliliklerinin giderileceğini ve müminleri temiz kılacağını ifade eder.³⁴⁴ Abdest, gusûl ve teyemmümün emredildiği başka bir âyette ise bunların insanı günahlarından temizlediği vurgulanmaktadır.³⁴⁵

Diğer taraftan “Ona ancak temiz olanlar dokunabilir”³⁴⁶ meâlindeki âyetle ilgili olarak, âyetin bağlamından hareketle, “Levh-i mahfûza sadece tertemiz melekler dokunabilir” ya da “Kur’ân’a ancak günahlardan temizlenmiş olanlar dokunabilir” şeklinde yorumlar yapılmıştır. Kur’ân’a abdestli olmayanların el süremeyeceği yönünde yorumlar da vardır. Râgıb el-İsfahânî söz konusu âyeti, “Kur’ân’ın hakikat bilgilerine ancak nefsini arındıran ve fesat kirlerinden temizlenenler ulaşabilir” diye açıklamıştır.³⁴⁷

3.1.2. Tahâret Kavramı

Lügatte “temizlenmek, arınmak” anlamındaki tahâret (tuhr) terim olarak “maddi kiri (necâset, habes) veya manevi pisliği (hades) gidermek” manasına gelir; ad olarak ise “temizlik” demektir. Tuhr özellikle “hayızdan temizlenme” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Tâhir (temiz), tahûr ve mutahhir (temizleyici madde), tathîr (temizlemek), tetahhur (temizlenmek) bu kökün türevleridir. Tahâret kelimesinin zıttı necâsettir (pislik). Necîs ve neces “pis” anlamındadır. Hubs (habâse) kökünden çoğalan habes “maddi necâset, necis şey” manasına gelir. Kur’ân-ı Kerim’de tuhr kökünden çoğalan birçok kelime kullanılmıştır.

³³⁷ Bakara 2/222.

³³⁸ Tevbe 9/108.

³³⁹ Bakara 2/125; Hâc 22/26.

³⁴⁰ Enfâl 8/11.

³⁴¹ Furkân 25/48.

³⁴² İnsân 76/5-6.

³⁴³ Bakara 2/25; Âl’i İmrân 3/15.

³⁴⁴ Ahzâb 33/33

³⁴⁵ Mâide 5/6.

³⁴⁶ Vâkıa 56/79.

³⁴⁷ Çağrı, “Temizlik”, c. XXXX, s. 427.

Hayızdan temizlenme,³⁴⁸ abdest, gusül ve teyemmüm,³⁴⁹ suyun temiz ve temizleyici oluşu,³⁵⁰ Mescid-i Harâm'ın temiz tutulması³⁵¹ ve elbiselerin temizlenmesi³⁵² bu kökün türevleriyle ifade edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de geçen neces, “pis” kelimesi ve bu kökten türeyen kelimeler hadislerde kirli olmayı ve dinen pis kabul edilen şeyleri ifade etmektedir.³⁵³ Kur'ân'da “manevi kirlilik, kötülük” anlamında ifade edilen hubs kökünden türeyen kelimeler maddi pislği içerecek biçimde kullanılmıştır.³⁵⁴

Lügatte yer alan “rics” kelimesi³⁵⁵ Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde “necis” anlamında geçmektedir. Taharet kavramı iki türlü ele alınabilir. Bunlardan birincisi, dinen manevi olarak kirli sayılan abdestsizlik, cünüplük, hayız ve nifasdan temizlenmedir. Buna hadesten taharet, manevi necasetten taharet denir. İkincisi ise vücut, elbise veya ibadet yerinin dinen pis sayılan maddelerden temizlenmesidir. Buna da necasetten taharet yani maddi necasetten taharet denir.³⁵⁶

3.1.3. Tayyib Kavramı

Lügatte “hoş ve lezzetli olmak” manasındaki tîb (tâb) kökünden türeyen tayyib, duyuların ve nefsin haz aldığı, güzel şeyleri ifade eder. Bundan dolayı kelime “güzel söz, verimli temiz toprak, iffetli kadın, güvenli şehir, güzel koku, lezzetli yemek, temiz su, asil aile, meşrû kazanç” vb. manalarda kullanılmıştır.³⁵⁷

Tayyib kelimesinin en sık kullanılanı yiyecek, su, rayiya (güzel, hoş koku) gibi kavramları tavsif etmek içindir. Bu yüzden ilgili kavram Kur'ân'da, “rih-i tayyibe” (gemiye denizi dalgalandırmadan alıp götüren rüzgâr) ve onun karşıt anlamlısı “rih-i âsife” (şiddetli rüzgâr)³⁵⁸ “beled Tayyib” (toprağı iyi, mahsulü bol ülke)³⁵⁹, “mesakin tayyibe” (haz verici konutlar)³⁶⁰-iman etmiş erkek ve kadınların Aden Bahçelerindeki son ikâmetgâhı) vb. kalıplarda kullanılmıştır.³⁶¹

³⁴⁸ Bakara 2/222.

³⁴⁹ Mâide 5/6.

³⁵⁰ Enfâl 8/11; Furkân 25/48.

³⁵¹ Bakara 2/125; Hâc 22/26.

³⁵² Müddessir 74/4.

³⁵³ Tevbe 9/28.

³⁵⁴ A'râf 7/157.

³⁵⁵ Mâide 5/90; En'âm 6/145.

³⁵⁶ Salim Ögüt, “Taharet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIX, s. 382.

³⁵⁷ Adem Yesinde, “Tayyib”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXX, s. 196.

³⁵⁸ Yûnus 10/22.

³⁵⁹ A'râf 7/56-58.

³⁶⁰ Tevbe 9/72.

³⁶¹ Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz, Pınar Yayınları, 1991, s. 308.

Tayyib sözcüğü o kadar sık olmasa da dini ahlaki anlamda da kullanılmıştır.³⁶² Buna şu âyet örnek olarak verilebilir:

Allah’a karşı gelmekten sakınanlara, “Rabbiniz size ne indirdi?” diye sorulur. Onlar, “Hayır indirdi” derler. Buna dünyada iyilik yapanlara güzel sonuçlar vardır. Âhîret yurdu daha da hayırlıdır. Allah’a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzel! Gidecekleri yer, zemininden ırmaklar akan adn cennetleridir; orada diledikleri her şeye sahip olacaklar. Takvâ sahiplerini Allah böyle ödüllendirecektir. Onlar, meleklerin, “Selâm size; yaptıklarınıza karşılık girin cennete!” diyerek mutluluk içinde ruhlarını teslim alacağı kimselerdir.³⁶³

Ayrıca tayyib kelimesi Kur’ân’da şu anlamlara da gelmektedir: Kıymetli mal,³⁶⁴ verimli toprak,³⁶⁵ temiz toprak,³⁶⁶ güvenli şehir,³⁶⁷ helâl veya temiz lezzetli şeyler,³⁶⁸ şer’î usullere göre boğazlanmış eti helâl hayvanlar,³⁶⁹ maddi ve manevi imkânlar ya da zevk ve eğlenceler,³⁷⁰ görkemli konutlar,³⁷¹ yelkenli gemileri yürüten hafif rüzgâr,³⁷² mümin veya doğru inanç ve iyi işler,³⁷³ edepli ve saygılı evlât,³⁷⁴ güzel söz,³⁷⁵ ferahlık veren selâm,³⁷⁶ huzurlu ve mutlu hayat.³⁷⁷

Kur’ân’da geçen tayyib kelimesi bazı nesnelerin temizliği, güzelliği ve hoşluğu anlattığı gibi mecazen doğru inancı, güzel söz ve işleri ifade etmekle birlikte erdemli insanları da ifade eder. Bir âyette, “Güzel sözler/erdemli davranışlar edepli insanlara, edepli insanlar da güzel sözlere/ erdemli davranışlara yakışır”³⁷⁸ emredilmiştir. Âyet nüzul sebebi dikkate alınarak, “iyi ve iffetli kadınlar iyi ve namuslu erkeklere, iyi erkekler de iyi kadınlara lâyıktır” şeklinde de yorumlanmıştır. Yine, “Allah ... sonunda kötüyü (habîs) iyiden ayıracaktır.”³⁷⁹; “Kötünün

³⁶² İzutsu, *Kur’ân’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 309.

³⁶³ Nahl 16/31-32.

³⁶⁴ Nisâ 4/2.

³⁶⁵ A’râf 7/58.

³⁶⁶ Nisâ 4/43; Mâide 5/6.

³⁶⁷ Sebe 34/15.

³⁶⁸ Bakara 2/57, 168, 172, 267; Mâide 5/87, 88; A’râf 7/32.

³⁶⁹ Mâide 5/4,5.

³⁷⁰ Ahkâf 46/20.

³⁷¹ Tevbe 9/72; Saf 61/12.

³⁷² Yûnus 10/22.

³⁷³ Âl-i İmrân 3/179; Mâide 5/100.

³⁷⁴ Âl-i İmrân 3/38.

³⁷⁵ Hâc 22/24; Fâtır 35/10.

³⁷⁶ Nûr 24/61.

³⁷⁷ Nahl 16/97; Yerinde, “Tayyib”, c. XXXX, s. 196.

³⁷⁸ Nûr 24/26.

³⁷⁹ Âl-i İmrân 3/179.

çokluğu seni şaşırtsa da kötü ile iyi asla bir olmaz”³⁸⁰ gibi âyetlerde tayyib, samimi mümin veya onun sahip olduğu bilgiyi ifade eder.³⁸¹

3.2. KUR’ÂN-I KERİM’DE KİRLİ ANLAMINI İFADE EDEN KELİMELER

3.2.1. Rics Kavramı

Lügatte pis olmak, çirkin bir eylemde bulunmamak manasındaki reces yani recâset masterından çoğalan rics kelimesi pislik kabul edilen şey, pislik, kirli olan şey demektir. Bu manadan hareketle başta küfür gibi kötü sözler olmak üzere kötü fiillere de rics denildiği gibi bu fiillerden meydana gelen lânet ve azap gibi kelimelere de rics denmektedir. Rics sözcüğü Kur’ân’da dokuz yerde geçmekte ve bağlamlarına göre Allah’ın yarattığı selim fitrat çizgisi üzerinde yine O’nun vermiş olduğu aklı kullanmayıp küfür veya şirk girenler, içi kapkara olmuş münafıklar, onur kırıcı sözler, domuz eti, içki içmek, kumar oynamak, dikili putlar ve gaybdan haber alma maksadıyla büyücülük yapmak gibi anlamlara geldiği anlaşılmaktadır. Rics birçok hadis literatüründe yer alan hadislerde lügat manasıyla, bilhassa maddi ve manevi kirliliği belirtmek için kullanılmıştır. Arapçada aşağılanmayı hak etmiş kişileri ve tiksinti uyandıran durumları nitelemek için rics kelimesinin âyette bazı nesnelere, davranışlara ve insan tiplerine nisbet edilmesinin sebebi, diğer canlılardan üstün tutulan insanın bazı durumlarda mertebesini koruyamaması ve bir âyette işaret edildiği gibi kendisini “aşağının aşağısı”na³⁸² indirmesidir. Bu sebeple ricsin sözcüğünün yer aldığı âyetler, söz konusu kötü nitelik ve davranışları insan psikolojisi yönünden iğrenç anılacak biçimde tasvir ederek onurunu korumak isteyen kişilerin bunlardan korunması gerektiği mesajını vermektedir.³⁸³

3.2.2. Necaset Kavramı

Neces “pis” manasında Kur’ân-ı Kerim’de sadece bir yerde geçmektedir.³⁸⁴ Bu kelimenin kökünden türeyen sözcükler hadislerde kirli olma durumunu ve dinen pis görülen şeyleri açıklar. Kur’ân’da daha çok “manevi kirlilik, kötülük” manasında yer alan hubs kökünden kelimeler bir âyette maddi pisliği belirtecek biçimde kullanılmıştır.³⁸⁵ Lügatte pislik anlamına gelen “rics” kelimesi Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde “necis” manasında³⁸⁶ geçmektedir.

³⁸⁰ Mâide 5/100.

³⁸¹ Yerinde, “Tayyib”, c. XXXX, s. 196.

³⁸² Tin 95/5.

³⁸³ Salih Zafer Kızıklı, “Rics”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXV, s. 87.

³⁸⁴ Tevbe 9/28.

³⁸⁵ A’râf 7/157.

³⁸⁶ Mâide 5/90; En’âm, 6/14; Öğüt, “Taharet”, c. XXXIX, s. 382.

Kur’ân-ı Kerim’e göre necaseti temizleme yolları farklı şekilde olabilir. Necis sayılan şeyleri çeşitli yol ve yöntemlerle temizlemek mümkündür; örneğin su ile yıkamak, silmek, ovalamak ve ateşe sokmak gibi. Buradaki temizleme yöntemleri habes veya necâset denilen maddi pisliklerin temizlenmesiyle alakalıdır. Necaseti temizlemek için başlıca şu yollar sıralanabilir:

1. Su ile yıkamak,
2. Suda kaynatmak,
3. Ateşe atarak temizleme,
4. Silerek temizleme,
5. Ovalayarak ve kazıyarak temizleme,
6. Kurutarak ve toprak serpmekle temizleme,
7. Suyun akması, boşaltılması yöntemiyle temizleme,
8. Tabaklama yöntemiyle temizleme.³⁸⁷

3.2.3. Hâbis Kavramı

Habis kelimesi pis, çirkin, kötü ve iğrenç olduğu için³⁸⁸ insanın doğal olarak hoşlanmadığı ve dinin benimsemediği şeylerle ilgili kullanılan bir Kur’ân tabiridir. Hubs kökünden çoğalan habis sözcüğü, genelde “değersiz ve bayağı oluşu sebebiyle hoş gitmeyen somut veya soyut varlık, durum” olarak açıklamıştır. Bu anlamdan yola çıkarak kelime iyilik sahibi olmayan insan, şer, şeytan, haram, kötü kokulu yiyecekler için de kullanılmıştır. Kur’ân-ı Kerim’de ise daha çok iyi, güzel, temiz gibi manalara gelen ve zıt anlamı olan tayyib sözcüğüyle beraber yer almaktadır.³⁸⁹

Bundan dolayı insanlar, çocukların ve rızkın “tayyib” sıfatını taşımayanları “habîs” diye adlandırılır. Bu bağlamda yalan sözler, aldattıcı davranışlar ve kötü sözleri habîs diye nitelendirilmiştir. Temelinde, öz yapısında, kuruluş ve işleyiş mantalitesinde fenalık ve şer olan şeyler habis diye algılanmıştır. Bu sıfatı şeytan, insan, hayvan, mekân ve eşya için kullanmak da sıkça rastlanan bir şeydir.³⁹⁰

Kur’ân’da habîs kelimesi nesnelerdeki kirliliği ve çirkinliği ifade ettiği gibi yanlış inancı, çirkin sözleri ve kötü davranışları sebebiyle kendisinden ikrah edilen insanlar için de kullanılmaktadır. “Kötü kadınlar (habîsât) kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara

³⁸⁷ Ögüt, “Taharet”, c. XXXIX, s. 384-385.

³⁸⁸ Nisâ 4/2.

³⁸⁹ M. Zeki Duman, “Habîs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XIV, s. 379.

³⁹⁰ Mehmet Yolcu, “Kur’ân-ı Kerîm’in “Kelime-i Tayyibe” ve “Kelime-i Habîse” Temsilinin Çözümlemesi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. III, S. I, (2012), s. 68.

yaraşır”³⁹¹ mealindeki âyet buna örnek gösterilebilir. Kur’ân, Allah’a kulluk etmeyip bazı yaratıkları, bayağı varlıkları O’na ortak koşanları ve münafıkları “neces” ve “habîs” olarak nitelemiştir.³⁹² Ayrıca “Habîs bir söz, yerinden sökülmiş habîs (verimsiz) bir ağaca benzer”³⁹³ ifadesinde habîs sözün “edep dışı veya gerçeğe aykırı söz”, mecazen “inkâr manası taşıyan söz” anlamına geldiği belirtilmiştir. Kur’ân’da kişinin kendi zimmetine geçirdiği yetim malı habîs sözcüğüyle ifade edilmiştir.³⁹⁴ Meşru bir durum olan mal ve mülk sahibi olma aslen meşru olmakla birlikte kazanç yolları bakımından habîs görülebilir. Başka âyetlerde³⁹⁵ ise habîs kelimesi mecazi anlamda kullanılmıştır.³⁹⁶

3.3. MANEVİ TEMİZLİK

Temizlik kavramının hem eş anlamlarını hem de zıt anlamlarını ifade eden kelimelerin hangi anlamlara geldiğine değinildikten sonra bu başlık altında da Kur’ân-ı Kerim’e göre manevi temizlikten kastedilen şeyin ne demek olduğuna değinilmiş olup bununla birlikte manevi temizliği sağlamanın yöntemlerinin de neler olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

3.3.1. İnsan Bedeninin Manevi Temizliği

3.3.1.1. Kalp Temizliği

Tarih boyunca farklı alanlarda ve çeşitli bakış açılarına sahip birçok insan tarafından kalbin nasıl betimlendiği ve onun kirlenmesine sebep olan şeyler, temiz olmayan kalbin nelerle ve nasıl temizleneceği, temiz kalbin bu hâlinin nasıl muhafaza edeceğini ve bu durumun sonucunda insana hangi faydalar sağlayacağı gibi sorulara cevap aranmıştır. Kalbin bütün kir ve pisliklerden temizlenmesi ve bununla da yetinilmeyerek sonrasında onun arındırılmış hâliyle korunmasına önem verilmiştir.³⁹⁷

Kur’ân-ı Kerim’de birçok yerde kalpten bahsedilmiştir. Kalp, iman konusunun olmazsa olmazıdır. Kalp sadece ve sadece gerçek imanla mutmain olur.³⁹⁸ Kalbi en çok lekeleyen, onu karartan şeyler, inançsızlık, şirk ve şüphedir. Vesvese de kalbin hoşnutsuzluğuna sebep olur.³⁹⁹

³⁹¹ Nûr 24/26.

³⁹² Âl-i İmrân 3/179; Tevbe 9/28.

³⁹³ İbrahim 14/26.

³⁹⁴ Nisâ 4/2.

³⁹⁵ Mâide 5/100; A’râf 7/157.

³⁹⁶ Duman, “Habîs”, c. XIV, s. 379.

³⁹⁷ Halil İbrahim Şimşek, “Tasavvufta Kalbin Kirlenmesi ve Temizlemesi Konusu”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIV, S. 36, (2015), s. 41-42.

³⁹⁸ Nahl 16/106.

³⁹⁹ Nas 114/5.

Kur’ân-ı Kerim’e göre kalp temizliği iman ve amelin sıhhatinin esası olarak kabul edilmiştir. “O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Ancak Allah’a temiz bir kalp ile varan başka!”⁴⁰⁰ İslâm dinine göre, eğer namaz kılan bir inananın kalbinde takva bulunmuyorsa, doğruya veya batıya yönelmek, kurtuluş adına bir şey ifade etmez.⁴⁰¹ Burada önemli olan yapılan dini ritüellerin içten yani kalben yapılmasıdır. Hadis literatüründe kalbin önemi şu hadis ile vurgulanmaktadır: “Allah sizin maddi varlığınıza ve suretinize değil, kalpilerinize ve amellerinize bakar.”⁴⁰²

Gazzâlî kalp temizliği konusunda dört düzeyin olduğunu ifade ederek şunları söyler: Zâhir olanı, bütün pislik ve kirlere temizlemek, beden azalarını günahlardan ve kötülüklerden uzak tutmak, kalbi kötü ahlaktan ve çirkin huylardan beri kılmak, sırrı Allah dışındaki her şeyden arındırmak. Bunun için kalbi, doğru olamayan inançlardan ve kötülüklerden temizleyip doğru inanç ve iyi ahlâkla süslemek gerekir. Bunun yanı sıra sadece kalp temizliğine önem verip diğer ana unsurları göz ardı etmek de büyük yanılıdır.⁴⁰³

H. Muhammed’e: “En efdal insan kimdir?” diye soruldu. “Kalbi mahmum, dili doğru sözlü olan herkeştir.” buyurdular. Orada bulunanlar: “Doğru sözlü olmayı biliyoruz. Mahmumu’l-kalb ne demektir?” diye sordular. H. Muhammed: “Mahmum kalp, Allah’tan korkan tertemiz kalptir, içinde günah yoktur, zulüm yoktur, kin yoktur, hased yoktur.” diye cevap verdi.⁴⁰⁴

Ayrıca kalp temizliği ile ilgili H. Muhammed şunları ifade etmiştir:

“Allah’ım! cehennemden fitnesinden ve cehennem azabından, kabir ve yoksulluk fitnesinin şerrinden ve Mesih Deccal’ın fitnesinden sana sığınırım. Allah’ım hatalarımı kar ve dolu suyu ile yıka beyaz elbiseyi kirden temizlediğin gibi kalbimi de günahlardan temizle. Doğu ile batının arasını uzaklaştırdığın gibi benimle günahlarımın arasını aç uzaklaştı. Allah’ım tembellikten, ihtiyarlardan günahından ve borçtan sana sığınırım.”⁴⁰⁵

Kur’ân’da Allah geçici dünyevî ve nefsanî heveslerine kapılıp kalplerini kirlüten Müslümanları ikaz etmekte ve bu durumun onlar için bir imtihan olduğuna dikkat çekerek şöyle buyurmaktadır: “...Allah bunu göğüslerinizdekini denemek ve kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”⁴⁰⁶ Müminin esas meselesi kalbini

⁴⁰⁰ Şuara 26/88-89.

⁴⁰¹ Albayrak, “Dinlerde Günah Kavramı ve Kurtuluş Yolları”, *Dini Araştırmalar*, c. IV, s. 97.

⁴⁰² Müslim, Birr: 34.

⁴⁰³ Ebû Hâmid Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-dîn*, thk. Ali Muhammed Mustafa-Saîd el-Mehâsinî, Dîmeşk 2010, c. I, s. 464.

⁴⁰⁴ İbn Mace, Zühhd: 24.

⁴⁰⁵ Tirmizi, Daavat: 76.

⁴⁰⁶ Âl-i İmrân 3/154.

kirlerden koruyarak bu imtihanı başarması olmalıdır. Ayrıca Allah Kur’ân’da da inananların kalplerini kirletme ihtimali olan durumlardan kendilerini korumaları istemektedir: “...Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha temizdir...”⁴⁰⁷ Bu âyette Allah, Müslümanların Hz. Peygamber’in evine gelip gittiklerinde dikkat etmeleri gereken hususlara işaret ederek herhangi bir olumsuz duruma sebep olmamaları konusunda onları uyarmaktadır.⁴⁰⁸

Kalp cömertlik ile temizlenir.⁴⁰⁹ Çünkü küfür ve nifaktan sonra kalbi karartan şeylerden biri de aşırı mal sevgisi ve servete olan bağıllık arzusudur.⁴¹⁰ Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de “Malı aşırı derecede seviyorsunuz” buyrulur. İşte bu sevgi ile insan “söz konusu malı mülkü sarf edersem bana hiçbir şey kalmaz” korkusuna düşer ve şeytan da tam bu noktada harekete geçer. Sözü edilen ilgili “Şeytan içinize yoksulluk korkusu düşürür ve çirkin şeyler yapmanızı emreder. Allah ise kendinden bir bağışlama ve lütuf sözü vermektedir. Allah her şeyi kuşatmakta ve her şeyi bilmektedir”⁴¹¹ âyeti örnek olarak verilebilir. Konuya ilave olarak mal ve servetin bir imtihan olduğu,⁴¹² bu imtihandan başarılı olmanın yolunun da cömert olmaktan geçtiği belirtilir.⁴¹³ Dolayısıyla kalbin temizlenmesinin bir başka yolunun da cömert olmaktan geçtiğini söylemek, söz konusu âyetler ışığında mümkün görünmektedir.

3.3.1.2. Akıl Temizliği

Akıl temizliğinden kastedilen mana aklın berrak olması yani aklı bulandıran maddelerden kaçınmaktır. İslâm dini aklın muhafazası ve temizliğinin sağlanması hususunda birtakım tedbirler almıştır. Alkol ve uyuşturucu gibi aklın çalışmasına engel maddelerden kaçınılması emredilmiştir.⁴¹⁴ Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de akla, akletmeye, düşünmeye dair pek çok âyete rastlanmaktadır. Bahsi geçen konuda şu âyetler örnek olarak verilebilir. “...Böylece Allah ölüleri diriltir ve belki akıllanırsınız diye size âyetlerini gösterir”,⁴¹⁵ “... eğer düşünüyorsanız!”,⁴¹⁶ “Akletmez misiniz?”,⁴¹⁷ “... İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size

⁴⁰⁷ Ahzâb 33/53.

⁴⁰⁸ Şimşek, “Tasavvufta Kalbin Kirlenmesi ve Temizlemesi Konusu”, s. 41-42.

⁴⁰⁹ Leyl 92/17-20.

⁴¹⁰ Zehra Alkan Koyuncu, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur’ân-ı Kerim’de Ortak Ahlaki İlkeler*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 88.

⁴¹¹ Bakara 2/268.

⁴¹² Zümer 39/49-52.

⁴¹³ Teğabun 64/15-17.

⁴¹⁴ Mâide 5/90.

⁴¹⁵ Bakara 2/65.

⁴¹⁶ Âl-i İmrân 3/118.

⁴¹⁷ Bakara 2/44-76; Âl-i İmrân 3/65.

böyle öğüt veriyor.”⁴¹⁸ “Temiz akıl sahipleri.”⁴¹⁹ Tüm bu âyetlerden, Kur’ân’ın insanın, aklını kullanmasına ve düşünmesine büyük bir önem atfettiği sonucu çıkarılabilir.

Ayrıca Kur’ân’da başka duyu organlarıyla ilgili âyetlerden de söz edilmektedir:

“Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmış olduk. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler, kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkıncıdır. İşte asıl gafiller onlardır.”⁴²⁰

Başka bir âyette ise göz gibi bazı organların nasıl arındırılacağı belirtilmektedir: “Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Bu onlar için daha arındırıcıdır. Allah onların bütün yaptıklarından haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar...”⁴²¹ Genel olarak burada duyu organlarının arılığından bahsedildiği söylenebilir.

3.3.1.3. Lisan Temizliği

Lisan temizliğinden kastedilen güzel, hoş, temiz sözdür. Kur’ân’ın genel muhtevasından anlaşıldığına göre dil kalbin aynasıdır. Bir âyette; “Biz ona, (kalbine tercüman olacak) bir dil, (boş boğazlılığına mâni olacak) iki dudak... vermedik mi?”⁴²² denmektedir. Kalpte olan her şey dile yansır. Nitekim İslâm inancının, iman sayılabilmesi için önce kalben tasdik edilmesi gerekir. Kalbî tasdik, imanın aslî rüknüdür. Hemen ardından ise dil ile ikrar gelir.⁴²³

Hz. Peygamber’in sözlerinden, lisanın önemiyle ilgili şu örnekler verilebilir:

“Doğruluğa yapışın. Zira doğruluk iyiliğe götürür; iyilik de Cennet’e iletir. Kişi doğru söyledikçe, doğruyu araştırdıkça Allah katında doğru yazılır. Yalandan kaçının. Zira yalan kötülüğe götürür. Kötülük de Cehennem’e iletir. Kişi yalan söyledikçe ve yalan konuştukça Allah katında yalancı yazılır.”⁴²⁴

“Allah’a ve âhiret gününe inanan ya hayır söylesin ya da sussun.”⁴²⁵ “Candan ve gönülden inanan, kalbini her türlü fenalıktan temizleyen, dili doğruyu söyleyen, gönlünü hoş tutup haline razı olan, ahlâkını düzelten, (güzel) sözleri dinleyip ibret nazarı ile bakan kurtulmuştur.”⁴²⁶

Anlaşılmaktadır ki temiz lisandan maksat doğru ve güzel sözdür.

⁴¹⁸ Nahl 16/90.

⁴¹⁹ Zümer 39/18.

⁴²⁰ A’raf 7/179.

⁴²¹ Nur 24/31.

⁴²² Beled 90/9.

⁴²³ Ali Arslan Aydın, *İslâm’da İman ve Esasları*, Seha Neşriyat, İstanbul 1990, s. 30.

⁴²⁴ Buhârî, Kitabu’l-Birr: 69; Müslim, Birr: 109; Ebu Davud, Edeb: 80.

⁴²⁵ Buhârî, Edeb: 31, 85; Rikak: 23.

⁴²⁶ Ahmed İbn Hanbel, *el-Musned*, el-Matbaatu’l-Meymenitte, Kâhire 1313, c. V, s. 147.

3.3.1.4. Ruh Temizliği

Kur'ân-ı Kerim'de ruhi temizliğin Hz. Muhammed'in önderliğinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Bu konuda şu âyet örnek olarak verilebilir: “Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size âyetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.”⁴²⁷ Allah, burada ruhi temizlikle beraber hikmeti de peygamberler vasıtasıyla insanlara nasıl öğreteceğini ve anlatacağını belirtmektedir. Bir başka âyette ise bu olayın bir lütuf olduğundan bahsedilmektedir: “And olsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lutufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı.”⁴²⁸

Ruh temizliği ile nefis tezkiyesi birbirine yakın terimlerdir. Tezkiye, kelime olarak temizleme manasındadır. Tezkiye, kendini veyahut başkasını kusurdan uzak tutup temiz olmaya, hakkında güzel şahitlikte bulunmaya denir. Nefsi tezkiye ise, nefsi yani kalbi ve ruhu şirk, inkâr ve isyan gibi manevi kirlere temizlemektir. Nefis tezkiyesi manevi bir temizliktir. Aslını da takva oluşturur.⁴²⁹ Bu ifade tasavvufta ruhu arındırmak, temizlemek için kullanılan bir terimdir. Arapçada kullanılan tezkiye kavramı temizlemek, arınmak anlamlarına demektir. Bu kavram batını ve kalbi, yerilmiş ahlaktan temizlemek demektir.⁴³⁰ Buna ilaveten tezkiye; temizlenme, nefse bulaşan kir ve benzeri şeylerden temizleyerek onu nefis-i emareden nefis-i mutmaine mertebesine yükselmektir. Bu safhalar ruhu manevi kirlere arındırmaktır.⁴³¹ En nihayetinde, Kur'ân-ı Kerim'e göre kurtuluşa ermenin yegâne yolu nefsi arındırmaktan geçmektedir.⁴³²

Nefis tezkiyesi şöyle de tanımlanabilir:

“Nefsin Tezkiyesi; tezkiye-i nefse (nefsin arındırılmasına) giden yol, temiz ve kâmil nefislerden sadır olan fiillerin itiyat haline gelmesidir. Öyle ki bu fiiller zaman geçtikçe tekrar edilerek alışkanlık haline geldiklerinde, nefsten sağlam bir tavır olarak sadır olmaya başlarlar. Bu fiillerin tabiatı gibi kişide adet haline gelmesi gerekir ve istenir. Bu durumda kişiye daha önce ağır gelen iyilikler hafif gelmeye başlar. Mesela kendisi için cömertlik ahlâkını arzu eden kişinin yolu, cömert kişinin fiiliyle meşgul olmayı üzerine almaktır. Bu da malı dağıtmaktır. Bu fiil kendisi için kolay hale gelinceye kadar bu konuda gayret etmeye devam eder ve böylece kişi bizatihi cömert hale gelir. Bunun gibi kendisine kibir hâkim olan

⁴²⁷ Bakara 2/151.

⁴²⁸ Âl-i İmran 3/164.

⁴²⁹ Dilaver Selvi, “Beyzavi Tefsirinde Nefis Tezkiyesi ve Takva”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 26 (2010/2), s. 134.

⁴³⁰ Sayid Cafer Seccadi, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 486.

⁴³¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 491.

⁴³² Şems 91/9.

tevazu ahlâkını elde etmek isteyen kişinin yapması gereken de zaman geçtikçe sürekli olarak mütevazı kişilerin fiillerini yerine getirmeye çalışmaktır.”⁴³³

Allah, insana kötülükten uzak durmayı ve nefsini arındırıp temizlemenin yolunu da ilham etmiştir. Nitekim Kur’ân’da “Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene, sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim ki, nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir, onu kötülöklere gömen de ziyan etmiştir.”⁴³⁴ denilmektedir. Ayrıca ruhunu yani nefsini arındıran bir kimsenin kurtuluşa ereceği, bunun tam tersini yapan, nefsini, arzu ve istekleri ile baş başa bırakan birinin de ziyanda olduğu açık bir şekilde Kur’ân-ı Kerim’de ifade edilmiştir.

3.3.1.5. Cenaze Temizliği

Kur’ân-ı Kerim’de, Âdem’in bizzat Allah tarafından var edilip O’nun ruhundan kendisine üflendiği, meleklerin saygısını kazandığı ifade edilmekte, yeryüzünde var olan bütün her şeyin insan için yaratıldığı, hatta göklerde ve yerde yani evrende mevcut olan imkanların insan için yaratıldığına yer verilir. Tüm bu şeyler ölüm ile son bulur.⁴³⁵ Ölümle son bulan hayattan sonra Allah ve Resul’üne itaat eden herkesin peygamberler, sadık kullar, şehitler, sâlihlerle beraber olacağı ve ebedi mutluluğa ulaşacağı haber verilmiştir.⁴³⁶ Buna göre ölüm, yeni ve ebedi bir hayatın başlangıcıdır. Ölen kişinin, cenazesinin yıkanması, kefenlenmesi, abdest aldırılması, namazının kılınması gibi manevi temizliğe karşılık gelen birtakım ritüellerin yerine getirilmesinin ardından defnedilir.⁴³⁷

Ölünün temizlenmesinin farklı bir anlamı ve boyutu vardır. Bu işlem sadece maddi kirlerden arındırılma anlamına gelmeyip aynı zamanda bu temizleme işlemi ile ölü, yeni doğmuş gibi temizlenmiş olur. Temizleme işlemi, bir yönüyle yeniden doğuşu simgeler. Başka bir açıdan bu temizlenme, dünya hayatının ölü üzerinde bıraktığı izlerin manevi temizliğini ifade eder.⁴³⁸

Ölünün temizleneceği yerin temiz ve uygun bir yer olması gerekmektedir. Burada ölüyü yıkayanlar, ölünün karnını hafifçe sıvarlar ardından bir bez parçasıyla ölüyü taharet ederler. Daha sonra ölünün abdest uzuvlarını yıkayarak ölüye abdest aldırırlar. Abdest işlemleri

⁴³³ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kelam Yayınları, İstanbul 2006 s. 1127.

⁴³⁴ Şems 91/7-10.

⁴³⁵ Bakara 2/154; Âl-i İmrân 3/169.

⁴³⁶ Nisâ 4/69.

⁴³⁷ Mehmet Şener, “Cenaze”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XII, s. 354.

⁴³⁸ Ömer Çetinkaya, *Cenaze Hizmetleri Rehberi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2008, s. 31.

yapıldıktan sonra ölüye gusül abdesti aldırılır.⁴³⁹ Bu işlemlerde, ölünün ağzına ve burnuna su verilmez, bir bez veya ıslak elle ölünün dudakları, dişleri, burun delikleri ve göbeği mesh edilir. Bu işlemlerin ardından cenaze havlu veya bezle kurutulur ve kefenlenir.⁴⁴⁰ Böylece dünya hayatında temizlikle ilgili birçok kuralı bulunan İslâm dinine inanan bir kişi, aynı muameleyi öldükten sonra da görür. İslâm dini yaşayana da ölene de bir temiz olma çerçevesi çizmiştir. Tüm bunların sonucunda ölünün bedenindeki pislikler giderilmiş ve defn işlemine hazır hale gelmiş olur.

3.3.2. İnsan Fiillerinde Temizlik

3.3.2.1. İnanç Temizliği

Kur'ân-ı Kerim'e göre Allah'a ortak koşan, O'nun başka bir eşinin ve benzerinin olduğunu kabul edenlerin pislik içinde olduğu kabul edilmektedir.⁴⁴¹ Ayrıca Bedir ve sonraki savaşlarda bütün mal varlıklarını ortaya koyarak, insanları Allah yolundan engellemek için çaba harcayan inkâr edenlerin sonunun cehennem olduğu âyette belirtilmektedir.⁴⁴² “Ta ki, Allah pisi temizden ayırsın, pisleri üst üste koyup hepsini bir araya toplasın, sonra da cehenneme atsın. Onlar ziyan edenlerin ta kendileridir.”⁴⁴³ Kur'ân-ı Kerim'e göre de Hz. Muhammed insanları sapkınlıktan, inkarcılıktan temizlemek için gönderilmiştir.⁴⁴⁴

Kur'ân-ı Kerim'deki âyetler nazarında inancın temiz, katışıksız olması için Allah'ın bir ve tek olduğuna inanmakla beraber onun eşinin ve benzerinin olmadığına da inanmak gerekir.

3.3.2.2. İnsan İlişkilerinde Temizlik

Kur'ân-ı Kerim'e göre insani ilişkilerde dil, renk, ırk gibi ayrımlardan ziyade ahlâki değerler ön plandadır. Toplumun herhangi bir ferdi diğer bir fertten daha üstün değildir. Toplumsal ve ahlaki olarak eşit düzeydedirler. Üstünlüğün sadece takvada olduğu, takvanın da Allah'tan en çok korkan kimselerde olduğu belirtilmektedir.⁴⁴⁵ Buna ek olarak Hz. Muhammed'in Veda Hutbesindeki:

“Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Adem'in çocuklarısınız, Âdem ise topraktır. Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; kırmızı tenlinin siyah

⁴³⁹ Ramazan İnci, *İlahi Dinlerde Cenaze ve Defn*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2019, s. 87-88.

⁴⁴⁰ Şener, “Cenaze”, c. XII, s. 355.

⁴⁴¹ Tevbe 9/28.

⁴⁴² Enfâl 8/36.

⁴⁴³ Enfâl 8/37.

⁴⁴⁴ Âl-i İmrân 3/164.

⁴⁴⁵ Hucurât 49/13.

üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan korkmaktır. Allah yanında en kıymetli olanınız O'ndan en çok korkanınızdır.”

şeklindeki ifadeleri de konuya örnek olarak verilebilir. İnsanî ilişkilerin temelini, Kur'ân-ı Kerim'in sınırlarını çizdiği ahlaki prensipler belirlemektedir. Ahlaki normlar aynı zamanda insan ilişkilerini de içene almaktadır.

3.3.2.3. Kazançta Temizlik

İnsan hayatını devam ettirebilmek için temel gereksinimlere ihtiyaç duyar. Bu gereksinimlerini karşılamak için de bir kazanç elde etmesi, elde ettiği kazancın temiz olması ve söz konusu kazancını meşru yoldan kazanmış olması gerekir. Kur'ân'da kişinin kendi zimmetine geçirdiği yetim malı habîs kelimesiyle ifade edilmiştir.⁴⁴⁶ Mal ve mülk edinme aslen meşru olmakla birlikte kazanç yöntemleri bakımından habîs olabilir. Başka âyetlerde ise habîs kelimesi⁴⁴⁷ mecazi anlamda kullanılmıştır.⁴⁴⁸ Buradan, elde dilen bir malın veyahut başka bir şeyin zorla edinilmemesi ve meşru yollardan kazanılması gerektiği sonucuna varılabilir.

İslâm'da çalışmamak helal değildir.⁴⁴⁹ Kur'ân-ı Kerim'de; “Evet, doğrusu her güçlüğüñ yanında bir kolaylık vardır. O halde önemli bir işi bitirince hemen diğerine koyul ve yalnız Rabbine yönel.”⁴⁵⁰ şeklinde bir tavsiye vardır. Bir kimse temiz kazanç ele etmek için fert ve toplumun menfaatini göz önüne almadan ve kazancın meşru veyahut gayri meşru olduğuna bakmadan farklı yollarla kazanç sağlayamaz.⁴⁵¹ Konuyla ilgili olarak “Ey iman edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”⁴⁵² âyeti, temiz kazancın hangi ilkeler ışığında kazanılmasına örnek olarak gösterilebilir.

Kur'ân-ı Kerim'de temiz kazancın dışında kazanılan kazançlar da kabul görmemiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de haksız kazanç elde etmek de yasaklanmıştır; “Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.”⁴⁵³ Âyetler, temiz bir kazancın; elde edilme aşamasında hangi ilkeler ve hangi ahlaki değerler üzerine inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Kur'ân-ı Kerim meşru kazancın prensiplerini açıkça belirtmektedir.

⁴⁴⁶ Nisâ 4/2.

⁴⁴⁷ Mâide 5/100; A'râf 7/157.

⁴⁴⁸ Duman, “Habîs”, c. XIV, s. 379.

⁴⁴⁹ Yusuf El-Kardavi, *El-Halâlu ve'l-Harâmu fi'l-İslâm*, Katar 1978, s. 122.

⁴⁵⁰ İnşirâh 94/6-8.

⁴⁵¹ El-Kardavi, *El-Halâlu ve'l-Harâmu fi'l-İslâm*, s. 141.

⁴⁵² Nisâ 4/29.

⁴⁵³ Bakara 2/188.

Temiz kazanç Kur'ân-ı Kerim'e göre meşru olan işleri yapmak ve bu işlerden kazanç elde etmek anlamını taşır. Bu işlerden kazanılan tüm paralar helal kazançtır. Bunların dışında kalan tüm kazançlar haram olarak kabul edilir. Helal kazanç dinin belirlediği ölçüler çerçevesinde elde edilen gelir demektir. Helal kazancın olması için işlerin en iyi şekilde yapılması gerekir.

3.3.2.4. Ahlâki Temizlik

Ahlâk “hulk” sözcüğünün çoğulu olup tabiat ve huy anlamlarına gelmektedir. Huy ise insan nefsinde ortaya çıkan bir melekedir; bu meleke aracılığıyla insan davranışları düşünmeye ihtiyaç duymaksızın, zihni yormaksızın kolay bir şekilde meydana gelir.⁴⁵⁴ İslâm dinine göre Kur'ân-ı Kerim'in tayin ettiği ahlâki ilkeler kabul edilmezse o zaman kişiler kendi ahlâki ilkelerine göre hareket eder; bu da ahlâki yönden toplumsal yaşamı çekilmez kılar.⁴⁵⁵ İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'de geçen ahlâki prensipler O'na inananların yaşamını şekillendirir.

İslâm ahlâkı Kur'ân temelli teolojik ve rasyonel bir ahlâktır. Bu ahlâkın kökeninde Allah kelamı olan Kur'ân, bunları aklın süzgecinden süzerek toplumların temel ihtiyaçlarına, ilmin gerçeklerine ve çağların gelişimine göre düzenler. Hz. Muhammed'in sünneti de sosyal ahlâk alanında, İslâm'ın tüm ahlâki ve toplumsal değerlere örnek kurallar teşkil eder. Ahlâk dinden bağımsız değildir. Çünkü din ahlâk için temel bir otoritedir. Dine yabancı olan ahlâk çöker, fakirleşir, zenginliğini ve genişliğini kaybeder. Din, insanın tüm davranışlarını ve eylemlerinin Allah tarafından bilindiğini ve kişinin amel defterine yazıldığını belirtir.⁴⁵⁶

İslâm'ın peygamberi Hz. Muhammed, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiğini belirtmiştir.⁴⁵⁷ O'nun ahlâkı Kur'ân-ı Kerim'de de övülmüştür: “Ve sen, elbette yüce bir ahlâka sahipsin.”⁴⁵⁸ İslâm ahlâkı; doğruluk, dürüstlük, eşitlik, adalet, iyilik gibi kavramlara değer vermiştir. Kur'ân-ı Kerim'de Müslümanlar orta ümmet olarak nitelendirilmiştir:

“İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık. Biz bu yöneldiğin kibleyi özellikle resule uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye

⁴⁵⁴ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı*, sad. Ali Arslan Aydın, Yasin Yayınevi, İstanbul 2006, s. 18; Mustafa Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1991, s. 15.

⁴⁵⁵ Mustafa Sönmez, “İmanın Ahlâki Yaptırım Gücü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 13 (2011), s. 131.

⁴⁵⁶ Osman Pazarlı, *İslâm'da Ahlâk*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1980, s. 48.

⁴⁵⁷ Ahmed İbn Hanbel, *el-Musned*, c. 2, s. 381.

⁴⁵⁸ Kalem 68/4.

belirledik. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir. Allah imanınızı asla zayi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.”⁴⁵⁹

Kur'ân-ı Kerim'e göre insanlarla ilişkilerde dil, renk, ırk gibi ayrımlardan ziyade ahlâki değerler ön plandadır. Toplumun herhangi bir ferdi diğer bir fertten daha üstün değildir. Toplumsal ve ahlâki olarak eşit düzeydedirler. Kur'ân-ı Kerim'de üstünlüğün sadece takvada olduğu, takvanın da Allah'tan en çok korkan kimselerde bulunduğu belirtilmektedir.⁴⁶⁰ Bu konuya ek olarak Hz. Muhammed'in Veda Hutbesindeki:

“Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Adem'in çocuklarısınız, Adem ise topraktandır. Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan korkmaktır. Allah yanında en kıymetli olanınız O'ndan en çok korkanızdır.”

ifadeleri örnek olarak verilebilir.

İnsan olmanın gereğinden biri maddi ve manevi kirlilerden temizlenmek, insana sarhoşluk veren, insana keyif verip uyuşturan maddelerden uzak durmak da kişinin dini ve ahlâki görevlerden biri sayılır. Kirlili ve pis olan şeylerin zararı hem insanın kendisini hem de çevresini etkiler. Yine sarhoş edici ve keyif veren uyuşturucu maddelerin zararı, içen ve kullanan insanla sınırlı değildir; daha ileri giderek ailesini, yakınlarını, toplumu ve çevresini de etkiler.⁴⁶¹

Güzel ahlâk, insanı temizler, arındırır. Bundan dolayı iyi davranışlar sergileyen kişi huzura erer, manen yaşantısında kötülüklerden temizlendiğine inanır. Tıpkı maddi hayatta temizlenmeye muhtaç olduğu gibi, manevi yaşantısında kötülüklerden arınmaya muhtaçtır. Tek başına kötülükleri terk etmek yeterli değil; yerlerine kötü olmayan davranışları koymak gerekmektedir. Böyçe iyilik bir temizlenme veya arınma yoludur. Temelde bu tarz bir temizlik anlayışı, insanın fitratına uygun gelen psikolojik bir tedavidir. Bu sebepten dolayı çoğu filozoflar ve ahlâkçılar manen temizlenmenin iyi davranışlar yerine getirmek gerektiğine vurgu yapmışlardır.⁴⁶²

Ahlâk bağlamında Kur'ân-ı Kerim kıssalarına baktığımızda Lut'un peygamber olarak gönderildiği kavim, tarihte ahlâki konularda zafiyeti olan bir kavim olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili bir âyette şöyle buyrulmaktadır:

⁴⁵⁹ Bakara 2/143.

⁴⁶⁰ Hucurât 49/13.

⁴⁶¹ Recep Kılıç, *Âyet ve Hadisler Işığında İnsan ve Ahlâk*, T.D.V Yayınları, Ankara 1995, s. 36.

⁴⁶² Hayrani Altınbaş, “İslâm Ahlâki ve İnsanî Davranışlar”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 36 (1997), s. 15-16.

“Lût’u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: “Sizden önce insanlardan hiçbirinin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz? Çünkü siz, kadınları bırakıp da cinsel tatmin için erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz haddi aşan bir topluluksunuz.” Kavminin cevabı, “Onları (Lût ve arkadaşlarını) memleketinizden çıkarın! Çünkü onlar fazla temizlik taslayan insanlar!” demelerinden başka bir şey olmadı. Biz de onu ve karısı dışındaki aile fertlerini kurtardık. Karısı geride kalanlardan (kâfirlerden) idi. Ve üzerlerine dehşetli bir yağmur (taş) yağdırdık. İşte gör günahkârların sonunun ne olduğunu!”⁴⁶³

Kur’ân-ı Kerim’de sözü edilen Lut Kıssasına göre ahlâki olarak temiz olmanın ilkelerinden birisi de cinsel tercihler söz konusu olduğunda ilgili âyetlerin çizdiği sınırları aşmamaktadır. Bunun aksini yapan Lut kavmi de bir takım ilahi cezalara mahkûm olmuşlardır.

Ahlâk bir bütündür. Eğer temiz bir toplum oluşturulmak isteniyorsa toplumu oluşturan bireylerin ahlâki önceliğinin mevcut olması gerekir. Ahlâki önceliğin sağlanmasında din en önemli faktördür.⁴⁶⁴ Ayrıca, din faktörü, toplumsal düzende ahlâkın tesis edilmesi ve kurumsallaşması için de önemlidir. Tüm bu etkenler topluma ahlâki bir çerçeve çizer, bu çerçeve de temiz bir toplum olarak ifade edilir. Temiz toplumun kaynağı ahlâk, ahlâkın kaynağı da dindir diyebiliriz.

3.3.3. Manevi Temizliği Sağlama Yolları

3.3.3.1. Tevbe

Arapça’da tevbe (tevb, metâb) “geri dönmek, rücû etmek, dönüş yapmak” anlamındadır ve “dinde yerilmiş şeyleri terkedip övgüye lâyık olanlara yönelme” biçiminde tanımlanır.⁴⁶⁵ Tevbe’nin maksatı bilerek veyahut bilmeyerek yapılmış çirkin ve kötü işlere karşın yaratıcıdan af dilemektir. Ayrıca birçok dinde de tevbe kavramına rastlamaktayız.

Tevbe; günahı terk etmek, işlediğine pişman olmak, onu bir daha işlememeye azmetmek ve hak sahibine hakkını ödemek olmak üzere dört bölüme ayrılabilir.⁴⁶⁶ Tevbe kavramıyla alakalı şu âyetler örnek verilebilir:

“Ey iman edenler! Hepiniz Allah’a tevbe ediniz ki felah bulasınız.”⁴⁶⁷

“Ey iman edenler! Bir daha dönmeyecek tevbe ile Allah’a tevbe ediniz.”⁴⁶⁸

“Rabbinizden mağrifet dileyiniz, sonra ona tevbe ediniz.”⁴⁶⁹

⁴⁶³ Araf 7/80, 84; Hud 11/79; Hicr 15/68, 71; Şuara 26/165, 166; Neml 27/54, 55; Ankebut 29/28, 29.

⁴⁶⁴ Çoşkun Can Atkan, “Toplam Ahlâk Felsefesi ve Toplam Ahlâk Yönetimi”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, c. 3 (2011), s. 80-81.

⁴⁶⁵ Bekir Topaloğlu, “Tevbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXXI, s 279.

⁴⁶⁶ Nevevî, *Riyazu’s-Salihîn*, çev. K. Burslan ve H. Erdem, Ankara 1992, c. I, s. 17.

⁴⁶⁷ Nur 24/31.

⁴⁶⁸ Tahrîm 66/8.

⁴⁶⁹ Hud 11/3.

Ek olarak konuyla ilgili şu hadisleri de örnek olarak verebiliriz:

“Bir kul, can çekişmeye başlamadıkça, Allahu Teâla onun tevbesini kabul eder.”⁴⁷⁰

“Ey insanlar! Allah’a tevbe ve istiğfar ediniz.”⁴⁷¹

Ayrıca, Bakara Sûresinde “Hiç şüphesiz Allah hem çok tevbe edenleri hem de çok temizlenenleri sever”⁴⁷² mealindeki âyet tevbenin gerekliliğini ifade etmektedir. Anlaşılmaktadır ki, bağışlanmanın yolu tevbeden geçmektedir.

Konuya ek olarak bir Müslümanın burun, ağız, yüz, kol ve ayaklarındaki veya bütün bedenindeki kirleri suyla yıkaması, dua ve kulluk tavrı ile ruhun manevi pisliklerden temizlenip pak hale gelmesini amaçlar. Böylece su nasıl kişinin maddi kirleri arındırıyorsa, tıpkı onun gibi tevbe de manevi pisliklerini ortadan kaldıracak düşüncesiyle abdesti tevbe etmenin bir aracı olarak Allah’a ulaşmanın ilk adımı olarak kabul görür.⁴⁷³

3.3.3.2. Zekât

Lügatte “artma, arıtma; övgü ve bereket” anlamlarına gelen zekât, Kur’ân’da belirtilen kişilere verilmek üzere dinen zengin olan Müslümanların malından belli payını din kardeşine vermesini ifade eder. Zekât, Kur’ân’ın ifadesiyle fakirin zengin malındaki kendi hakkıdır; dinen zengin sayılan kişinin malının belli bir bölümünü vermesi “tathîr” ve “tezkiye”yi,⁴⁷⁴ kişinin maddi ve manevi varlığını temizlemesini ve arıtmasını temin eder. Zengini cimrilikten, aşırı mal sevgisinden muhafaza eder; ona cömertlik duygusu ve kendi alın terinden bir pay verebilme, kendisine verilen nimete şükretme melekesi kazandırır. Toplumda sosyal yardımlaşmayı kuvvetlendirir, devletin ulaşamadığı muhtaç kişilere ulaşarak kardeşlik duygularını besler, fakiri onurunu incitmeden korur, sermayenin âtil kalması yerine yatırıma yönelmesini sağlamış olur.⁴⁷⁵

Kur’ân’da zekât kelimesinin kökünden türeyen muhtelif kelimeler mânen temizlenme kapsamı içerisinde ele alınır. Buna göre nefsin arındırıcı kurtuluşa erer, onu kötülüklerle kirleten ise hüsrana uğramıştır;⁴⁷⁶ “Kim temizlenirse kendi iyiliği için temizlenmiş olur”,⁴⁷⁷ öyle günahkârlar var ki Allah ahirette onlarla konuşmayacak, yüzlerine bakmayacak, onları temizlemeyecektir.⁴⁷⁸ Cebrâil Hz. Meryem’e Îsâ’yı müjdelerken onu tertemiz bir çocuk diye

⁴⁷⁰ Nevevî, Riyazu’s-Salihîn, c. I, s. 21.

⁴⁷¹ Nevevî, Riyazu’s-Salihîn, c. I, s. 19.

⁴⁷² Bakara 2/222.

⁴⁷³ Süleyman Uludağ, *İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yayınları, Ankara 2006, s.76-77.

⁴⁷⁴ Tevbe 9/103.

⁴⁷⁵ Mehmet Erkal, “Zekât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIX, İstanbul 2013, s. 197.

⁴⁷⁶ Şems 91/9-10.

⁴⁷⁷ Fâtır 35/18.

⁴⁷⁸ Bakara 2/174; Âl-i İmrân 3/77.

nitelemiştir.⁴⁷⁹ Bazı âyetlerde iyiliklerin insan için temizleyici ve arındırıcı⁴⁸⁰ olduğu bildirilir.⁴⁸¹

3.3.3.3. Sadaka

Sadaka kelimesi de terim olarak zekâtla aynı anlamdadır.⁴⁸² Sadaka arınmanın ayrıca temize çıkmanın başka bir yoludur. Kur’ân-ı Kerim’de sadaka hem arınmak hem de temize çıkmak gibi iki farklı özelliği vardır. “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.”⁴⁸³ Âyeti tam da böyle bir anlamı içermektedir. Söz konusu âyetin sebeb-i nüzulü ile ilgili şu rivayet paylaşılmaktadır: Tebük seferine belirli mazeretlerle katılamayanlar mallarını Hz. Muhammed’e takdim etmişler ve Hz. Muhammed’den, kendilerini arındırmak için bunları alıp sadaka olarak dağıtmasını emretmesi üzerine söz konusu âyet bu olay üzerine inmiştir.⁴⁸⁴

3.4. MADDİ TEMİZLİK

Bu başlık altında Kur’ân-ı Kerim’e göre maddi temizliğin ne anlama geldiği açıklanmaya çalışılmıştır. Ek olarak maddi temizliği sağlamak için kirli olarak ifade edilen unsurların neler olduğuna ve bunlardan nasıl uzak durulup temiz yani arınmış kalınabileceğinden de bahsedilmiştir.

3.4.1. Maddi Temizliğin Unsurları

3.4.1.1. Beden ve Kıyafet Temizliği

Beden temizliği İslâm dininde önem verilen konulardan birisidir. Öyle ki beden temizliği olmadan ibadetler de yerine getirilemez. İbadet için bedenin de temiz olması gerekir. “Ey iman edenler, namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklerinizi yıkayın ve başlarınıza, mesh edin; her iki topuğa kadar ayaklarınızı da (yıkayın)” diyen âyetin devamında “gusül” ve “teyemmüm”den bahsedilir:

“Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük

⁴⁷⁹ Meryem 19/19.

⁴⁸⁰ Bakara 2/232; Nûr 24/28-30.

⁴⁸¹ Çağrı, “Temizlik”, c. XXXX, s. 427.

⁴⁸² Erkal, “Zekât”, c. XXXIX, s. 197.

⁴⁸³ Tevbe 9/103.

⁴⁸⁴ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1338/103-ayet-tefsiri>, erişim tarihi 11.03.2020.

çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”⁴⁸⁵

Abdest ve gusül, aynı zamanda günahlardan arınma vesilesidir. Hz. Muhammed’in konuyla ilgili şu rivayeti kaynaklarda yer almaktadır: “Bir Müslüman (veya mümin) abdest aldığı zaman, yüzünü yıkarken gözleriyle işlediği günahlar abdest suyu (veya suyun son damlası) ile dökülür gider. Ellerini yıkadığında elleri ile işlediği günahlar abdest suyu (veya suyun son damlası) ile dökülür (öyle ki kişi bütün günahlardan arınır ve tertemiz olur). Ayaklarını yıkadığında da ayaklarıyla işlediği günahları abdest suyu (veya suyun son damlaları) ile akıp gider. Nihayet o Müslüman günahlarından tamamıyla arınmış olur.”⁴⁸⁶

Kur’ân-ı Kerim’in ilk inen sûresi olan Müddessir sûresinde geçen “elbiseni temiz tut, her türlü pislikten uzak dur” ifadeleri, bir nevi, maddi olarak elbisenin, beden ve ruhun pisliklerden uzak tutulmasını, manevi olarak ise ahlâki davranışlar sergilemeyi ve günahlardan arınmayı dile getirmektedir. Nitekim bir başka âyette “Ey Ademoğulları! Her namaz sırasında güzel giysilerinizi giyin...”⁴⁸⁷ buyurularak elbise temizliğinin bütün insanları ilgilendiren bir boyuta sahip olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸⁸

3.4.1.2. Yiyecek İçecek Temizliği

Kur’ân’da temiz olan şeylerin tayyibat (helal), pis olan şeylerin (habâis) ise haram kılındığını ifade edebiliriz.⁴⁸⁹ Habâis; insanın ruh ve beden sağlığına zararlı olan, fitratın pis ve iğrenç bulduğu şeylerin genel adıdır. Tayyibât ise bunun tam zıttıdır.⁴⁹⁰ Kur’ân’da; “Onlar, ellerindeki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar.”⁴⁹¹ geçen bu âyet zikredilen konuya işaret etmektedir.⁴⁹²

Tayyib kelimesinin kullanımlarının gıda ile eş değer manada olduğu görülmektedir. Bu kullanımlar “Onlara tayyibâtı rızık olarak verdik.”⁴⁹³, “(Allah) size tayyibâtı rızık olarak verdi.”⁴⁹⁴, “rızık olarak verdiğimiz tayyibâtı yiyin.”⁴⁹⁵, “Tayyibâtı yiyin.”⁴⁹⁶, “Size tayyibât

⁴⁸⁵ Mâide 5/6.

⁴⁸⁶ Müslim, Tahâret: 32; Tirmizî, Tahâret: 2.

⁴⁸⁷ A’raf 7/31.

⁴⁸⁸ Kahraman, “Kutsal Dinlere Mahsus Bir Temizlik Şekli: Gusül Abdesti”, c. VI, s. 33-34.

⁴⁸⁹ A’raf 7/157.

⁴⁹⁰ Bakara 2/172.

⁴⁹¹ A’raf 7/157.

⁴⁹² Yasin Pişkin, “Kur’ân ve Sünnette Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi”, *Eskiyeşi*, S. 28 (2014), s. 141.

⁴⁹³ Yunus 10/93; Câsiye 45/16; İsrâ 17/70.

⁴⁹⁴ Enfâl 8/26; Nahl 16/72; Gâfir 40/64.

⁴⁹⁵ Bakara 2/57; Bakara 2/172; A’raf 7/160; Tâhâ 20/81.

⁴⁹⁶ Mü’minûn 23/5.

helâl kılındı.”⁴⁹⁷, “(Nebî) onlara tayyibâtı helâl kılar.”⁴⁹⁸, “Kendilerine helâl kılınmış olan tayyibâtı (zulümleri sebebiyle yahudilere) haram kıldık.”⁴⁹⁹ Ayrıca “Allah’ın size helâl kılmış olduğu tayyibâtı haram kılmayın.”⁵⁰⁰, “Rızık olan tayyibâtı haram kılan da kim!”⁵⁰¹, “Arzda bulunan şeylerin helâl tayyib olanlarından yiye.”⁵⁰², “Allah’ın size rızık olarak verdiği şeylerin helâl tayyib olanlarından yiye.”⁵⁰³, “Ganimet olarak aldığınız şeylerin helâl tayyib olanlarından yiye.”⁵⁰⁴ şeklinde zikredilmektedir.⁵⁰⁵

Öte yandan peygamberlere ve müminlere temiz gıdalarla beslenip iyi işler yapmalarının emredilmesi,⁵⁰⁶ ayrıca “Biz insanları şerefli kıldık... Kendilerini iyi ve temiz şeylerle rızıklandırdık”⁵⁰⁷; “Allah size şekil verip şekillerinizi güzel kıldı, size temiz şeyleri rızık yaptı”⁵⁰⁸, “Allah’ın size helâl kıldığı temiz ve lezzetli yiyecekleri kendinize haram kılmayın”⁵⁰⁹ meâlindeki âyetler, insanın tabiatına uygun temiz yiyeceklerle beslenmesinin önemine delalet eder. Bir yiyeceğin dinen helâl sayılabilmesi için onun özü itibarıyla temiz ve zararsız olmasının yanında meşrû yollarla elde edilmesi ve hazırlanmasında şer’î usullere riayet edilmesi de şart görülür.⁵¹⁰ “Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyecek için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.”⁵¹¹ Buradaki âyetten hareketle temiz giyinmenin hem ibadet mahallindeki öneminden bahsedildiği hem de yeme-içmenin sınırlarının belirlendiği söylenebilir.

Kur’ân-ı Kerim’de: “Allah’ın size rızık olarak verdiklerinden helâl, iyi ve temiz olarak yiye ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah’a karşı gelmekten sakının”⁵¹²; “Ey, peygamberler! Temiz şeylerden yiye ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu ben, yaptığınız şeyleri tamam bilirim.”⁵¹³ Burada Allah kullarından beslenme konusunda temiz olanların yiyilip içilmesini emretmiştir; “Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah’a kulluk ediyorsanız size

⁴⁹⁷ Mâide 5/4-5.

⁴⁹⁸ A’râf 7/157.

⁴⁹⁹ Nisâ 4/160.

⁵⁰⁰ Mâide 5/87.

⁵⁰¹ A’râf 7/32.

⁵⁰² Bakara 2/168.

⁵⁰³ Mâide 5/88, Nahl 16:114.

⁵⁰⁴ Enfâl 8:69.

⁵⁰⁵ Muhammet Selman Çalışkan, *Kur’ân’da Tayyib Kelimesi ve Gıdanın Tayyib Vasfı, Disiplinler Arası Yaklaşımla Helâl Ürün ve Hizmetler-2*, ed. Naim Deniz Ayaz vd., Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s. 47.

⁵⁰⁶ Bakara 2/172; Mu’minûn 23/51.

⁵⁰⁷ İsrâ 17/70.

⁵⁰⁸ Mü’min 40/64.

⁵⁰⁹ Mâide 5/87.

⁵¹⁰ Mâide 5/3-5; Yerinde, “Tayyib”, c. XXXX, s. 197.

⁵¹¹ A’râf 7/31.

⁵¹² Mâide 5/88.

⁵¹³ Mu’minûn 23/17.

verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah’a şükredin.”⁵¹⁴ Geçen bu âyetler beslenmeye özel bir anlam ve hedef atfetmiştir.⁵¹⁵

3.4.1.3. Çevre Temizliği

Genel olarak çevre insanların içinde yaşadığı ve faaliyetlerinin devam ettirdiği ortam olarak tanımlanmaktadır. Bu çevre, doğal fiziksel öğelerinin yanında ayrıca organizmanın etkileştiği insan ürünü koşulları da içermektedir.⁵¹⁶

Kur’ân-ı Kerim’de Allah’ın her şeyi bir düzene ve dengeye göre yarattığı ve insanların bu dengeyi bozmamaları, taşkınlık yapmamaları gerektiği vurgulanmaktadır.⁵¹⁷ Örnek olarak Kur’ân-ı Kerim’de geçen; “Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) O koydu. Sakın bu dengeyi bozmayın”⁵¹⁸ âyeti verilebilir. Bir başka âyette ise “Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyiniz, bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyiniz; sonra sizi gazabım çarpar. Her kim ki kendisini gazabım çarparsa, hakikaten o, yıkılıp gitmiştir”⁵¹⁹ ifadesiyle Allah tarafından verilen rızıklara karşın insanların çevrelerinde bir taşkınlık ve nankörlük yapmamaları gerektiği, böyle bir taşkınlıkta çevredeki denge ve nizamın bozulacağı ve tüm bunlara karşılık Allah’ın bir yaptırım olacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca çevrenin düzenine, intizamına, temizliğine karşı faaliyetlerin yapılmaması gerektiğini Allah beyan etmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de geçen,

“Görmez misin ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’a secde ediyor; birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah kimi hor ve hakir kılsa, artık onu değerli kılacak bir kimse yoktur. Şüphesiz Allah dilediğini yapar”⁵²⁰

âyetinde ise evrendeki tüm canlı ve cansız varlıkların belli bir prensibe göre yaratıldığı ve bu yaratılan şeylerin de Allah’ı andığı ifade edilmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de insanların hayatlarını güzel bir şekilde idame ettirmesi için ağaçlar, meyveler, akarsular ve çeşitli çevre tasvirlerine örnekler verilerek doğanın olduğu gibi

⁵¹⁴ Bakara 2/172

⁵¹⁵ Pişkin, “Kur’ân ve Sünnette Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi”, s. 139-140.

⁵¹⁶ Ensar Yılmaz, “Hint Kültüründe ve Tek Tanrılı Dinlerde Çevre Toplum İlişkisi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 12 (2010), s. 28.

⁵¹⁷ Halil İbrahim Şenavcu, “Semâvi Dinlerin Kutsal Kitaplarda Çevreyi Korumaya Dair Emir ve Tavsiyeler”, *3rd International Symposium on Environment and Morality*, Antalya 2016, s. 4.

⁵¹⁸ Rahman 55/7-8.

⁵¹⁹ Tâha 20/81.

⁵²⁰ Hâc 22/18.

korunmasının önemine dikkat çekilmek istenmiştir. Konuyla ilgili şu ayetler örnek olarak verilebilir:⁵²¹

“Herhangi biriniz ister mi ki, içerisinde her türlü meyveye sahip bulunduğu, içinden ırmaklar akan, hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçesi olsun; himayeye muhtaç çocukları var iken ihtiyarlık gelip kendisine çatsın; derken bağı ateşli (yıldırımli) bir kasırga vursun da orası yanıversin? Allah, düşünesiniz diye size âyetlerini böyle açıklıyor.”⁵²²

“Bildiğiniz her şeyi size veren, size hayvanlar, oğullar, bahçeler ve pınarlar veren Allah’a karşı gelmekten sakının.”⁵²³

İnsanın çevresi, evi, bahçesi, arabası, soluduğu hava, içtiği su, içinde yaşadığı kent, toplumun bütün fertleri tarafından paylaşılan dağlar, nehirler, denizler, yollar ve ormanlar çevremizi oluşturmaktadır ve tüm bunlar insanlar için yaratılmıştır.⁵²⁴ Çevre ile ilgili ayrıca şu âyetler de örnek olarak verilebilir:

“Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fişki ile kan arasından (gelen), içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyoruz. Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır. Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yayılım yollarına gir, diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.”⁵²⁵

“Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve onun da ötesinde bir varlığı misal getirmekten çekinmez. İman etmişlere gelince, onlar böyle misallerin Rablerinden gelen hak ve gerçek olduğunu bilirler. Kâfir olanlara gelince: Allah böyle misal vermekle ne murat eder? derler. Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır (çünkü bunlar birer imtihandır).”⁵²⁶

Kur’ân-ı Kerim’e göre çevre temizliğinden kast edilen şey genellikle çevrenin düzen ve intizamının korunmasıdır. Bununla birlikte evrende yaratılan her şey insan içindir ve insanın da bu nimetlerin farkında olması ve ona göre davranması da istenmektedir. Tabiatın korunması, insan yaşamı için oldukça önemlidir.

⁵²¹ Şenavcu, “Semâvi Dinlerin Kutsal Kitaplarda Çevreyi Korumaya Dair Emir ve Tavsiyeler”, s. 5-6.

⁵²² Bakara 2/266.

⁵²³ Şuarâ 26/132-134.

⁵²⁴ Süleyman Akkuş, “Çevre Kirliliği”, Temizlik ve İman, *EKEV Akademisi Dergisi*, S. 37 (2008) s. 157.

⁵²⁵ Nahl 16/66-69.

⁵²⁶ Bakara 2/26.

Kur’ân-ı Kerim, maddi çevremizi oluşturan varlıkların maddi yanlarının yanında manevi boyutlarının olduğunu da belirtir. Çevremizdeki varlıkların manevi boyutlarıyla ilgili birçok âyet de vardır.⁵²⁷ Kur’ân-ı Kerim’in, yerde ve gökte olan her şeyin Allah’ı zikir ve tesbih ettiğini⁵²⁸ ifade eden âyetlerinden ve Hz. Muhammed’in “Yeryüzü bana mescit kılındı”⁵²⁹ şeklindeki sözünden anlaşılmaktadır. İslâm anlayışında dünyanın hatta kâinatın tamamı bir mescit, bir mâbettir. Bu nedenle insanların kâinattaki temizlik ve düzenin bozulmaması için elinden gelen gayreti göstermeleri gerekmektedir. Temiz olan çevre kirletilmemeli, yaşama elverişli hali korunmalı, temiz tutulmalı, ilahi düzen bozulmamalı ve bozanlara da fırsat verilmemelidir.⁵³⁰ Bu ahengi bozanları Allah Kur’ân-ı Kerim’de “bozguncu” olarak ilan etmiş, bozguncuları sevmediğini de şöyle dile getirmiştir: “Sakın yeryüzünde düzeni bozma. Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”⁵³¹

3.4.1.4. Mâbet Temizliği

Kur’ân-ı Kerim’de, “Bir zamanlar İbrahim’e Beytullah’ın yerini hazırlamış ve (ona şöyle demiştik): Bana hiçbir şeyi eş tutma; tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, rukû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut.”⁵³² buyurulmakta; bir başka âyette ise “Biz, Beyt’i insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim’in makâmından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmail’e: ‘Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için Evim’i temiz tutun!’ diye emretmiştik.”⁵³³ Denilerek mabedin temiz tutulmasının önemine işaret etmektedir. Ancak ilgili âyetler aynı zamanda çevre temizliği için de bir delildir.⁵³⁴ Bununla birlikte ibadet edilen yerin sadece ibadet değil aynı zamanda bir toplanma yeri olduğu da anlaşılmaktadır.

Kur’ân-ı Kerim’de Kâbe’nin yapılışı ile ilgili olarak şunlar anlatılmaktadır:

“Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile beraber Beytullah’ın temellerini yükseltiyor ve şöyle diyorlardı: ‘Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira, tevbeleri çokça, kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin. Ey Rabbimiz! Onlara,

⁵²⁷ Bakara 2/30; A’raf/ 7/206; Ra’d 13/13; İsrâ 17/44; Enbiyâ 21/79; Nûr 24/41; Sâd 38/18; Zümer 39/57; Mü’min 40/7; Fussilet 41/38; Şûra 42/5; Hadîd 57/1; Cuma 62/1.

⁵²⁸ İsrâ 17/59; Haşr 59/62; Cuma 62/1.

⁵²⁹ Buhârî, Teyemmüm: 1; Salat: 56; Mesâcid: 3-5.

⁵³⁰ Yıldırım, “Kur’ân ve Çevre Sorunları”, s. 84-85.

⁵³¹ Kasas 28/77.

⁵³² Hâc 22/27.

⁵³³ Bakara 2/125.

⁵³⁴ Kahraman, “Kutsal Dinlere Mahsus Bir Temizlik Şekli: Gusûl Abdesti”, s. 34.

İçlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, herşeyi yerli yerince yapan yalnız sensin.”⁵³⁵

Bu âyet nazarında henüz daha yeni inşasına başlanan Kâbe’nin temiz kalmasının devamlığını sağlamak için Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’in kendilerini yaratan Rab’lerine dua ettiklerini görmekteyiz. Kâbe’nin etrafında yaşayacak olan insanların hikmeti öğrenmeleri ve temizlenmeleri için de peygamber gönderilmesini Rab’lerinden istemektedirler. Temizlenmek, arınmak hem kişisel bir olgu hem de toplumsal bir olgudur. Temizliğin gerçekleşmesi için gereken rehber de Allah’ın gönderdiği peygamberlerdir.

3.4.1.5. İbadet Temizliği

Kur’ân-ı Kerim’e göre bir Müslümanın ibadetlerini yerine getirebilmesi için bedeninin de temiz olması gerekir. “Ey iman edenler, namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklerinizi yıkayın ve başlarınıza, mesh edin; her iki topuğa kadar ayaklarınızı da (yıkayın)”, diyen âyetin devamında “gusül” ve “teyemmüm” den bahsedilir:

“Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”⁵³⁶

Bu yüzden Kur’ân-ı Kerim’de, ibadet hayatıyla temizlik ve zarafet arasında sıkı bir bağ kurulmuştur. “Orada, (Mescid-i Kuba’da) temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da böyle çok temizlenenleri sever.”⁵³⁷ Hz. Muhammed’in: “Temizlik imanın yarısıdır”⁵³⁸, “Namazın anahtarı temizliktir”⁵³⁹ gibi beyanlarından temizlik şartları sağlanmadan ibadetlerin kabul olmayacağı sonucu çıkarılabilir.

Bir Müslümanın namaz ibadetini yerine getirebilmesi için önce abdest alması gerekmektedir ve böylece namazın kişiyi tam manada temizlik ve zaman konusunda eğittiği söylenebilir.⁵⁴⁰ Bu konuya atıfta bulunan Schimmel’e göre, abdest kutsal bir eylemdir ve vücudun yıkanan her bir bölümü, bu organların dinsel alandaki rolüne işaret etmek için birer

⁵³⁵ Bakara 2/127.

⁵³⁶ Mâide 5/6.

⁵³⁷ Tevbe 9/108.

⁵³⁸ Müslim, Tahare: 1.

⁵³⁹ Ebû Dâvûd, Salât: 73.

⁵⁴⁰ Annemarie Schimmel, *Tanrı’nın Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2004, s. 188.

ibadet olarak emredilmiştir.⁵⁴¹ Yahudilik ve Hristiyanlıkta çağımızda pek çok uygulama alanı bulmayan abdest ibadeti İslâm'da önemli özelliğe sahiptir.⁵⁴² Ayrıca abdest, manevi arınma vasıtasıdır.⁵⁴³ Bunun yanında şunu da belirtmek gerekir ki; yeryüzünü temiz kabul etmeyen Yahudi ve Hristiyanlara göre toplu ibadetin sadece mâbette ve evde yapılabilmesine karşın, İslâmiyet'e göre hem ferdî hem de toplu ibadet, yeryüzünün her yeri mescit sayıldığından temiz olan her yerde icra edilebilir.⁵⁴⁴

3.4.2. Maddi Temizliği Sağlama Yolları

3.4.2.1. Su ile Temizlik

Yeryüzünde bulunan dinlerin ve kültürlerin bütününde yaratılışın kökeninin aslî unsurunun su olduğuna inanılır. Bununla beraber su; hayat, sonsuzluk, yenilenme, iyileşme, kirlere temizlenme, üreme ve kutsallık özellikleriyle bağdaştırılmıştır. Evrensel manada su, canlılık ve büyümenin temel kaynağı olması itibarıyla, insanları tümünü etkisi içine almış olan kuşatıcı ve temizleyici özelliğiyle hayat, bereket, kutsallık sembolü şeklinde görülürken suyun insanları aciz bırakan gücü, onun aynı zamanda karşı konulmaz bir tehdit olarak algılanmasında neden olmuştur.⁵⁴⁵

Kur'ân-ı Kerim'e göre suyun rolü oldukça önemlidir. Çünkü "Biz her canlıyı sudan yarattık"⁵⁴⁶ ve "O gökten suyu yağdırandır"⁵⁴⁷ âyetleri, Kur'ân'da yer alan suyla ilgili iki önemli ifadedir. Su sadece fiziksel olarak insanları kirlere arındırmakla yetinmeyip aynı zamanda kalplerin temizlenmesini ifade eden bir simge haline gelmiştir.⁵⁴⁸

Kur'ân-ı Kerim'de "Gökten de tertemiz su indirdik ki onunla ölü toprağı canlandıralım ve hayvanıyla insanıyla yarattığımız nice varlıkları suya kavuşturalım."⁵⁴⁹ suyun işlevi, aynı zamanda tabiata olan etkisinin nasıl ve ne derece olduğunu ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'e göre göklerden su, temizlenmek, bununla birlikte şeytanın pisliğini üzerinden atmak, cesareti artırmak için indirilmiştir.⁵⁵⁰

⁵⁴¹ Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, s. 132.

⁵⁴² Salime Leyla Gürkan, "Su", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXXII, s. 441.

⁵⁴³ İbnü'l-Arabî, *Fütûhat-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul, s. 384.

⁵⁴⁴ Ahmet Güç, *Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı*, Dinler Tarihi Dergisi Yayınları, Ankara 1998, s. 343.

⁵⁴⁵ Gürkan, "Su", c. XXXVII, s. 440-442.

⁵⁴⁶ Enbiyâ 21/30.

⁵⁴⁷ Ra'd 13/17.

⁵⁴⁸ Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslâma Görüngüsel Yaklaşım*, s. 25.

⁵⁴⁹ Furkân 25/48-49.

⁵⁵⁰ Enfâl 8/11.

Yeryüzünün; suyun, her şeyi kuşatan bir okyanusun üzerinde olduğu düşünülmüştür. Ayrıca Kur’ân-ı Kerim’de birçok defa, üzerinde gemilerin yüzdüğü okyanustan⁵⁵¹ söz edilmiş ve dünyanın suyun üzerindeki köpüğe benzetildiği⁵⁵² de olmuştur. İnsan sudan ürkmemelidir. Her şeyden önce kirleri temizlemek, Mevlâna’nın sürekli ifade ettiği gibi suyun görevidir. Rahmet suları günahkârları bekler. Suyun hayat verme özelliği, doğal olarak taliplerin hedefi olan âb-ı hayat kavramına yol açmıştır. Âb-ı hayat, uzaktaki mecmau’l-bahreyn’e yani, “iki denizin karıştığı yer”e⁵⁵³ yakındır. Âb-ı hayat yeşil pınar gibi kara toprağın en derin dehlizlerindedir.⁵⁵⁴ Cennet, Kur’ân-ı Kerim’in birçok yerinde altından ırmaklar akan bahçeler⁵⁵⁵ olarak tasvir edilir. Berrak suyun temizleyiciliği, ezeli ve ebedi güzelliğin bir bölümünü oluşturur.⁵⁵⁶

Kur’ân-ı Kerim’de su⁵⁵⁷ ve toprak⁵⁵⁸ temizleyici maddeler olarak zikredilmektedir. Kur’ân’dan sonra ikinci kaynak olarak kabul edilen altı hadis kitabında (Kütüb-ı Sitte), Buhari’nin Sahîh’i hariç, temizlik konusu ilk bölümü oluşturur.⁵⁵⁹ Hades ve necaset adı verilen kirliliklerin temizlenmesi genellikle su vasıtasıyla yapılır. Fakat her su ile temizlik yapılamamaktadır. Bundan dolayı İslâm dininde sular “mutlak” ve “mukayyed” su olmak üzere ikiye ayrılır.⁵⁶⁰

İslâm’da suyun temizliği ve temizleyiciliği konusunda genel bir ölçüt olarak onun renk, koku ve tat gibi üç temel vasfı göz önünde bulundurulur. Bu üç özellikten birini veya tamamını kaybeden su temizleme ve arındırma özeliğini de kaybeder.⁵⁶¹

Temiz ve temizleyici olan ve olmayan sular hakkında şunlar söylenebilir:

1- Rengi, tadı, kokusu bozulmayan sular temizleyici ve temiz sulardır. Bu sular yiyeceklerde kullanılır ve onunla her türlü temizlik yapılır.

2- Ev kedisi gibi hayvanların, yırtıcı kuşların ve benzeri hayvanların içtiği sudan arta kalan suları kullanmak çirkin görülmüştür. Bu sular temizleyici olarak kabul edilmemiştir.

⁵⁵¹ İbrahim 14/32.

⁵⁵² Ra’d 13/17.

⁵⁵³ Kehf 18/60-61.

⁵⁵⁴ Schimmel, *Tanrı’nın Yeryüzündeki İşaretleri İslâma Görüngüsel Yaklaşım*, s. 27.

⁵⁵⁵ Fetih 48/17.

⁵⁵⁶ Schimmel, *Tanrı’nın Yeryüzündeki İşaretleri İslâma Görüngüsel Yaklaşım* s. 30.

⁵⁵⁷ Furkân 25/48; En’fal 8/11.

⁵⁵⁸ Nisâ 4/43; Mâide 5/6.

⁵⁵⁹ İbrahim Canan, *Hizmet Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1980, s. 228.

⁵⁶⁰ Lütfi Şentürk-Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2012, s. 92.

⁵⁶¹ Veysel Uysal, *İslâm’da Temizlik ve Eğitimi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1985, s.14.

3- İçine pislik düştüğü bilinen; rengi, tadı, kokusu bozuk olan sular pisli su kabul edilmiş ve bu sularla beden temizliği yapılması ve ibadet için abdest alınması yasaklanmıştır.⁵⁶²

3.4.2.2. Toprak ile Temizlik

İslâm dini temizliğin ifasında tamamen doğal bir araç olan suyu kabul etmiştir. Suyun olmadığı ve suyun kullanılmasında sakınca bulunan durumlarda namaz ve diğer ibadetler için abdest ve gusül alınamaz. Bu durumlarda ibadetin kesintiye uğramaması için, suyun yerini tutabilecek bir temizlik maddesi olarak toprak kabul edilmiştir.⁵⁶³ Bu duruma Kur’ân-ı Kerim’de “...su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”⁵⁶⁴ âyeti örnek olarak verilebilir. Ayrıca sözü edilen konuyla alakalı şu âyeti de örnek olarak verebiliriz:

“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, yolcu olan müstesna olmak üzere, cünüp iken de gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da—bu durumlarda— su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”⁵⁶⁵

Tüm bu âyet örnekleri İslâm’da suya ek olarak toprağın da temizlik aracı olarak kabul edildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Toprak ile yapılıp, abdest ve gusül yerine geçecek olan temizliğe dini terminolojide teyemmüm denir. Âyetlerde görüldüğü gibi su temizlikte esas kabul edilmiş, toprağın onun yerine kullanılması bir özre ve engele dayandırılmıştır. Bu da suyun bulunmaması veyahut onu kullanmaya engel durumlar olmasına bağlıdır. Ancak toprağın temizleyici unsur olması için de pisliklerden arı olması gerekir.⁵⁶⁶

3.4.2.3. Silerek Temizlik

Porselen, bıçak, cam, mermer ve madeni nesneler pislendiğinde bu gibi nesnelerin temizliği, içine pisliği çekmediğinden dolayı bez ve toprakla silinerek temizlenebilir.⁵⁶⁷

⁵⁶² Şentürk-Yazıcı, *İslâm İlmihali*, s. 93.

⁵⁶³ Uysal, *İslâm’da Temizlik ve Eğitimi*, s. 18

⁵⁶⁴ Mâide 576.

⁵⁶⁵ Nisâ 4743.

⁵⁶⁶ Uysal, *İslâm’da Temizlik ve Eğitimi*, s. 18.

⁵⁶⁷ Şentürk-Yazıcı, *İslâm İlmihali*, s. 96.

3.4.2.4. Ateş ile Yakarak Temizlik

Temiz olmayan şeyleri kirlilerden arındırmanın diğer bir yolu da necis olan şeyi ateşle yakıp temizlemektir. Örneğin tezek yakılarak kül haline getirilmesi tezeğin temizlenmesi anlamına gelmektedir. Birtakım şeylerde suda kaynatılarak ve kazımakla temizlenir. Ayrıca günümüz koşullarında birçok temizlik cihazı üretilmiş ve çeşitli temizlik maddeleri geliştirilmiştir. Bundan dolayı pisliklerin giderilmesi kolay hale geldiğinden temizliğin daha iyi bir şekilde yapılabilmesi için bu gibi cihazlar ve temizlik malzemelerinden de yararlanmak gerekir. Porselen olmayan ve üzerinde topraktan yapıp ateşte pişirilmiş kaplar kirlenince bu kaplar üçer kez yıkanır ve her yıkayıpta damlalar kaptan süzülene kadar beklenir. Pisliğin kokusu tamamen ortadan kalktığında bu kaplar temizlenmiş olur.⁵⁶⁸

---

⁵⁶⁸ Şentürk-Yazıcı, *İslâm İlmihali*, s. 96.

KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, günümüzde varlığını devam ettiren Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm dinlerinin, kutsal kitapları olan Eski Ahit (Tanah), Yeni Ahit ve Kur'ân-ı Kerim'de ortak olan temizlik kavramı ve olgusu incelenmiştir. Bu nedenle tarihsel sıralama göz önünde bulundurularak öncelikle Kitab-ı Mukaddes'te (Eski Ahit ve Yeni Ahit), ardından ise Kur'an'da temizlik olgusu, karşıt bir olgu olan kirli kavramıyla birlikte maddi ve manevi temizlik cihetiyle ele alınmıştır.

Kitâb-ı Mukaddes'te temiz olmanın pis ve kötü olan şeylerden uzak durmak olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında temiz olmak, rahatsızlık veren şeylerin ortadan kalkması, hastalıkların şifa bulması hem gözle görülen pisliklerden hem de gözle görülmeyen manevi kirlilerden uzak durmak gibi anlamları da içerisinde barındırmaktadır. Temizlik olgusunun Kitab-ı Mukaddes'te kurtuluş anlayışıyla da irtibatlı olduğu söylenebilir. Nitekim, söz konusu kitapta kurtuluşa ermek için kişinin, insanî ilişkilerde, ticaretle, sosyal yaşantıda örnek bir birey olmasına ilaveten ahlaki olarak da iyi, güzel ve temiz olması gerekmektedir.

İslâm'da temizliğin imanının yarısını oluşturduğu ifade edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de ise iyilerin mükafatlandırıldığı öldükten sonra gidilecek yer olan cennete sadece temizlerin gireceği, kirli yani pis olanların ise cehenneme gideceği bilgilerinden yola çıkarak temiz olmanın son derece önemli bir konu olduğu sonucuna varılmıştır.

Kitab-ı Mukaddes'te ve Kur'an'da temiz olmak için ahlaki açıdan iyi ve güzel davranışlarda bulunulması gerektiği vurgulanmakla birlikte dinî ritüellerin yerine getirilmesi için temiz olmak şart koşulmaktadır. Nitekim, dini ritüellerin yapıldığı yerin ve o ritüele katılan insanların kıyafetlerinin temiz olması gerekmektedir. Böyle bir gerekliliğin temelinde ibadet etmeden önce Tanrı'nın karşısına temiz ve arınmış bir birey olarak çıkmak anlayışı yatmaktadır. Temiz olmak, her iki kutsal kitap için de kurtuluşa ermenin yoludur.

Kitâb-ı Mukaddes'te ve Kur'ân-ı Kerim'de ahlaki yönden temiz olma meselesi üzerinde oldukça fazla durulduğu göze çarpmaktadır. İki kutsal kitabın da verdiği ana mesaj temiz olanların hem dünyada hem öldükten sonra iyi olan şeylerle karşılaşacağı yönündedir.

Araştırma neticesinde Kitâb-ı Mukaddes'te ve Kur'ân-ı Kerim'de en önemli temizlik maddesinin su olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanında diğer temizleyici maddelerin de ateş ve toprak olduğu anlaşılmaktadır.

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da geliştirilen temizlik anlayışları, zikredilen üç dine mensup kişilerin günlük yaşamındaki faaliyetlerine ve toplumsal ilişkilerine yön vermiştir. Hristiyanlıkta insan doğuştan günahkâr doğar ve bunun için vaftiz edilir. İslâm dinine göre ise insan doğuştan temiz ve günahsız doğar. İki din arasında insanın doğuştan getirdiği özellikler (günahkârlık – günahsızlık) hususundaki bu farklılık, aslında onların temizlik, insanın temizliği ya da manevi temizlik konusunda nerede durduklarını göstermesi açısından önemlidir. Buradan hareketle, Kitâb-ı Mukaddes'te ve Kur'ân-ı Kerim'de temizlik olgusu çerçevesinde benzer noktaların yanında farklılıkların da olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Günümüzde büyük oranda, Kitâb-ı Mukaddes'i ve Kur'ân-ı Kerim'i kendi dinlerinin kutsal kitabı olarak gören ve inanan toplumlarda, kutsal kitaplarında vurgulanan maddi ve manevi temizlik anlayışlarına zıt birtakım durum ve uygulamaların mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Özellikle maddi temizlik eksikliğinin günümüzde COVID-19 gibi bulaşıcı hastalıkları yaygınlaştırdığını yakından müşahade ettiğimiz bu toplumlarda, eş zamanlı olarak manevi temizlik konusunda yaşanan eksikliklerde hususen “Z kuşağı” adı verilen genç nesilde ahlaki çöküntü ve aile kavramının yok olması gibi birtakım zararlı neticeleri ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak, Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de temizlik olgusu ve bu olgu üzerinden geliştirilen inanç ve uygulamalar, sözü edilen kitapların kutsal kabul edildiği dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) son derece önemli bir yere sahiptir. Temizlik kavramının altında yatan en önemli unsur kötünden, kötülükten, aşırılıktan, ahlaksızlıktan ve buna benzer birçok çirkin şeyden insanları uzaklaştırmaktır. Kutsal Kitaplarda ise tüm bunların yanında asıl amacın, insanları gerçek ve nihai kurtuluşa erdirmek olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adam, B., “Yahudilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, D.İ B. Yayınları, İstanbul 2007.
- Akalın, K. H., “Hristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültüründeki Vaftiz ve Günah Çıkarma Ayinleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 42 (2014), Erzurum, ss. 41-76.
- ..... “Yunan-Roma Uygarlıklarında İnsan-Tanrılara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek-arap Ayini”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 41 (2014), Erzurum, ss. 129-160.
- Akkuş, S., “Çevre Kirliliği, Temizlik ve İman”, *EKEV Akademisi Dergisi*, S. 37 (2008), ss. 149-162.
- Akseki, A. H., *Ahlâk Dersleri, Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı*, sad. Ali Arslan Aydın, Yasin Yayınevi, İstanbul 2006.
- Albayrak, K., “Dinlerde Günah Kavramı ve Kurtuluş Yolları”, *Dini Araştırmalar*, c. IV (2002), ss. 87-107.
- Altınbaş, H., “İslâm Ahlâki ve İnsanî Davranışlar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 36 (1997), ss. 15-27.
- Anesaki, M., *History of Japanese Religion*, Published by the Charles E. Tuttle Company of Rutland, Tokyo Japonya 1980.
- Anonim, *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, çev. D. Pamir, 1893 Filmcilik Limited Şirketi Yay., İstanbul 2000.
- Atkan, Ç. C., “Toplam Ahlak Felsefesi ve Toplam Ahlak Yönetimi”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, c. 3 (2011), S. 2.
- Aydın, A. A., *İslâm’da İman ve Esasları*, Seha Neşriyat, İstanbul 1990.
- Aydın, M., “Hristiyanlık”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, TDV Yayınları, Ankara 2007.
- ..... *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2005.
- Aydın, M., *Dinler Tarihine Giriş*, Literatürk Yayınları, Konya 2015.
- Bach, M., *Major Religions of The World*, The Graded Press, New York 1959.
- Bayraktar, M., *Üç Dinin Tarihi Yahudilik, Hristiyanlık, İslâm*, Say Yayınları, İstanbul 2016.
- Besalel, Y. “Mikve”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, c. II, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul 2001.

- Besnard, Albert M., *Katolik Mezhebi, Din Fenomeni*, ed. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2000, ss.133-196.
- Birişik, A., “Kur’ân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXVI, ss. 383-388.
- Borrmans, M., “Kur’ân-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukades’te Dinî Çoğulculuk ve Sınırları”, çev. Süleyman Turan, *Marife*, S. 2 (2004), ss. 267-278.
- Gesenius, W., *Hebrew and English Lexicon of The Old Testament*, Oxford University Press Oxford 1956.
- Canan, İ., *H. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1980.
- Carus, P., *Buda’nın Öğretisi-The Gospel of Buddha*, çev. Teoman Uckan, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1984.
- Challaye, F., *Dinler Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul 2007.
- Cross, F. L., *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Oxford University Press, New York 1985.
- Çağrıci, M., “Temizlik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXX, ss. 427-428.
- ..... *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1991.
- Çalışkan, M. S., *Kur’ân’da Tayyib Kelimesi ve Gıdanın Tayyib Vafı, Disiplinler Arası Yaklaşımla Helâl Ürün ve Hizmetler-2*, ed. Naim Deniz Ayaz vd., Grafiker Yayınları, Ankara 2018.
- Çelik, C., *Dinlerde İman ve İbadet*, Cıra Yayınları, İstanbul 2005.
- Çetin, H., “Hz. İsa’nın Dağ Vaazına Hristiyanlık Açısından Genel Bir Bakış”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 16 (2013), ss. 57-74.
- Çetinkaya, Ö., *Cenaze Hizmetleri Rehberi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2008.
- Mackenzie, D., A., *Çin ve Japon Mitolojisi*, çev. Koray Akten, İmge Yayınevi, Ankara 1996.
- Demir, H., “Eski Türklerde Su Kültü ve Anadolu Selçuklu Mimarisi Üzerindeki Etkileri”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5 (2019), ss. 23-46.
- Demirci, K., “Şintoizm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIX, ss. 177-179.
- ..... “Hristiyanlık”, c. XVII, ss. 328-340.
- ..... “Cenaze”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XLIII, ss. 353-354.
- ..... “Diğer Dinlerde Yiyecek”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XLIII, ss. 557-558.
- ..... “İçki”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXI, ss. 458-462.
- Duman, M. Z., “Habîs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XIV, ss. 379.
- Eliade, M., *Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)*, çev. Mustafa Ünal, Serhat Kitabevi, Konya 2005.
- ..... *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009.

- El-Kardavi, Yusuf, *El-Halâlu ve 'l-Harâmu fi 'l-İslâm*, Katar 1978.
- Erbaş, A., *Hristiyanlık'ta İbadet*, Ay Işığı Yayınları, İstanbul 2003.
- ..... *Hristiyan Ayinleri*, Nun Yayınları, İstanbul 1998.
- Erdem, M., “İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXVII, S. 1 (1997), ss. 151-173.
- Erginer, G., *Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.
- Erginli, Z., *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kelam Yayınları, İstanbul 2006.
- Ergüzel, M. M., *Temizlik ve Muadili Kavramların Tarihi Metinlerden Günümüze Kullanım Değerleri Üzerine*, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XII, 2010, ss. 61-85.
- Erkal, M., “Zekât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIX, ss. 197-207.
- Eroğlu, A. H., “Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXIX, S. 1 (1999), ss. 439-453.
- Eşmeli, İ., “Dinlerde Mâbet-İbadet İlişkisi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VI, S. 11 (2019), ss. 24-43.
- Fersahoğlu, Y., *Dinler ve Çevre*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011.
- Gazzâlî, E. H., *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, thk. Ali Muhammed Mustafa-Saîd el-Mehâsinî, Dimeşk 2010, c. I.
- Gough, M., *The Early Christians*, Praeger Publishers, New York 1961.
- Güç, A., “Konfüçyüsçülük”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XVI, ss. 167-170.
- ..... *Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı*, Dinler Tarihi Dergisi Yayınları, Ankara 1998, ss. 337-353.
- ..... *Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı*, Dinler Tarihi Araştırmaları I., Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 1998.
- ..... *Dinlerde Mâbet ve İbadet*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- ..... “Mâbet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXVII, ss.379-280.
- Günay, N., “Bîrûnî'nin Dinler Tarihi'ne Katkısı”, *Milel ve Nihal*, c. X, 2013, ss. 85-110.
- Gündüz, Ş., *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İstanbul 2017.
- ..... *Hristiyanlık*, İsam Yayınları, İstanbul, 2015, s. 168.

- Güner, E. E., *Eski Çağ'da Doğu Akdeniz 'de Kutsal Anlarında Arınma*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2019.
- Güngör, A. İ.-Kutlutürk, C., “Üpanışadların Temel Kavramları, Getirdiği Yeni Yaklaşımlar ve Hint Dinî ve Felsefi Dünyasına Katkıları”, *Dinî Araştırmalar*, c. XII, Eylül-Aralık 2009, ss. 31-46.
- Gürkan, S. L., “Su”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXXII, ss. 440-442.
- ..... “Vaftiz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXXII, ss. 424-426.
- ..... *Yahudilik*, İSAM Yayınları, İstanbul 2008.
- Güvenç, B., *Japon Kültürü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.
- Harman, Ö. F., “Evrensel Dinlerin İnsan Haklarına Bakışı”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. XXXIV, S. 3 (1998), ss. 1-16.
- ..... “Günah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XIV, İstanbul, ss. 278-282.
- ..... “İlahi Dinlerde Kardeşlik”, *Hiz. Peygamber, Kardeşlik Ahlakî ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2012, ss 84-93.
- ..... “Kitâb-ı Mukaddes”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXVI, ss. 75-76.
- Iannitto, P. L., *Hristiyan Dininin Esasları (Hristiyan Aileler İçin Din Kitabı)*, Sent Antuan Kilisesi Kitapları, İstanbul 1982.
- İbnü'l-Arabî, *Fütühat-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul 2006.
- İbn Hanbel, A., *el-Musned*, el-Matbaatu'l-Meymenitte, Kâhire 1313.
- İnanlar, M. Z., *Din-Mitos İlişkisi Hristiyanlık Örneği*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara 2015.
- İnci, R., *İlahi Dinlerde Cenaze ve Defin*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2019.
- İzutsu, T., *Kur'ân 'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz, Pınar Yayınları, 1991.
- Johnston, R. F., “Chinese”, *Encyclopædia of Religion and Ethics*, New York 1951.
- Jolly, J., “Hindu”, *Encyclopædia of Religion and Ethics*, Published by Charles Scribner's Sons, New York 1951.
- Juan, M., *Dhammapada-Gerçeğe Giden Yol*, çev. Mehmet Ali Işım, Barış Dağıtım, İstanbul 1982.
- Kahraman, A., “Kutsal Dinlere Mahsus Bir Temizlik Şekli: Gusûl Abdesti”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası*, c. VI (2006) ss. 33-48.

- Karataş, H., “Şintoizm’de Arınma Ayinleri”, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 78, 2019, ss. 1-12.
- Katar, M., *Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslâmiyet’te Tövbe*, Andaç Yayınları, Ankara 2003.
- Kato, G., *A Study of Shinto- The Religion of Japanese Nation*, Curzon Press, London, 1971.
- Kılıç, R., *Ayet ve Hadisler Işığında İnsan ve Ahlak*, TDV Yayınları, Ankara 1995.
- Kılıç, S., *Yahudilik’te Kutsal Yiyecek ve İçecekler*, Bütün Yönleriyle Yahudilik (Uluslararası Sempozyum), Ankara 2012, ss. 73-98.
- Kızılkılıç, S. Z., “Rics”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXX, ss. 87.
- Koyuncu, Z. A., *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur’ân-ı Kerim’de Ortak Ahlaki İlkeler*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006,
- Kurt, A. O., “Yahudilik’te Koşer ve Koşer Ekomomisi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIV (2010), ss. 103-149.
- Kutlutürk, C., “Hinduizm’de Cenaze Törenleri (Anyeşti Samskara)”, *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, c. VIII, 2016, ss. 177-196.
- Kutsal Kitap & Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2016.
- Kuzgun, Ş., *Dinler Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.
- Küçük, A.-Tümer, G., *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınları, Ankara 2017.
- Küçük, A., “İbadet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XIX, ss. 235-240.
- ..... “Sihizm”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXVIII, 1986, ss. 391-417.
- Mackenzie, D. A., *Çin ve Japon Mitolojisi*, çev. Koray Akten, İmge Yayınevi, Ankara 1996.
- Michel, T., *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, Ohan Basımevi, İstanbul 1992.
- Muhammet, T., *Protestanlıkta Sakramentler*, Emin Yayınları, Bursa 2012.
- Mustafa, E., “Hristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 34, Ss. 133-154.
- Münevver, A. E., *Cinsel Ahlak ve Biyolojik Tehlike*, çev. Kenan Dönmez, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Nevevî, *Riyâzu’s-sâlihîn Peygamberimiz’den Hayat Ölçüleri*, Hazırlayanlar, M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfü Çakan, Raşit Küçük, İstanbul 2004.
- Nevevî, *Riyazu’s-Salihîn*, çev. K. Burslan ve H. Erdem, c. I, Ankara 1992.
- Öğüt, S., “Taharet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIX, ss. 382-385.
- Örs, H., *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.

- Özcan, Ş., *Hint ve Uzak Doğu Dinlerinde Gıda Anlayışı*, Disiplinler Arası Helal Ürün ve Hizmetler 2, Grafiker Yayınları, Ankara 2008, ss. 87-115.
- Özdemir, İ., *Çevre ve Din*, Çevre Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- Özen, A., *Yahudilikte İbadet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1999.
- Pamir, D., *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, İstanbul 2000.
- Pazarlı, O., *İslâm'da Ahlâk*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1980.
- Penner, H. H., *Structural Analysis as a Method for the Study of Religion*, Current Progress in the Methodology of the Science of Religions, Varşova 1984.
- Pike, E. R., *Encyclopedia of Religion and Religions*, Publisher by George Allen & Unwin, London 1951.
- Pişkin, Y., “Kur’ân ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi”, *Eskiye*, S. 28 (2014), ss. 137-160.
- Pound, E., *Konfüçyüs*, çev. Ahmet Yücel, Bürde Yayınları, İstanbul 1981.
- Rıza, M. R., *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm el-Müştehir bi-İsmi Tefsîri'l-Menâr*, Dâru'l-Menâr, Kahire, 1947.
- Sarıkcıoğlu, E., *Baslangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Yayınları, 8. Baskı, Isparta 2016.
- ..... *Kanotik-Apokrif İncillere Göre Hz. İsa Hayatı ve Mesajı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.
- Sayım, H., “Sih Dini”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XI, 2001, ss. 85-95.
- ..... *Sihizm'in Din Anlayışı*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2000, ss. 279-307.
- Schimmel, A., *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslâm'a Görüngüsel Yaklaşım*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.
- Seccadi, S. C., *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Selvi, D., “Beyzavi Tefsirinde Nefs Tezkiyesi ve Takva”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 26 (2010/2), ss. 125-161.
- Sevimli, Ş., *Anadolu Uygarlıklarında Temizlik Kavramı ve Uygulamalarının Evrimi*, (yayımlanmamış doktora tezi), Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Adana 2005.
- Sezal, Z., *Su Simgeciliği ve İlahi Dinlerde Arınma*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Kahramanmaraş 2007.
- Sinanoğlu, M., “İbadet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XIX, ss. 233-235.

- Sönmez, M., “İmanın Ahlâki Yaptırım Gücü”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 13 (2011), ss. 117-141.
- Şarkavi, C., *Kilise ve 7 Sakrament*, Ocak Yayınları, İstanbul 2012.
- Şenavcu, H. İ., “Şintoizm’de Hayvanlar”, *Kutsal ve Hayvan Dinlerin Hayvanlara Bakışı*, ed. Süleyman Turan, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2020.
- ..... “Semâvi Dinlerin Kutsal Kitaplarda Çevreyi Korumaya Dair Emir ve Tavsiyeler”, *3rd International Symposium on Environment and Morality*, Antalya 2016, ss. 228-237.
- ..... “Japon Dinî Bayramlarının Genel Özellikleri ve Sosyal Hayattaki Yeri”, *Mîzânü’l-Hak İslami İlimler Dergisi*, S. 2, 2016, ss. 41-56.
- ..... “Japon Dinleri”, *Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, MinelNihal Yayınları, İstanbul 2019.
- Şener, M., “Cenaze”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XII, ss. 354-357.
- Şentürk, L.-Yazıcı, S., *İslâm İlmihali*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2012.
- Şimşek, H. İ., “Tasavvufta Kalbin Kirlenmesi ve Temizlemesi Konusu”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIV, S. 36 (2015), ss. 35-48.
- Şimşek, S., *Dinlerde Temizlik Anlayışı Üzerine Bir Araştırma*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990.
- Tanyu, H., “Ateş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, ss. 52-55.
- Topaloğlu, B., “Tövbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXXI, ss. 279-283.
- Tümer, G., “Budizm” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), c. XI, ss. 352-360.
- ..... “Âyîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, ss. 248-250.
- ..... *Biruni’ye Göre Dinler ve İslâm Dini*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1986.
- Uludağ, S., *İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yayınları, Ankara 2006.
- ..... *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.
- Ulutürk, M., “Dinlerde Su Tasavvurları”, *Su Medeniyeti Sempozyumu*, Konya 2009.
- Upaşişadlar: Tanrının Soluğu*, der. Mehmet Ali Işım, İstanbul 1976.
- Uysal, V., *İslâm’da Temizlik ve Eğitimi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1985.
- Ünal, A., “Yahudi Düşün Gelenekleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 5, S. 2 (2016), ss. 225-241.
- Nakamura, S. W., “Pushapa-Puja, Budizm’de Çiçek Adakları”, çev. Yaşar Çoruhlu, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. 2, (1989), ss. 53-54.
- Yavuz, Ş., “Modern Öncesi Âlemden Post/Modern Bir Köye Evrilişte Kutsal’ın Arkeolojisine Yeniden Bakış”, *Milel ve Nihal*, c. IV, S. 1 (2007), ss. 77-126.

Yerinde, A., “Tayyib”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXX, ss. 196-197.

Yeşilyurt, M., *Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Kardeşlik Anlayışı*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

..... “Hristiyanlığın “Imago Dei” Öğretisinin Transhümanizmle Uzlaştırılmasının İmkânı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2020, 9 (5), ss 3624-3650.

Yıldırım, Z., “Kur’ân ve Çevre Sorunları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 38 (2012), ss. 67-100.

Yılmaz, E., “Hint Kültüründe ve Tek Tanrılı Dinlerde Çevre Toplum İlişkisi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XII (2010), ss. 25-48.

Yitik, A. İ., *Hinduizm, Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2007.

..... *Budizm, Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2007.

Yolcu, M., “Kur’ân-ı Kerîm’in “Kelime-i Tayyibe” ve “Kelime-i Habîse” Temsilinin Çözümlemesi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. III, S. 1, 2012, ss. 49-85.

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1338/103-ayet-tefsiri>, erişim tarihi 11.03.2020.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Nihat Muhammet DAL
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Rize Anadolu İmam-Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tez Konusu	Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de Temizlik Olgusu
Yabancı Dil	İngilizce Arapça Osmanlı Türkçesi
BİLİMSEL FAALİYETLER	
-Türk Akademik Araştırmaları Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi (TARRC) “Sebilürreşad Dergisi’nin 1948-1966 Yılları Arasında Yayımlanan Sayılarında Misyonerlik” 12-14 Ekim 2018, Antalya.	